

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

На правах рукопису

МОРОЗ ОКСАНА МИКОЛАЇВНА

УДК 340.114:061.2 (477)

**ПРАВОВІ ФОРМИ ВЗАЄМОВІДНОСИН
ДЕРЖАВИ І ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В
УКРАЇНІ В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**

12.00.01 – теорія та історія держави і права;
історія політичних і правових учень

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник

Онишко Оксана Богданівна

кандидат юридичних наук, доцент

Львів – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВИХ ФОРМ ВЗАЄМОВІДНОСИН ДЕРЖАВИ І ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ.....	16
1.1 Стан наукової розробки досліджуваної проблеми.....	16
1.2 Методика дисертаційного дослідження.....	45
Висновки до розділу 1.....	67
РОЗДІЛ 2 ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ РОЗУМІННЯ ПРАВОВИХ ФОРМ ВЗАЄМОВІДНОСИН ДЕРЖАВИ І ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ.....	70
2.1 Становлення, формування та принципи взаємовідносин держави і громадських об'єднань.....	70
2.2 Поняття та види правових форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань.....	92
2.3 Механізм правового регулювання взаємовідносин держави і громадських об'єднань.....	117
Висновки до розділу 2.....	138
РОЗДІЛ 3 ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВИХ ФОРМ ВЗАЄМОВІДНОСИН ДЕРЖАВИ І ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ.....	151
3.1 Глобалізаційні передумови трансформації правових форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань	151
3.2 Розвиток правових форм взаємовідносин держави та громадських об'єднань в Україні.....	167
3.3 Перспективи вдосконалення взаємовідносин держави і громадських об'єднань в умовах інтеграції України до Європейського Союзу.....	176
Висновки до розділу 3.....	198
ВИСНОВКИ.....	202
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	213
ДОДАТКИ.....	236

ВСТУП

Актуальність теми. Подальший динамічний поступ Української держави, її розвиток як європейської, демократичної, правової, соціальної, єдиної, незалежної, соборної країни, безпосередньо пов'язаний з формуванням та зміцненням громадянського суспільства та його елементів.

Істинність цієї тези підтвердило життя. Адже під час та після «революції гідності» саме громадянське суспільство унеможливило подальшу узурпацію влади кланово-олігархічним режимом, зумовило євроінтеграційний демократичний розвиток нашої держави. Насамперед громадські об'єднання, волонтери в ситуації надзвичайної кризи в управлінні державою, що склалася в умовах гібридної війни проти України, втрати юрисдикції Української держави щодо Автономної Республіки Крим та окремих районів Донецької і Луганської областей, внесли вагомий внесок у формування сучасних Збройних Сил України, добровольчих батальйонів, в їх матеріально-технічне забезпечення, здійснили максимальний дієвий громадянський контроль за діяльністю органів публічної влади, їх посадових і службових осіб, які неспроможні ефективно функціонувати в силу багатьох історично накопичених причин. За цих умов громадські об'єднання виступити своєрідним запобіжником розпаду держави та є запорукою подальшого розцвіту України як європейської держави.

Актуалізація теми відбувається ще й тому, що за останнє десятиліття в Україні спостерігається значна активізація громадських об'єднань у процесі суспільного і державного реформування. Вони сприяють вирішенню важливих завдань і функцій держави, беруть участь у відпрацюванні, моніторинзі та формулюванні суспільної думки про механізми і напрями реалізації державної політики у різних сферах: молодіжній, соціальній, культурній, екологічній, освітній, охорони здоров'я, організації дозвілля тощо. Володіючи практичним досвідом, ініціативністю, прагматизмом та інформацією про потреби своїх учасників, ці соціальні інституції стають ефективною основою консолідації зусиль, з одного боку, членів суспільства, а з іншого – держави та її органів.

У той же час треба визнати, що аналіз сучасних наукових підходів до праворозуміння сутності держави та її інститутів, виникнення та діяльності державних органів в процесі реалізації державно-владних повноважень, їх вплив на громадянське суспільство розглядали у своїх працях такі вчені як: В. Авер'янов, В. Барков, В. Бех, Н. Богашева, Т. Бойко, М. Бойчук, О. Вінніков, М. Віхляєв, Н. Гаєва, О. Дергачов, І. Жигалкін, Б. Замбровський, Р. Калюжний, А. Карась, В. Костицький, Б. Кухта, О. Кушніренко, М. Лациба, М. Лукашевич, М. Менджул, М. Михальченко, В. Погорілко, Ю. Разметаєва, Р. Рябов, П. Рябчук, Т. Слінько, В. Слюсаренко, М. Ставнійчук, М. Томенко, В. Федоренко, Г. Чапала, Р. Чорногор, Ю. Шемшученко, Л. Шкляр, Г. Щедрова і ін. Питання становлення й розвитку громадських об'єднань в сучасній Україні, оптимізації їх взаємовідносин з органами влади вивчали у своїх дослідженнях такі науковці: Б. Андресюк, І. Бондарчук, В. Бортнікова, М. Головатий, Р. Калюжний, С. Кириченко, А. Колодій, О. Костенко, В. Кравчук, Р. Краплич, І. Кресіна, А. Кудряченко, М. Михальченко, Є. Пожидаєв, Ф. Рудич, В. Селіванов, А. Сіленко, В. Сіренко, С. Тимченко, Л. Усаченко, В. Федоренко, Р. Чернорога, О. Якубовський та ін. Теоретичні положення, обґрунтовані в їхніх роботах, послужили підставою вибору теми цього дослідження. Незважаючи на широкий науковий дискурс стосовно засад взаємовідносин держави та інститутів громадянського суспільства, усе ж низка питань, пов'язаних з теоретико-методологічним аналізом сутнісної характеристики правових форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань, досі маловивчені. Потребує додаткового вивчення та аналізу й позитивний досвід провідних європейських держав у сфері розширення взаємовідносин між державою та громадськими об'єднаннями.

Саме тому й виникла необхідність поглибленого теоретичного відпрацювання проблеми правових форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань в умовах побудови громадянського суспільства, механізмів їх формування та розвитку в умовах глобалізації і входження України у європейський простір.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до основних положень «Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року», затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385, узгоджується з Пріоритетними напрямками розвитку правової науки на 2011–2015 рр., затвердженими Національною академією правових наук України 24 вересня 2010 р., та відповідає науково-дослідній тематиці кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ «Проблеми реформування правової системи України» (державний реєстраційний номер 0109U007855) і «Філософсько-правові та теоретико-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U002433). Тема дисертації затверджена на засіданні вченої ради ЛьвДУВС (протокол № 4 від 28 листопада 2012 року), а також розглянута та схвалена відділенням державно-правових наук і міжнародного права Національної академії правових наук України (реєстраційний номер № 135, 2013 року).

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є теоретичне обґрунтування процесу удосконалення правових форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань в умовах побудови громадянського суспільства, механізмів їх розвитку в умовах глобалізації і входження України у європейський простір.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

- дослідити особливості і стан наукового дослідження правової природи громадських об'єднань;
- розкрити зміст права на свободу об'єднання в Україні та встановити місце і роль громадських об'єднань у політичній системі сучасної демократичної держави;

—охарактеризувати формування та принципи взаємовідносин держави і громадських об'єднань;

—дослідити поняття та види правових форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань, запропонувати авторський підхід до їх розуміння;

—з'ясувати механізм правового регулювання взаємовідносин держави і громадських об'єднань;

—визначити глобалізаційні передумови трансформації правових форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні;

—проаналізувати розвиток правових форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань;

— визначити основні напрями вдосконалення взаємовідносин держави і громадських об'єднань в умовах зближення України з ЄС;

— розробити пропозиції щодо вдосконалення законодавства України у сфері конкретизації суспільної діяльності громадських об'єднань в Україні.

Об'єктом дисертаційного дослідження є суспільні відносини, що складаються у сфері взаємовідносин держави і громадських об'єднань у сучасній Україні.

Предметом дослідження є правові форми взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні в епоху глобалізації.

Методи дослідження. У підґрунтя методології дослідження покладено комплексний підхід до аналізу правових форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні в епоху глобалізації, зумовлений специфікою теми роботи і пов'язаний із застосуванням загальнонаукових і спеціально наукових методів пізнання.

Діалектичний метод дав змогу дослідити взаємовідносини держави і громадських об'єднань в єдності їх соціального змісту та правових форм втілення (1.1, 1.2).

Історичний метод використовувався для дослідження генези концепту громадянського суспільства, становлення й розвитку його інститутів та їх взаємодії з державою (1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 3.1).

Метод класифікації використано для відображення специфіки окремих видів і форм взаємовідносин держави з громадськими об'єднаннями (1.2, 2.1, 2.2, 2.3).

Герменевтичний метод був задіяний для конкретизації та інтерпретації терміно-понять, що становлять основний поняттєво-категоріальний апарат проблеми на основі двох мовознавчих підходів: етимологічного та семантичного, а також для тлумачення юридичних норм, які складають основу механізму взаємовідносин держави і громадських об'єднань (1.2, 2.1, 2.3, 3.3).

За допомогою системно-структурного методу громадські об'єднання і їх взаємовідносини з іншими елементами правової системи суспільства розглянуто як цілісну багаторівневу систему (1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3).

Метод синергетики використовувався для виявлення й вивчення синергетичних закономірностей громадських об'єднань, в комплексі з іншими відкритими підсистемами суспільства (1.1, 1.2, 2.1, 2.3).

Формально-логічний метод сприяв конкретизації юридичних понять, визначенню специфічних ознак правових явищ, уточненню юридичних формулювань дослідження (1.2, 2.1, 2.2, 3.2).

Порівняльно-правовий метод пізнання використовувався як засіб розкриття спільних і відмінних рис функціонування громадських об'єднань, а також їх взаємовідносин з іншими елементами політичної системи, як України так і країн зарубіжжя (1.2, 3.3).

На основі методу прогнозування визначено перспективи розвитку взаємовідносин громадських об'єднань з державою (1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.2, 3.3).

Метод моделювання дав можливість відтворити взаємозв'язки і правові форми взаємовідносин держави з громадськими об'єднаннями, здійснити побудову відповідних моделей правового регулювання (1.2, 2.3, 3.2).

Цивілізаційний підхід сприяв дослідженню еволюції суспільства, держави, громадських об'єднань, механізму взаємовідносин між ними та подальший розвиток в умовах глобалізаційних процесів (1.2, 3.1).

Діяльнісний підхід допоміг охарактеризувати взаємну активну діяльність держави і громадських об'єднань, спрямовану на досягнення фактичних результатів і поставлених цілей (1.2, 2.1, 2.3, 3.3).

Визначенню соціальної цінності громадських об'єднань через здатність задовольняти інтереси своїх членів, а також спроможність права бути регулятором взаємовідносин держави і громадських об'єднань, надаючи їм правової форми, сприяв аксіологічний підхід (1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1).

Усі охарактеризовані методи і підходи використовувалися в органічному взаємозв'язку, що дало змогу сформувати цілісну методологічну систему дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших у вітчизняній науці комплексним монографічним дослідженням правових форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні в епоху глобалізації. У межах системного вирішення означеної наукової проблеми запропоновано такі нові наукові положення, висновки і рекомендації:

уперше:

– доведено, що право людини на свободу об'єднання включає в себе такі правомочності: а) право вільно створювати громадські об'єднання у організаційно-правовій формі громадської організації або громадської спілки; б) право вступати у вже існуючі громадської організації чи громадської спілки; в) право брати участь у функціонуванні громадського об'єднання; г) право на вихід з громадської організації або громадської спілки; д) право звернутися до компетентних органів за захистом порушеного права; е) право ініціювати припинення діяльності громадського об'єднання;

– запропоновано доповнити принципи утворення і діяльності громадських об'єднань (добровільність; самоврядність; вільний вибір території діяльності; рівність перед законом; відсутність майнового інтересу їх членів; прозорість, відкритість та публічність), що закріплені Законом України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року, принципом заборони втручання органів публічної (державної і муніципальної) влади, їх посадових і

службових осіб в утворення та функціонування громадських об'єднань за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей;

– обґрунтовано на основі порівняльно-правового аналізу Закону України «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 р. (втратив юридичну силу) та Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572-VI (зі змінами і доповненнями), що останній в цілому змінив концептуальні засади взаємовідносин держави і громадських об'єднань, надавши їм більше можливостей для їх діяльності та ввівши нові європейські стандарти утворення об'єднань. До переваг чинного Закону України «Про громадські об'єднання» доцільно віднести: а) спрощену процедуру реєстрації; б) відсутність реєстраційного збору, плата справляється лише за внесення змін до статуту та видачу дублікату; в) скасування свідоцтва про державну реєстрацію, заявник отримує виписку з Єдиного державного реєстру; г) гарантування спрощеної процедури ведення громадською організацією підприємницької діяльності для досягнення статутних цілей тощо;

– сформульовано дефініцію правових форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань під якими слід розуміти вольові суспільні відносини, що виникають, змінюються і припиняються на основі правових норм, відображені в правомірній поведінці суб'єктів цих відносин і мають основне соціальне призначення у можливості створювати для суб'єктів цих відносин (держави і громадських об'єднань) юридичні можливості для досягнення чи охорони певних соціальних благ, задоволення їхніх потреб та інтересів;

– розкрито поняття громадського (демократичного) контролю, що здійснюється громадськими об'єднаннями, та є одним із різновидів соціального контролю, суть якого полягає у спостереженні представників народу за діяльністю органів публічної (державної і муніципальної) влади, їх посадових і службових осіб, а також всебічному аналізі та об'єктивній перевірці цієї діяльності, що спрямовані на виявлення, запобігання і припинення

протиправних діянь (дій чи бездіяльності), що спричиняють порушення конституційних прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина;

– висвітлено механізм взаємовідносин держави і громадських об'єднань під яким варто розуміти систему юридичних засобів – сукупність нормативних засад (принципів) забезпечення права особи на свободу об'єднання, а також нормативно-правових засобів та загально-соціальних умов реалізації різних форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань за допомогою яких здійснюється правове регулювання зазначених взаємовідносин, основною метою яких є вирішення актуальних проблем державного й суспільного розвитку та задоволення потреб та інтересів членів соціуму;

– визначено, що вплив громадських об'єднань на політику держави може бути диференційований на такі види: 1) безпосередній вплив – вирішення актуальних суспільних проблем, що не можуть бути вирішені державою; 2) консультативний вплив – направлення державної політики у правильне русло через проведення спільних консультацій громадських об'єднань з державними структурами; 3) інноваційний вплив – наукова розробка та презентація нових шляхів вирішення проблем через інформаційні ресурси; 4) наглядовий вплив – громадський контроль за реалізацією державної політики;

– охарактеризовано новітній етап розвитку взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні, що має такі особливості: по-перше, відбувається в умовах гібридної війни проти України, що зумовлює певну політичну, економічну, соціальну нестабільність та є серйозним викликом життєздатності взаємовідносин державних інституцій та громадських об'єднань, їх дієвості та ефективності комунікації між ними; по-друге, одночасне розростання як внутрішньої системи взаємовідносин між зазначеними суб'єктами, так і суттєве розширення співпраці на європейському та міжнародний рівні з міжнародними неурядовими громадськими організаціями та громадськими об'єднаннями інших країн;

– аргументовано та розроблено проект Закону України «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів України (щодо визначення

сфери суспільної діяльності громадських об'єднань та приведенням чинного законодавства у відповідність до норм Закону України «Про громадські об'єднання»» [Додаток А];

удосконалено:

– дефініцію права на свободу об'єднання під якою слід розуміти визнані та гарантовані Конституцією, законами та іншими нормативно-правовими актами України, в тому числі міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, можливості певної поведінки людини і громадянина у сфері формування громадянського суспільства, що полягає у добровільній ініціативі об'єднатися з іншими фізичними особами та/або юридичними особами приватного права для реалізації та захисту прав і свобод, задоволення суспільних і приватних інтересів у економічній, соціальній, культурній, екологічній та інших сферах;

– науково-теоретичне бачення, що з точки зору функціонування механізму правового регулювання взаємовідносин держави і громадських об'єднань – це процес, що має такі конкретні стадії: 1) регламентація взаємовідносин держави і громадських об'єднань, формування об'єктивного юридичного права, що регулює ці відносини; 2) виникнення у суб'єктів цього виду правовідносин суб'єктивних прав і юридичних обов'язків; 3) реалізація суб'єктивних прав і юридичних обов'язків в поведінці суб'єктів правовідносин, а у випадку порушення норм права – притягнення винних учасників правовідносин до юридичної відповідальності залежно від негативних наслідків такого делікту та відшкодування завданих збитків, відновлення правомірного стану;

– поняття глобалізації, під якою варто розуміти процес всесвітньої політичної взаємодії та економічної інтеграції, що супроводжується створенням єдиного нормативно-правового простору шляхом стандартизації та уніфікації законодавства, кодифікації міжнародного права, а також зближення національних культур;

– істотні риси глобалізації, що надали можливість з'ясувати тенденції впливу глобалізації на суспільний розвиток: а) зростання взаємного впливу і

взаємозалежності держав і націй практично у всіх сферах життєдіяльності суспільства, «стирання» національних кордонів; б) стирання меж між культурами та цивілізаціями, і, як результат, утворення єдиного простору – глобальної цивілізації; в) інформаційна революція, що полягає у створенні єдиного інформаційного простору, всесвітньої мережі спілкування на базі новітніх медіатехнологій та Інтернету; г) зміна функцій держав і значне підвищення ролі й масштабів діяльності наднаціональних організацій; д) універсалізація світових стандартів;

набули подальшого розвитку:

– положення, що правовідносини громадських об'єднань з державою наділені такими ознаками: а) вони виникають, змінюються і припиняються лише на основі правових норм; б) їх зміст визначається правовими нормами, де вказується можливість сторін володіти конкретними взаємними правами та обов'язками. Суб'єкти правовідносин ніби «пов'язані» юридичними правами і обов'язками, що в правовій науці називають суб'єктивними та зустрічними, оскільки праву однієї сторони кореспондує юридичний обов'язок іншої, і навпаки; в) вони завжди носять свідомий, вольовий характер;

– узагальнення, що на основі аналізу таких критеріїв як – мета суспільного розвитку, суспільна стабільність, механізми досягнення мети та прогнозовані наслідки можна сформулювати такі моделі взаємовідносин держави та громадських об'єднань: а) ідеальна модель; б) модель конфлікту цінностей; в) модель домінування держави; г) модель корпоративної держави; д) модель домінування громадянського суспільства; е) модель інноваційного суспільства; є) модель інертного протистояння; ж) модель держави системної кризи;

– змістова та ціннісна характеристика ролі громадських об'єднань на сьогоdnішньому етапі демократичного розвитку України та її перспективного входження у європейський політико-правовий простір. Зокрема, громадські об'єднання, по-перше, виступають гарантами непорушності, реалізації та захисту конституційних прав людини і громадянина; по-друге, є засобом самоорганізації членів соціуму та здійснення ними інтересів; по-третє,

виступають ефективним інститутом демократичного контролю за функціонуванням органів публічної влади; по-четверте, дають людям можливість безпосередньо впливати на процес прийняття важливих для суспільства рішень.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що одержані результати мають науково-теоретичний та практичний інтерес і можуть бути використані в законотворчій діяльності та правозастосовній практиці державних органів, створити теоретичну й методологічну базу нормотворчої діяльності з удосконалення правових форм і механізмів взаємовідносин держави та громадських об'єднань в Україні. Зокрема, висловлені положення і сформульовані теоретичні концепції, уточнені визначення понять, наукових категорій тощо можуть бути використані у:

- у *науковій сфері*: висновки та теоретичні положення певною мірою поглиблюють знання у вітчизняній теоретико-правовій науці з проблем становлення, функціонування та розвитку взаємовідносин держави та громадських об'єднань і можуть бути використані у подальших теоретико-правових дослідженнях становлення законодавства України, та внесення змін і доповнень у чинне законодавство;

- у *правотворчості*: окремі положення дослідження можуть бути використані Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України при підготовці нових нормативно-правових актів, або внесення змін та доповнень у вже існуючі для приведення законодавства України у відповідність до європейських стандартів;

- у *правозастосовній сфері*: висновки та узагальнення, сформульовані в дисертації, можуть бути враховані при функціонуванні органів судової влади (акт впровадження в діяльність Рівненського окружного адміністративного суду від 29.01.2015 [Додаток Б]; акт впровадження в діяльність Рівненського районного суду від 29.01.2015) [Додаток В], діяльності державної влади в особі Національної служби посередництва і примирення (акт впровадження від

19.02.2015) [Додаток Г], адвокатських об'єднань (акт впровадження від 12.02.2015) [Додаток Д]; з метою запобігання можливих деформацій і помилок;

– у навчальному процесі: матеріали дисертації можуть бути застосовані при підготовці навчальної та навчально-методичної літератури, на лекціях і практичних заняттях з навчальних дисциплін: «Теорія держави і права», «Історія вчень про державу і право», «Філософія права», «Конституційне право», під час написання відповідних підручників та посібників.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідалися й обговорювалися на наукових конференціях та семінарах, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Діяльність підрозділів кримінальної міліції: сучасний стан та перспективи вдосконалення» (м. Львів, 12 квітня 2013 р.); II Всеукраїнській науково-практичній конференції «Захист прав і свобод людини та громадянина в умовах формування правової держави» (м. Львів, 12 червня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасні правові системи світу: тенденції та фактори розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції» (м. Запоріжжя, 27–28 вересня 2013 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правоохоронна діяльність: конституційні та адміністративно-правові аспекти» (м. Львів, 25 жовтня 2013 р.); IV Всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблемні питання стану дотримання захисту прав людини в Україні» (м. Київ, 05 грудня 2013 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Юридичні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень» (м. Київ, 13–14 грудня 2013 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Філософські, теоретичні та методологічні проблеми юридичної науки в умовах євроінтеграції України» (м. Львів, 25 квітня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті» (м. Одеса, 16–17 травня 2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки» (м. Харків, 19–20 вересня 2014 р.).

Публікації. Результати дисертаційної роботи викладено у чотирнадцяти публікаціях, з яких чотири – наукові статті, опубліковані у фахових наукових виданнях України з юридичних наук, одна стаття в науковому фаховому виданні зарубіжної країни та дев'ять – у збірниках тез виступів і доповідей, виголошених на науково-практичних конференціях та семінарах.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВИХ ФОРМ ВЗАЄМОВІДНОСИН ДЕРЖАВИ І ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

1.1 Стан наукової розробки досліджуваної проблеми

На початку нового тисячоліття масштабні трансформаційні зміни суспільства поставили чимало нових завдань перед людством. Від їх вирішення залежить прогресивний розвиток усіх країн світу, у тому числі України, яка конституційно задекларувала себе як демократична і правова держава (ст. 1 Конституції України [65]).

Цивілізаційні виклики породжують необхідність збереження і зміцнення фундаментальних загальнолюдських цінностей, таких як життя, свобода, справедливість, рівність, гідність, гуманізм, порядок, безпека, а також максимального розвитку правосвідомості та збагачення правової культури народу. Відтак, актуалізуються питання ролі громадських інституцій у політичній системі держави, поступовому формуванні громадянського суспільства, становленні та розвитку демократії і правової державності.

Пріоритетним напрямом розвитку сучасної України є створення умов для формування та ефективного функціонування громадянського суспільства і демократичної правової держави. У підґрунтя суспільно-правових перетворень була покладена давня мрія людства про справедливу державу, громадянське суспільство, юридичну рівність його суб'єктів як асоційованих членів. Розгалужена система організацій громадянського суспільства, які мають належні умови для діяльності та реальної участі у побудові й розвитку громадянського суспільства, є необхідною складовою демократії.

Відповідно до найпоширенішого у правовій теорії інституційного розуміння поняття «громадянське суспільство», його основою є незалежні самоврядні інститути, до яких, серед інших важливих елементів, відносять

асоціації – добровільні об'єднання осіб, в яких організовані колективні та приватні інтереси членів соціуму.

Важливість проблематики правового забезпечення та функціонування громадських об'єднань обумовлена, з одного боку, ступенем захищеності прав та свобод людини і громадянина, а з іншого – легітимністю самої державної влади. Адже вони, по-перше, постають гарантами непорушності, реалізації та захисту особистих прав людини і громадянина; по-друге, є засобом самоорганізації членів суспільства та реалізації ними власних інтересів; по-третє, виступають ефективним інститутом демократичного контролю за функціонуванням органів державної влади і ступенем втручання держави у суспільні відносини; по-четверте, дають громадянам можливість безпосередньо впливати на процес прийняття важливих для суспільства рішень.

Слід підкреслити, що за останнє десятиліття роль громадських об'єднань в Україні поступово зростає. Для прикладу, громадські об'єднання беруть активну участь у виробленні, моніторингу та формулюванні суспільної думки про механізми і напрями реалізації державної політики у різних сферах: економічній, соціальній, духовній, культурній, молодіжній, екологічній, освітній, охорони здоров'я, організації дозвілля тощо. Відтак, ці соціальні інституції на основі практичного досвіду, ініціативи, прагматизму і володіння інформацією про потреби своїх учасників, стають ефективним джерелом консолідації зусиль членів соціуму (людини і громадянина) та владних інститутів (органів державного управління). Крім того, держава та громадські об'єднання – взаємопов'язані елементи політичної системи, що забезпечують розвиток один одного, здійснюючи при цьому взаємний контроль [100, с. 22].

Посилення ролі громадських об'єднань в Україні є об'єктивною закономірністю, зумовленою потребою людей у колективній творчості, розвитку ініціативи, здібностей і визначальним показником становлення та розвитку громадянського суспільства. Підтвердженням цього є нормативне закріплення права на свободу об'єднань (асоціацій), його забезпечення та гарантування державою.

Вирішення цієї проблеми вимагає чіткого усвідомлення сутності таких явищ, як «громадянське суспільство», «держава», «правова держава», визначення основ правового співвідношення громадянського суспільства і держави, вивчення та обґрунтування закономірностей їх взаємодії і впровадження в практику розбудови громадянського суспільства. На сьогоднішній день у цьому напрямку проводиться активна дослідницька робота, але багато питань ще потребують вивчення, узгодження та доопрацювання.

Вагомий внесок в обґрунтування проблем дослідження громадянського суспільства у співвідношенні з владою, з державою зробили такі вчені як В. Барков, В. Бех, М. Бойчук, О. Дергачов, Б. Замбровський, А. Карась, В. Костицький, Б. Кухта, М. Лукашевич, М. Михальченко, Р. Рябов, П. Рябчук, В. Слюсаренко, М. Томенко, Л. Шкляр, Г. Щедрова, Г. Чапала, Р. Чорногор та ін. Особливості становлення громадянського суспільства в Україні, співвідношення інститутів громадянського суспільства і держави, динаміку їх взаємодії розглядають у своїх працях В. Бебик, А. Кудряченко, М. Ткачук та ін. Ефективність державної політики щодо сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні проаналізували у наукових дослідженнях М. Лациба, О. Вінніков, Т. Бойко та ін.

У науковій юридичній літературі спостерігається різноманіття позицій в питанні взаємовідносин громадянського суспільства та держави. Відповідно до однієї з них громадянське суспільство розглядається як загальний елемент суспільства, який домінує над державою. Відповідно до іншої точки зору розглядається безпосередня взаємодія між суспільством та державою і відстоюється концепція переважаючої ролі держави, рівного партнерства, пасивної ролі громадянського суспільства. Наступний підхід – це відведення громадянському суспільству ролі посередника між державою та особою. На думку інших авторів, громадянське суспільство – елемент суспільної структури, що за своїм значенням займає таке ж місце як і держава. При цьому обидва утворення можуть розглядатися як рівноправні партнери, які впливають один

на одного, або як антагоністичні структури, розв'язання суперечностей між якими є основою суспільного розвитку, або ж як взаємно нейтральні елементи. З позицій ще однієї точки зору, держава має тимчасовий характер. Утвердження постулату про швидке відмирання держави в поступовою заміною його суспільним самоврядуванням призвело б до знищення громадянського суспільства [124, с. 56].

Чи не найважливішою передумовою і разом з тим ознакою громадянського суспільства, справедливо підкреслює В. Кравчук, слід визнати зрілого, освіченого (компетентного) активного громадянина. Громадянське суспільство – це суспільство рівноправних громадян з високих рівнем економічної, соціальної, політичної культури і моральних якостей, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини. Якість суспільства залежить від якостей особистостей, які його становлять. «Основними рисами особистості як основи громадянського суспільства є розумність і здатність мислити; відповідальність; можливість передбачати результати своїх вчинків; індивідуальність; певна міра свободи, тобто індивідуальна автономія як стосовно соціуму, так і держави. Така особистість є повноцінна, самодостатня, здатна до конструктивної взаємодії в ім'я спільних інтересів та цінностей і, в ідеалі, спроможна підкорити власні приватні інтереси суспільному благу» [72, с. 52], – вважає учена.

Теоретичне осмислення феномену громадських об'єднань та їх взаємодії з державою носить комплексний міждисциплінарний характер. Цей політико-правовий інститут досліджується не лише представниками різних галузей юриспруденції, а й інших наук: історії, соціології, політології, культурології, етнології тощо.

Найбільш ґрунтовно проблематика правового статусу громадських об'єднань в Україні вивчалася ученими-юристами: В. Авер'яновим (досліджував адміністративно-правовий статус, адміністративна відповідальність громадських об'єднань); Н. Богашевою, О. Петришиним, П. Рабіновичем, О. Скрипнюком (вивчають питання реалізації права на об'єднання громадян у контексті свободи об'єднання і типологію громадських

об'єднань); М. Віхляєвим (аналізує специфіку громадських об'єднань як суб'єктів адміністративного права України, а також форми участі громадських об'єднань у правотворчій діяльності); Н. Гаєвою (розглядає питання взаємодії органів державної влади і об'єднань громадян та їх основні форми); А. Колодій (предмет дослідження – вплив громадських об'єднань і громадянської активності на розвиток громадянського суспільства); О. Кушніренком, В. Погорілком, В. Федоренком, Ю. Шемшученком (аналізують конституційно-правовий статус об'єднань громадян); М. Менджул (вивчає цивільно-правовий статус і види об'єднань громадян); Ю. Разметаєвою (розглядає об'єднання громадян як основу реалізації прав людини, а також специфіку правової активності на етапі формування громадянського суспільства); Т. Слінько (з'ясовує принципи діяльності і статус об'єднань громадян, порядок їх створення і припинення діяльності, повноваження, нагляд і контроль за їх діяльністю); М. Ставнійчук (аналізує інституційну спроможність і незалежність громадянського сектору в державі).

У вітчизняній політичній науці наукові підходи щодо діяльності та функціонування громадських об'єднань вивчали: В. Барков, Є. Бистрицький, О. Вінніков, В. Головенько, Г. Зеленько, О. Корнієвський, В. Кравченко, І. Кресіна, М. Михальченко, М. Обушний, О. Палій, М. Пашков, В. Ребкало, Ф. Рудич, В. Скуратівський, А. Ткачук, О. Чувардинський, М. Шевченко.

Питання становлення й розвитку громадських об'єднань в сучасній Україні, оптимізації їх взаємовідносин з органами влади стали предметом дослідження таких учених: Б. Андресюка, І. Бондарчук, В. Бортнікова, М. Головатого, Р. Калюжного, С. Кириченка, А. Колодій, О. Костенка, В. Кравчук, Р. Краплич, І. Кресіної, А. Кудряченка, М. Михальченка, Є. Пожидаєв, Ф. Рудича, В. Селіванова, А. Сіленка, В. Сіренка, С. Тимченка, Л. Усаченко, Р. Чернорога, О. Якубовського.

Історія суспільного розвитку свідчить, що необхідною умовою демократичного поступу є взаємна відповідальність і взаємний контроль громадян і держави за станом дотримання основних прав і обов'язків.

Необхідною складовою цього процесу є, з одного боку, готовність громадян використати власний потенціал на благо суспільства, з іншого – публічна відповідальність влади за свої дії. Розвинуте громадянське суспільство допомагає громадянам захищати свої інтереси, створює можливості для самореалізації в різних сферах суспільного життя і є серйозною перешкодою для можливих спроб узурпації державної влади. [21, с. 4].

Відомі мислителі минулого (Т. Гоббс, Дж. Локк, Ш. Л. Монтеск'є, Ж. Ж. Руссо, І. Кант, Г. Гегель та ін.) в основу своїх концепцій виникнення держави покладали ідею суспільного договору – як історично народженого механізму взаємодії між суспільством та державою, через який державі делегувалася частина свобод громадян, їх прав і обов'язків в обмін на гарантії з боку держави щодо забезпечення справедливості, стабільності і порядку.

Сучасні дослідники також вважають суспільний договір основою розбудови громадянського суспільства, а людину визнають як головну діючу особу зі своєю системою потреб та інтересів, прав і обов'язків. Такої думки дотримуються О. Богінич, В. Копейчиков, В. Сіренко, О. Скакун, О. Шмоткін та інші учені.

У науці відстоюються концепції, згідно з якими повинен існувати певний баланс між громадянським суспільством і державою (В. Тимошенко, Т. Ковальчук), обґрунтовуються тенденції монополізації та узурпації державою громадянського суспільства (В. Селіванов, Г. Щедрова, Р. Ривкіна), формуються нові погляди щодо подальшої демократизації суспільства тощо.

Вагомий внесок в обґрунтування проблем особливостей становлення громадянського суспільства в Україні, співвідношення інститутів громадянського суспільства і держави, динаміку їх взаємодії розглядають у своїх працях В. Бебик, А. Кудряченко, М. Ткачук; питання, пов'язані з різноманітними аспектами становлення і розвитку громадських об'єднань, їх організаційно-правових форм, ролі у житті держави та взаємодії з органами державної влади відображені в працях таких вчених, як: В. Балабін, Т. Бутирська, О. Клименко, С. Левченко, О. Михайловська, В. Нанівська,

В. Новохацький, В. Пащенко, Є. Пожидаєв, В. Регульський, О. Стегній, О. Тарасов, С. Тимченко, Л. Усаченко, О. Якубовський.

При цьому, незважаючи на підвищений інтерес до окреслених питань, що відображені у великій кількості наукових підходів та концепцій, проблема взаємовідносин держави та її органів з інститутами громадянського суспільства у загальнотеоретичній юриспруденції ще не вирішена, а тому залишається актуальною і потребує подальшого аналізу.

У юриспруденції поряд з іншими системними характеристиками громадських об'єднань є їх визнання важливим компонентом політичної системи сучасної демократичної держави. З цього приводу В. Слюсаренко пише, що громадські організації як структурний елемент громадянського суспільства тісно пов'язані з політичною системою останнього. Адже політична система відображає інтереси різних соціальних груп, які безпосередньо, або через організовані громадські об'єднання, взаємодіють з державою [202, с. 60].

Проте у науковому середовищі деякі учені таку позицію піддають гострій критиці, висловлюючи альтернативну позицію, що громадські об'єднання не можуть бути складовою частиною політичної системи, оскільки хоч і теоретично і можуть брати участь у політичній діяльності, але відсторонені від безпосереднього здійснення влади, тому залишаються поза політичною системою суспільства [72, с. 80].

З такою точкою зору можна частково погодитися. Так, справді, «держави зосереджує в собі цілковиту владу, а політичні партії і групи інтересів впливають на формування державних структур, політичний розвиток суспільства» [72, с. 80]. Проте, категоричне твердження В. Кравчука, що «громадські об'єднання в політичній діяльності участі не беруть, не є суб'єктами політичних відносин і носіями політичної влади» [72, с. 80] видається доволі сумнівним.

Слід зазначити, що змістом політичної сфери є насамперед політико-владні відносини, що виникають у державі, що пов'язані з організацією державної і політичної влади, визначенням її цілей, завдань, функцій і засобів реалізації,

завоювання влади, її утримання й використання, а також здійснення впливу на владу.

Вважаємо, що громадські об'єднання, будучи за своєю суттю неполітичними організаціями громадян, беруть активну участь у політичному житті суспільства. Хоча політична діяльність і не є основною метою громадських об'єднань (на відміну від політичних партій), а є лише допоміжним способом реалізації їхніх інтересів, значна кількість екологічних, культурних та інших видів об'єднань досить дієво впливають на політику держави. Як правило, ці об'єднання намагаються впливати на державу зовні, тоді як політичні партії мають за мету здобуття державної влади. Основна мета громадських об'єднань – виявлення і реалізація інтересів своїх членів в економічній, просвітницькій, екологічній, культурній та інших сферах.

Основна відмінність громадських об'єднань від політичних партій полягає у тому, що основні завдання та орієнтири, які вони ставлять перед собою, зосереджені на досягненні неполітичних цілей, використовуючи для цього політичні засоби і методи.

З метою представництва і захисту законних інтересів своїх членів, ці громадські інститути можуть брати участь у роботі державних органів (у складі громадських рад) для виконання конкретних завдань в економічній, соціальній, культурній та інших сферах, скеровувати органи державної влади на вирішення конкретних проблем при розробленні нових нормативних актів, отримувати інформацію від державних органів для виконання своїх завдань.

Таким чином, громадські об'єднання є допоміжною громадською інституцією у реалізації функцій держави, одним із завдань якої є сприяння у залученні громадян до участі в управлінні державними справами. При цьому громадським об'єднанням характерна певна автономність від політики, оскільки держава безпосередньо не втручається в їх діяльність, а лише здійснює її правове регулювання відповідно до норм чинного законодавства. Тому, схилиємося до думки, що громадські об'єднання є важливим елементом політичної системи суспільства і держави.

Відстояти запропоновану нами точку зору можна також, якщо місце громадських об'єднань у політичній системі суспільства розглянути через призму інституту народовладдя. З огляду на те, що носієм влади в Україні є народ (ст. 5 Конституції України [65]), а політична система держави – це система усіх політичних явищ, у тому числі система владовідносин, то народ, як носій влади, реалізує свою волю у тому числі й через мережу громадських об'єднань. Завдяки цим інститутам громадяни можуть зосередити свої зусилля на вирішення визначеного кола економічних, соціальних, культурних, професійних, і, зрештою, політичних питань. Цілком очевидно, що чим більше дієвих громадських об'єднань в суспільстві, тим більш воно демократично структуризоване, і тим більш розвинута політична система суспільства. Тому вважаємо, що недоцільно виключати громадські об'єднання з структури політичної системи держави, оскільки таким чином ми виключаємо з неї великий пласт владовідносин.

Доречно також зауважити, що громадські об'єднання створюються для забезпечення потреб та інтересів людини й громадянина, а також для реалізації ними своїх прав і свобод. Для досягнення такої мети необхідні певні владні рішення, які й ініціюються цими громадськими об'єднаннями, тобто самі громадяни виступають організаторами цих владовідносин.

Слід звернути увагу на те, що сучасна юридична наука рясніє плюралізмом поглядів на визначення поняття «політична система», що насамперед пов'язано з його міждисциплінарним характером. Вивченням різних аспектів цього предмета дослідження займаються як юридичні (загальна теорія держави і права, конституційне право), так і неюридичні науки (філософія, політологія, соціологія). В першу чергу, беремо до уваги позиції представників юриспруденції.

На переконання українських правознавців М. Кельмана та О. Мурашина політична система – це «інтегрована сукупність державних і недержавних соціальних інститутів, які здійснюють владу, управління справами суспільства, регулюють взаємовідносини між громадянами, соціальними групами, націями,

державами, що забезпечують стабільність суспільства, певний соціальний порядок» [53, с. 145].

Як зазначає учений-конституціоналіст В. Погорілко політична система України являє собою «сукупність передбачених Конституцією і законами політичних спільностей, політичних організацій та інших політичних інститутів, що забезпечують функціонування і розвиток суспільства завдяки політичній владі» [130, с. 9].

Зарубіжні учені М. Матузов і О. Малько вважають, що політична система – «це сукупність взаємодіючих між собою норм, ідей, а також заснованих на них політичних інститутів і дій, що організовують політичну владу, взаємозв'язок громадян та держави». На їх думку основним призначенням цього багатовимірного утворення є забезпечення цілісності, спільності дій людей у політиці [210, с. 98].

А. Головістікова відмічає, що під політичною системою «розуміється складний комплекс державних інститутів, політичних партій, громадських об'єднань, в межах якого відбувається політичне життя суспільства, здійснюється державна і суспільна влада» [126, с. 337].

Прихильники соціологічного підходу розглядають політичну систему як «динамічний механізм, що перетворює імпульси, які йдуть від оточення і від самих політичних структур, у політичні рішення, що формують політичну поведінку та інші громадянські позиції» [131, с. 7].

Основними завданнями політичної системи є: 1) визначення мети, завдань, шляхів розвитку суспільства; 2) розробка і здійснення конкретних програм його діяльності; 3) регуляція відносин людини і суспільства, суспільства і держави; 4) характеру перебігу політичних процесів; визначення і розподіл матеріальних і духовних цінностей відповідно до інтересів та становища соціальних спільнот; 5) гармонізація, узгодження інтересів державних інституцій, соціальних верств, індивідів; 6) духовно-ідеологічна діяльність, формування політичної свідомості громадян або маніпулювання нею; 7) забезпечення внутрішньої та зовнішньої

безпеки суспільства; 8) організація та використання політичної влади через усе розмаїття засобів, форм політичної творчості тощо, залучення до неї громадян.

Таким чином, при висвітленні наукознавчих проблем політичної системи, з однієї сторони, помітні тенденції до використання політологічних підходів, а з іншої – враховуються і юридичні аспекти. Спільним для існуючих дефініцій є їх спрямованість на об'єднання державних і недержавних соціальних інститутів з метою забезпечення стабільності суспільства, соціального порядку.

Враховуючи плюралізм більшості думок, можна визначити політичну систему суспільства як цілісно і впорядковано організовану сукупність державних і недержавних громадських інститутів, що організовують політичну владу, забезпечують взаємозв'язок громадян та держави в межах, визначених чинним законодавством.

Сучасним політичним системам властива структурна диференціація, необхідна для своєчасного ефективного реагування на суспільні і державні трансформації, а також для задоволення нових потреб. Важливим компонентом сучасної політичної системи є громадські об'єднання.

Що стосується політичної системи України, на сьогоднішній день її можна охарактеризувати як перехідну. В ній збереглися деякі ознаки колишньої системи радянського типу, пропри те, з'явилися і почали функціонувати нові політичні інститути, які повинні посприяти завершенню процесу формування демократичної політичної системи нашої держави.

Одним із невід'ємних складових політичної системи є громадські об'єднання, які у країнах Європи та Америки називаються «недержавні організації» або «неурядові організації». Із визначення самого терміну можна зрозуміти, що мета зазначених організацій полягає у задоволенні суспільних потреб і переслідування гуманітарних цілей.

Вплив організацій «третього сектора» (використовують як синонім поняття «громадянське суспільство») на соціальну і економічну ситуацію в країні безпосередньо залежить від стану відносин недержавних організацій з представницькими і виконавчими органами держави. Взаємодія публічно-владного

й недержавного секторів в Україні почала активно розвиватися із середини 90-х рр. XX ст., хоча окремі приклади співпраці існували і раніше [231, с. 56].

Пошуки оптимальної моделі, форм, механізмів взаємодії соціальних інститутів з державою існують у вітчизняній науці, але тільки віднедавна. Адже проблематика динамічного процесу пізнання цього складного явища вийшла на передній план юридичної науки України та інших країн пострадянського простору тільки у наприкінці минулого століття. Відзначимо, що лише протягом останнього десятиріччя в Україні та Росії захищено саме з питань механізму взаємодії держави і громадянського суспільства, у тому числі його інститутів, близько десяти кандидатських дисертацій. Крім того, опублікували монографічні праці: О. Якубовського, Т. Бутирської (Державна влада і громадянське суспільство: система взаємодії. – Одеса, 2004; характеризується процес взаємовідносин державної влади та інститутів громадянського суспільства з позицій системного підходу, що може відбуватися в двох основних формах: вплив і взаємодія. Надійність і стійкість таких взаємовідносин відбивають зворотні зв'язки, що показують якість і зміст їхнього інформаційного взаємообміну, і орієнтують на досягнення соціальної ефективності державного управління) [36]; Д. Малого (Общественное объединение как форма реализации права на объединение. – Архангельск, 2009; досліджується комплекс питань створення, розвитку та діяльності громадських об'єднань, законодавче закріплення їх функціонування в радянський період, трансформація цього законодавства на етапі переходу до демократичного правління і створення правової основи діяльності об'єднань в сучасний період [86]; О. Корнієвського (Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави. – К., 2010; розглянуто теоретико-методологічні та практично-політичні аспекти світової та вітчизняної практики самоорганізації громадськості як одного з визначальних чинників формування розвиненого громадянського суспільства в комплексному взаємозв'язку з визначенням місця та ролі громадських об'єднань у безпековій політиці держави, яка має адекватно реагувати на новітні глобальні виклики й загрози) [67]; А. Гончарова (Гражданский контроль над органами власти. – М.,

2010; автор зробив спробу дослідити історичні етапи еволюції ідей громадського контролю з древніх часів до сьогодні як на теоретичному рівні, так і сучасні форми громадського контролю, що існують у міжнародній практиці. Громадський контроль розглядається як діяльність, що здійснюється неурядовими громадськими об'єднаннями чи окремими громадянами, спрямована на виявлення та запобігання порушень прав і свобод людини зі сторони органів влади чи їх посадових осіб, спрямована на захист людей, які зазнали таких порушень, а також на удосконалення громадського і державного управління та забезпечення справедливості) [28]; В. Ковальчука (Легітимність державної влади в правовій теорії та державно-правовій практиці. – К., 2011; увага приділяється розробці власного підходу до розуміння правової сутності легітимності державної влади, правова природа якої встановлюється через критерії прав людини та демократичної участі громадян в політичному процесі. Досліджується механізм легітимації влади в умовах функціонування сучасної демократичної, правової держави, наголошується на особливому значенні принципу народного суверенітету як умови легітимності державної влади) [55]; В. Кравчук (Громадські організації і держава: взаємовідносини в умовах формування громадянського суспільства в Україні (теоретико-правові аспекти). – Тернопіль, 2011; здійснено комплексне дослідження проблематики взаємовідносин громадських організацій і держави в умовах формування громадянського суспільства в Україні. Розкриваються поняття, сутність та характерні риси громадських організацій, завдання та роль, яку вони виконують у суспільстві. Значна увага автора присвячена аналізу стану державного регулювання створення та діяльності громадських організацій в Україні, а також визначенню меж втручання держави у функціонування громадських організацій у громадянському суспільстві) [72]; Ю. Шайгородського, Т. Андрійчука, А. Дідуха (Влада і суспільство: діалог через громадські ради. – К., 2011; проаналізовано стан та узагальнено досвід взаємодії центральних органів виконавчої влади з громадськими радами, які створюються для забезпечення участі громадян в управлінні державними справами, встановлення громадського

контролю за діяльністю органів виконавчої влади, налагодження ефективної взаємодії цих органів з громадськістю, врахування громадської думки під час формування та реалізації державної політики. Громадські ради покликані стати ефективним механізмом впливу громадськості на вироблення політики певним органом виконавчої влади, що дасть можливість впливати на державну політику в цілому. Діючи на постійній основі, ради мають забезпечувати двосторонній зв'язок, що дозволяє владі почути думку громадян, а громадянам – бути почутими) [21]; Н. Богашевої (Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно-правові аспекти. – К., 2012; розглянуто конституційно-правові аспекти відносин держави та політичних партій в Україні. Проаналізовано законодавче регулювання процесів утворення партії та її місцевих організацій, з'ясовано конституційно-правову природу контролю за дотриманням політичними партіями Конституції та законів України. Досліджено мету, межі, способи здійснення такого контролю) [12] та ін.

Теоретичні та практичні проблеми взаємовідносин органів державної влади з громадськими організаціями під призмою категорії управління, розглядаючи останнє як мистецтво і ефективну й результативну професійну діяльність, а також шляхи їх розвитку висвітлює у монографії «Громадські організації та органи державного управління: питання взаємовідносин» колектив авторів під загальною редакцією професорів Н. Нижник і В. Олуйка [29]. У дослідженні підкреслюється виняткова важливість функціонування добре налагодженого механізму взаємодії державних установ та громадських організацій для побудови в Україні громадянського суспільства, правової держави і зміцнення основ народовладдя.

«Громадські організації, спираючись на активність населення у вирішенні актуальної для конкретної території проблем, здатні надати розвитку українського суспільства додаткові стимули саморозвитку», – вважають учені, і додають: «Ефективність державно-громадянської взаємодії залежить також і від готовності до неї неурядових організацій, які, в свою чергу, повинні: підвищувати авторитет громадянського суспільства; підтримувати розвиток

лідерства у громаді; сприяти всеохопленню; пропагувати концепцію впливу; розподіляти повноваження між різними організаціями; перебирати на себе відповідальність й уникати зовнішніх змін; правильно ставитися до цінностей і уникати «бункерної психології»; бути представницькими і демократичними; ризикувати й експериментувати, оцінювати результати; бути готовими, при необхідності, вживати безпосередніх заходів; бути відкритими і прозорими; бути внутрішньо і зовнішньо підзвітними; мати бажання працювати без грантів; бути вільними від урядового контролю і ні в кого не бути на прив'язі; якнайповніше застосовувати свої повноваження; використовувати політичну й індивідуальну освіту на кожному етапі своєї діяльності» [29, с. 5, 25].

З огляду на розвиток глобального громадянського суспільства і вибір Україною європейського вектору міжнародного співробітництва, особливо актуальним видається у монографії «Аналіз позитивного досвіду функціонування організацій третього сектора в державах-членах ЄС» [29] за редакцією Н. Нижника та В. Олуйка. Так, основними функціями які неурядові організації виконують у структурі суспільства західних держав, науковці вважають такі: «1) поточний контроль та оцінювання діяльності окремих агентств (одна із назв громадської організації, яка використовується в окремих країнах Європи) та державних структур; 2) соціальна адаптація незахищених верств населення; 3) освіта й мобілізація мас; 4) політичні акції на підтримку окремих кандидатів та протесту проти дій урядових структур; 5) використання преси з метою розкриття різних зловживань, здійснених владними чи урядовими структурами чи й чиновниками» [29, с. 33].

З огляду на сьогоденішню суспільно-політичну ситуацію, проблема функціонування громадських об'єднань в Україні має неабияку актуальність як з теоретичної, так і практичної точки зору. З одного боку, вони тісно пов'язані з політичною системою суспільства, є невід'ємною складовою частиною громадянського суспільства та відіграють важливу роль у становленні демократії, захисті прав і свобод людини та громадянина. З іншого – їх

діяльність в Україні, попри важливе значення, не має належної підтримки з боку держави.

Зважаючи на це, назріло питання про визначення пріоритетів вітчизняних громадських утворень у суспільному житті та рівня їх залученості до процесів державо- і правотворення як показника розвинутості політичної культури та громадянської активності українців. Особливої гостроти набуває питання спроможності українських громадських об'єднань виступати представниками інтересів держави і громадськості, а не окремих політичних сил.

Серед інших компонентів успішної співпраці державного і громадського секторів в розвинутих демократичних країнах, дослідники виділяють ще й такі: круглі столи; створення партнерських стосунків нового типу (Building a New Relationship); зміцнення потенціалу (Strengthening Capacity); вдосконалення нормативно-правового поля (Improving the Regulatory Framework); ініціатива розвитку волонтерства (Volunteerism Initiative); робочі групи, наприклад, для вирішення фінансових питань (Working Group of Financing); захисту та правозахисних кампаній (Working Group of Advocacy); експертні групи та дослідницькі колективи; дорадчі комітети [29, с. 35–36].

Відтак, з цього можна зробити висновок, що розповсюдженою у світі практикою стало залучення громадських (неурядових) організацій до процесів вироблення політики, прийняття державних рішень і законотворення. Не викликає жодного сумніву той факт, що формування та розвиток громадянського суспільства – це довготривалий процес, що охоплює набуття суспільством властивих йому сутнісних ознак. Крім того, слід погодитися з позицією тих вчених, які роблячи акцент на людську особистість, стверджують, що громадянське суспільство – це суспільство людей з високою суспільною свідомістю, суспільно вільних, відповідальних й незалежних громадян, які вимагають дотримання своїх громадянських прав і вміють користуватися цими правами. З цього приводу є дуже влучна теза М.Ю.Зелінського: «Про громадянське суспільство говорять, коли поряд з офіційною владою і законом

існує оживляючий їх елемент – вільна, самодостатня і творча особистість» [85, с. 235].

Свого часу Ю. Габермас зауважував, що «громадськість, створюючи нові структури громадянського суспільства, тим самим протистоїть зазіханням держави, деспотизму, абсолютизму, авторитаризму на права людини і оголошує пріоритетними гуманістичні прагнення та цінності, немеркантильну, високодуховну, моральну поведінку, самосвідомість, самовизначення, свободу і гідність окремої особистості» [23, с. 18].

На наш погляд, саме у цьому контексті слід розглядати роль і значення «третього сектора» – неформальних, неурядових, некомерційних організацій у розбудові громадянського суспільства в Україні як показника формування української політичної нації. Сучасна демократія передбачає існування значної кількості сфер публічних відносин, які дозволяють громадянам через відкрите спілкування у суспільних інституціях контролювати державну владу на різних рівнях.

Дослідженню проблеми громадських об'єднань у системі національної безпеки України присвячена монографія О. Корнієвського [67]. Автор розглядає теоретико-методологічні та практико-політичні аспекти світової та вітчизняної практики самоорганізації громадськості як одного з визначальних чинників формування розвиненого громадянського суспільства в комплексному взаємозв'язку з визначенням місця та ролі громадських об'єднань у політиці безпеки держави, яка має адекватно реагувати на новітні глобальні виклики і загрози.

Комплексне дослідження проблематики взаємовідносин громадських організацій і держави в умовах формування громадянського суспільства в Україні здійснила у своїй монографії на тему: «Громадські організації і держава : взаємовідносини в умовах формування громадянського суспільства в Україні (теоретико-правові аспекти)» українська дослідниця В. Кравчук. У її науковій роботі розкривається сутність громадянського суспільства і його співвідношення з державою, визначаються поняття та характерні риси

громадських організацій, завдання та роль, яку вони виконують у суспільстві. Також увага приділена аналізу стану державного регулювання створення та діяльності громадських організацій в Україні і меж втручання держави у функціонування громадських організацій в громадянському суспільстві [72].

Цивільно-правовий статус громадських організацій розглядає у монографічній праці М. Менджул [93]. Учена, на підставі проведеного дослідження нормативно-правових актів визначає їх місце у системі суб'єктів цивільного права України як таких, що належать до юридичних осіб приватного права. «Громадська організація – це добровільне об'єднання громадян, створене у формі непідприємницького товариства для задоволення і захисту законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів, яке набуває статусу юридичної особи з моменту державної реєстрації, проведеної у встановленому законом порядку» [93, с. 144].

У вітчизняній юридичній літературі останніх років проблема функціонування деяких видів громадських об'єднань у різних сферах життєдіяльності суспільства представлена у ряді монографічних досліджень.

Загальнотеоретичне дослідження правового забезпечення розвитку та функціонування добровільних громадських об'єднань як важливої умови механізму правової взаємодії громадянського суспільства і держави, здійснив у науковій праці М. Новіков [113]. Комплексному вивченню адміністративно-правового статусу громадських організацій в Україні, характеристиці їх адміністративної правосуб'єктності та функцій у системі політичної і соціально-економічної організації суспільства присвячене дослідження Є. Додіної [40]. Конституційно-правовий статус громадських організацій в Україні, механізм набуття та реалізації громадськими організаціями конституційно-правового статусу, його оптимізації з'ясовувала у своїй кандидатській дисертації О. Ващук [17]. Концептуальні засади становлення громадянського суспільства та роль громадських організацій як чинника становлення громадянського суспільства розробив у своєму науковому

дослідженні А. Матвійчук [92]. Організаційно-правові питання соціального партнерства органів державної влади та громадських об'єднань в Україні стали предметом наукової розвідки В. Новака [111].

Окремим аспектам взаємодії держави та її органів з громадянським суспільством та його інститутами присвячено велику кількість наукових статей, опублікованих у періодичних фахових виданнях України та зарубіжжя. Помітними подіями у науковому дискурсі стають щорічні науково-практичні заходи, що проводяться у Києві, Харкові, Одесі, Запоріжжі, Ужгороді. Важливими результатами цих заходів, як видно з опублікованих матеріалів, є те, що вони сприяють переосмисленню впливу громадськості на життєдіяльність державного апарату, дають можливість критично оцінити сучасну соціально-правову реальність, стимулюють розвиток юридичної доктрини, а також правової політики і практики як в Україні, так і інших державах.

Свідченням важливості проблематики взаємодії держави з громадськими об'єднаннями є включення Національною академією правових наук України цього наукового напрямку до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2011–2015 рр.

Проте, незважаючи на певні досягнення, взаємодія інституцій держави та громадянського суспільства ще носить безсистемний характер [48]. Практично відсутні довгострокові програми співробітництва, кардинального вдосконалення потребує механізм надання бюджетних коштів для підтримки соціально вагомих програм громадських організацій. Після прийняття Закону України «Про соціальні послуги» у 2003 р. на національному рівні не було прийнято жодного нормативно-правового акту, який би позитивно впливав на стан справ у даній сфері.

Важливість взаємодії держави з громадянським суспільством на основі партнерства, як необхідність розвитку України як правової, демократичної і соціальної держави визнає і Міністерство юстиції України, за посередництва якого розроблено Концепцію взаємодії держави з громадянським суспільством від 03.02.2011 р. [66]. У Концепції зазначено, що органи влади визнають, що

соціальний прогрес, демократичний розвиток, економічний підйом важко реалізовувати без активної участі з боку суспільства.

Хочемо зауважити, що поштовхом для становлення громадянського суспільства в Україні стало прагнення до створення демократичного суспільства, потреба у всебічному забезпеченні прав і свобод людини, визнання необхідності створення правової держави та прийняття у зв'язку з цим Декларації про державний суверенітет України [66].

Основою створення та функціонування громадянського суспільства в Україні є положення Конституції України, а саме: права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3); держава гарантує право кожного на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35); держава закріплює право за громадянами України на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації (ст. 36); держава гарантує право громадянам брати участь в управлінні державними справами (ст. 38); держава створює належні умови, що забезпечують право усіх направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування (ст. 40) тощо [65].

Нова Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, затверджена Указом Президента України від 24 березня 2012 р., спрямована на реалізацію принципів, пріоритетів, завдань державної політики у сфері розвитку громадянського суспільства. Стратегія визначає концептуальні, взаємодоповнювальні напрями діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування щодо створення належних умов для розвитку громадянського суспільства [205].

Стратегія виходить із розуміння громадянського суспільства та його інституцій як такого стану суспільства, в якому вільно реалізуються основоположні права і свободи людини і громадянина через різноманітні форми публічної громадської активності та самоорганізації.

Стратегія спрямована на утвердження громадянського суспільства як гарантії демократичного розвитку держави, запровадження громадського контролю за діяльністю влади, забезпечення незалежної діяльності інститутів громадянського суспільства, посилення їх впливу на прийняття суспільно важливих рішень, створення умов для забезпечення широкого представництва інтересів громадян в органах державної влади та органах місцевого самоврядування, проведення регулярних консультацій із громадськістю з важливих питань життя суспільства і держави [205].

На важливості існування розвиненої мережі недержавних інститутів громадянського суспільства наголошував ще відомий французький державний діяч, історик і літератор А. де Токвіль, який вважається найавторитетнішим теоретиком з цього питання. У праці «Демократія в Америці» він ґрунтовно проаналізував громадянське суспільство як основу виникнення держави. Відображаючи соціальні умови, які сприяли розвитку «демократії в Америці», мислитель надавав великого значення схильності американців до створення громадських і політичних організацій [217, с. 513–514].

Слід зауважити, що за роки незалежності в Україні зроблені перші кроки до становлення і розвитку громадянського суспільства. Таким чином, регулювання окремих складових політики сприяння розвитку громадянського суспільства забезпечено, зокрема, Законами України «Про громадські об'єднання» [140], «Про соціальний діалог в Україні» [167], «Про місцеве самоврядування в Україні» [154], «Про інформацію» [152], «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» [165], «Про молодіжні та дитячі громадські організації» [155], «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» [158], «Про професійних творчих працівників та творчі спілки» [164], «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [135], «Про волонтерську діяльність» [139], «Про свободу совісті та релігійні організації» [166], «Про соціальні послуги» [168], «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [149] тощо.

Слід також звернути увагу на те, що у деяких сучасних підручниках із

загальної теорії держави і права окремі розділи присвячені актуальним питанням взаємодії громадянського суспільства та його інститутів і держави. Зокрема, складну й суперечливу діалектику відносин громадянського суспільства і держави висвітлює у навчальному виданні українська вчена-правознавець О. Скакун [199, с. 82–95].

Зокрема, дослідниця справедливо зазначає, що громадянське суспільство як динамічна система завжди відчуває тиск з боку державної влади. Воно є незалежним настільки, наскільки держава є терпимою до такої незалежності. Проте, держава не може розвиватися без вільного формування громадянського суспільства, яке контролює дії політичної влади. Слабкість громадянського суспільства штовхає державу до узурпації його прав, внаслідок чого відбувається перерозподіл функцій держави і громадянського суспільства. У такому разі держава, окрім власних функцій, привласнює ще і функції громадянського суспільства, змушує його виконувати винятково державні рішення. Незалежність громадянського суспільства, як правової структури, полягає у здатності протистояти сваволі держави. Конфронтація інтересів держави і громадянського суспільства є показником неефективності державного управління і самого механізму держави. Оптимальною умовою їх компромісу слугує встановлення гармонійного єднання приватних і публічних інтересів з метою забезпечення прав людини [199, с. 87–88].

На переконання О. Скакун громадянське суспільство, і держава функціонують для задоволення потреб та інтересів людини. Європейська традиція виходить не зі співвідношення інтересів людини і держави, а зі справедливого балансу інтересів особи і суспільства. Цей баланс розцінюється Європейським Судом з прав людини як гарантія правомірності відносин «людина – держава» [199, с. 88–89].

У якості соціальної основи сучасної держави, влади і демократії шлях до громадянського суспільства в окремому параграфі розглядають М. Кельман та О. Мурашин. Вони зазначають, що проблеми взаємозв'язку держави,

суспільства, особи, державної влади і демократії є фундаментальними для будь-якого сучасного суспільства.

На переконання науковців громадянське суспільство відрізняється від суспільства тим, що залучає громадян до колективних дій у суспільній сфері для вираження своїх інтересів, ідей, обміну інформацією, досягнення спільної мети, висування вимог до держави і закликів до відповідальності офіційних осіб. Воно виступає посередником між приватною сферою життя людей та державою, об'єднує величезне розмаїття формальних і неформальних відносин» [53, с. 191].

Теоретичний аналіз проблеми умов оптимізації правового механізму взаємодії держави і громадянського суспільства здійснив у науковому дослідженні М. Новіков [104]. В основу його дисертації покладена така гіпотеза: якщо розглядати добровільні громадські об'єднання як суб'єктну частину механізму взаємодії держави і громадянського суспільства, удосконалювати правовий статус таких об'єднань з урахуванням діалектики правової взаємодії та тенденцій розвитку громадянського суспільства, рівня громадянської правосвідомості і правової культури громадян, психології сприйняття людиною правової дійсності, – це буде позитивно впливати на процес удосконалення правового механізму взаємодії громадянського суспільства і держави, сприяти поступовому перетворенню держави в правову [114, с. 12].

Учений доводить, що в пострадянських країнах система правового взаємозв'язку між державою і громадянським суспільством може деформуватися, перетворюватися з системи замкненого виду на систему лінійну, а сама держава може гіпертрофовано домінувати стосовно інших структур громадянського суспільства і до нього самого в цілому [114, с. 14].

Аналізуючи процес становлення громадянського суспільства, західна дослідниця Ненсі Л. Розенблум дійшла висновку, що моделі громадянського суспільства можна диференціювати не лише за часовим чи історичним критеріями, а й за пріоритетністю тих чи інших функцій у життєдіяльності

громадянських суспільств. Такі моделі, на її думку, властиві певним етапам еволюції, або певним країнам [188, с. 6].

Дослідниця розрізняє такі види громадянського суспільства:

– «демократичне громадянське суспільство» – вирізняється насамперед тим, що його суб'єкти наголошують на політичній участі та потенційній опозиційності громадських об'єднань до владних структур (функція противаги). Головною справою громадянських об'єднань тут є «прищеплення громадянам почуття політичної дієспроможності, здатності до розгляду політичних питань, а також схильності розглядати їх в ім'я загального добра. З цією метою вони повинні внутрішньо бути ліберально-демократичними «міні-республіками», орієнтованими на публічні арени обговорення і здійснення політики»;

– «посередницьке громадянське суспільство» – розглядається як агент формування важливих чеснот: вихованості, «соціабельності», здатності до солідарного вирішення проблем. Воно націлює громадян на соціальні зв'язки, принципи громадянськості, відкритості, товариськості та відповідальності. Як зазначає Н. Розенблюм, «...у посередницькому громадянському суспільстві від вторинних асоціацій не очікують формування політичних достоїнств, і соціальне співробітництво зовсім не обов'язково має трансформуватись у політичне представництво»;

– «виборче громадянське суспільство» – докладас зусиль до підвищення економічної ефективності і загального добробуту. Це поки що нова тенденція в розумінні його функцій, але саме вона, на думку Розенблюм, найбільше відповідає умовам сучасності [188, с. 17–21].

Як зазначає А. Колодій, ці моделі можна застосовувати до вивчення динаміки громадського життя в окремих країнах, що дасть змогу визначити, на яких етапах історичного розвитку вони переважали і як змінювалися. Водночас, на думку вченого, їх можна зробити інструментом аналізу національних відмінностей у функціонуванні громадянського суспільства [118, с. 460–461].

Виходячи з ідеї формування концепцій громадянського суспільства з історико-філософської спадщини, питання філософської концептуалізації концепту громадянського суспільства стало предметом досліджень багатьох сучасних представників філософської науки. Нагальна потреба всебічного розгляду цього явища як універсального соціального феномену обумовила те, що за останніх п'ятнадцять років в Україні захищено понад десять дисертацій саме в аспекті філософського підходу.

Зокрема, встановленню історичних форм філософської концептуалізації ідеї громадянського суспільства та виявлення основних чинників його практичного здійснення у процесі еволюції Західного типу цивілізації, а також впливу заохочень та перешкод на шляху до громадянського суспільства в Україні присвятив докторську дисертацію А. Карась [51]. У дисертації наголошується, що сучасна некласична інтерпретація теорії громадянського суспільства покликана з'ясувати умови поширення у Західному світі й закріплення у решті світу – повноцінності індивідуальної свободи та прав людини на перетині з культурними цінностями, традиціями та уявленнями [51, с. 24].

Автор обґрунтовує, що громадянському суспільству притаманні такі структурні елементи: а) добровільні об'єднання громадян або неурядові (недержавні) організації; б) місцеве самоврядування; в) спільно поділювані вартості, що є підґрунтям національної ідентичності; г) громадянські рухи і політичні партії, які не перебувають на жодному рівні влади; д) незалежні засоби масової інформації; е) громадська думка; є) прозорі і підконтрольні громадськості вибори і референдуми; ж) сформовані на основі громадян форми судових та правоохоронних органів (колегії присяжних, муніципальна виборна міліція); з) дискурсивно-етична практика здійснення свободи людини у сфері культури, освіти, повсякденних норм спілкування і поведінки, громадської і політичної активності [51, с. 26].

Учений-філософ В. Скворець у дослідженні «Громадянське суспільство і детермінанти оптимізації його розвитку в Україні» розробив модель

формування громадянського суспільства та визначив внутрішнє джерело його розвитку. Він розглянув сучасні уявлення про громадянське суспільство, показав специфіку моделей аристотелівської та боденівської традицій. У його праці розкрито сутність взаємозв'язку економіки і політики як закономірності розвитку громадянського суспільства, а також взаємодії громадянського суспільства і держави як закономірності розвитку соціуму. Досліджено вплив на державу і соціум громадянського суспільства як універсальної форми суспільної самоорганізації. Доведено небезпечність для України ліберальних моделей громадянського суспільства. Встановлено, що основною умовою гармонізації суспільного розвитку України є забезпечення системного підходу до оптимізації розвитку громадянського суспільства, держави і соціуму [200, с. 13].

Інший представник вітчизняної філософії Ю. Рожков у своїй науковій праці «Громадянське суспільство і особистість: форми взаємодії» досліджує соціальні детермінанти, які обумовлюють форми взаємодії особистості і громадянського суспільства. Учений відзначає, що головною передумовою виникнення громадянського суспільства є свобода особистості, яка реалізується у вигляді цілераціональної «свободи від» та понадраціональної «свободи для» [187, с. 8].

Суперечлива єдність форм особистісної свободи дозволила інтерпретувати сутність об'єкта як цілісність його індивідуальних і колективних характеристик, а процес індивідуалізації представити безпосередньо у вигляді форм і засобів особистісного буття, які поза особистістю не існують, хоча й реалізуються лише у спільноті. Автор наголошує, що індивідуалізм та індивідуалізація особистості можуть розглядатися як своєрідні «полярні форми» впливу на громадянське суспільство, котрі визначають напрям його розвитку. У постіндустріальну добу реалізація «особистісної свободи» суттєво змінюється, внаслідок чого індивідуалізація особистості стає короткочасною, а сучасне суспільство позбавляється єдиної культури та ґрунтується на

недержавних колективних утвореннях, які будуються за принципом «флеш-мобів».

На прикладі сучасної соціально-економічної ситуації в Україні з'ясовується, що для подальшого формування ознак українського громадянського суспільства конче необхідне усвідомлене державне управління соціальними тенденціями громадянської консолідації, завдяки яким вдасться сформувати новий тип креативної особистості, що активно долучається до соціального життя [188, с. 12].

В дослідницькій праці В. Паталахи «Інтеграції громадян в соціально-політичному розвитку суспільства» розкрито поняття «інтеграція» у соціально-філософському контексті та пропонується його визначення. З'ясовується, що стан соціальної диференціації передбачає поділ суспільства за різними критеріями, і що така диференціація є обов'язковою передумовою соціальних інтеграцій. Зазначається, що громадянське суспільство є основною сферою втілення та результатом розвитку розгалуженої мережі соціальних інтеграцій. Виявляються механізми взаємозв'язку об'єднань громадян з основними інститутами політичної системи суспільства. Досліджується взаємозалежність становлення соціальної держави і розвитку інтеграцій громадян [123].

Теоретичне осмислення ідей сутності громадянського суспільства як політико-правового феномену, його становлення і розвитку в сучасних умовах спостерігається і серед представників політології.

Український політолог О. Чувардинський у дисертації «Громадянське суспільство в Україні: становлення, функціонування, перспективи розвитку» [232] розкриває сутність поняття «громадянське суспільство», його структуру, історично-культурні корені, соціально-економічні, політичні та соціокультурні передумови модернізації. Автор здійснив аналіз гуманітарної, освітньої та наукової політики держави і громадянського суспільства, ролі інформаційних технологій у процесі розвитку громадянського суспільства. Ним визначено політичну, морально-виховну та просвітницьку функції суспільства, параметри його взаємодії з державою, місце і роль українського громадянського суспільства

в системі міжнародних відносин, а також науковий прогноз його розвитку в період докорінних соціальних трансформацій та модернізацій [233, с. 14].

Системному аналізу громадських організацій та їх впливу на розгортання процесів демократизації присвячена монографія «Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства» [30], у якій колектив авторів Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова репрезентував концепцію впливу громадських організацій на процеси демократизації суспільства. Її сутність полягає в тому, що процес демократизації суспільства шляхом залучення до державного управління громадських організацій створює оригінальний продукт – систему державно-громадського управління. Адже «демократії притаманні широкі асоціативні зв'язки на всіх рівнях суспільного життя, інституційний і політичний плюралізм: партії, профспілки, народні рухи, масові об'єднання, асоціації, спілки, товариства, які об'єднують людей за різноманітними інтересами і нахилами. Інтеграційні процеси слугують розвиткові державності, демократичних засад усього суспільного життя, а також свободи особи. Об'єднання громадян беруть участь в управлінні справами держави» [30, с. 11].

На основі аналітичного осмислення різноманітних наукових концепцій соціальних систем, учені доводять, що сучасний демократичний державний устрій передбачає створення громадських об'єднань із метою захисту від небажаних дій державної влади з прийняття того чи іншого політичного, економічного або культурно-національного рішення. Сукупність таких об'єднань отримала назву громадянського суспільства. Воно включає велику кількість організацій, що утворюють його інституціональну інфраструктуру, становлячи важливі рамкові умови для громадянської активності населення країни [30, с. 3].

У дослідженні, зокрема, зазначено, що структурно громадянське суспільство є підсистемою суспільства як цілого, яка наближається до соціальної сфери суспільного життя. У зародковому стані вона фактично присутня в кожному сучасному суспільстві. Відтак, інститутами

громадянського суспільства, що здатні бути носіями або суб'єктами владних відносин, є: 1) неурядові організації, добровільні громадські організації і громадські рухи, а також політичні партії на початкових стадіях свого формування, поки вони ще не задіяні в механізмах здійснення влади; 2) незалежні засоби масової інформації, що обслуговують громадські потреби та інтереси, формулюють і оприлюднюють громадську думку; громадська думка як соціальний інститут; 3) у певному аспекті – вибори та референдуми, коли вони служать засобом формування і виявлення громадської думки та захисту групових інтересів; 4) залежні від громадськості елементи судової і правоохоронної системи (як-то суди присяжних, народні міліцейські загони тощо); 5) на Заході є тенденція зараховувати до інститутів громадянського суспільства також розподільчо-регулятивні інститути сучасної держави загального добробуту [30, с. 25–26].

Дослідженню правових основ взаємодії органів влади та інститутів громадянського суспільства в процесі демократичної легітимації присвячена ще одна наукова праця українські вчених В. Ковальчука та С. Іщука. У колективній монографії «Правові засади взаємодії громадянського суспільства та державної влади в процесі демократичної легітимації» автори аналізують теоретичні засади зазначеної взаємодії, визначають правову природу громадянського суспільства та державної влади в контексті процесу демократичної легітимації, досліджують питання громадянської правосвідомості як ключового чинника утвердження державного правління [56].

Особливістю зазначеної монографії є те, що вона є комплексним науковим дослідженням не лише нормативно-правових засад функціонування та взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів державної влади, а й висвітлення їх у контексті процесу демократичної легітимації, тобто безпосередньої участі громадян у становленні легітимних (тобто справедливих, правомірних) основ державного правління.

Проблеми та перспективи розвитку взаємовідносин держави та громадянського суспільства стали особливо актуальними для України на

сучасному етапі формування публічного врядування та зближення з Європейським Союзом. Відсутність традицій громадянського суспільства, зокрема як «здатності людей до солідарності, до існування громадою, колективної співпраці та організованості, що засновується ані на імперативах традиційного суспільства, ані на директивному впливі держави», відчувається особливо гостро, і помітно гальмує процес демократизації [214], налагодження взаєморозуміння між громадянами та владою.

Підсумовуючи викладене вище, маємо зазначити, що тема взаємодії інститутів суспільства та держави залишається актуальною для подальшого ґрунтовного наукового вивчення. Проблеми, які обираються вченими для досліджень, не тільки актуальні на сьогодишньому етапі, вони допомагають розкривати сутність сучасних процесів та розвивати громадянське суспільство. Наразі держава зацікавлена у налагодженні через органи державної влади конструктивного суспільного діалогу та у широкому залученні представників різних категорій населення й громадських організацій до вироблення стратегій державного розвитку.

Незважаючи на вагомі напрацювання вчених щодо правових засад взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства, усе ж вони не вичерпали потреби дослідження низки актуальних питань, що стосуються теоретико-правових і методологічних засад функціонування громадських об'єднань, правових форм їх взаємовідносин з державою в умовах формування і розвитку громадянського суспільства і зближення України з Європейським Союзом.

1.2 Методика дисертаційного дослідження

Методологія наукового пізнання відіграє важливу роль у сприйнятті трансформаційних змін, що відбуваються у нинішньому суспільстві, в тому числі у сфері державно-правових відносин. Без належного методологічного забезпечення, ефективності методів досягнення дійсності жодна наукова

проблема не може бути вирішена. Методологія допомагає пошуку оптимальних шляхів пізнання явищ і процесів, що є предметом вивчення, їх адекватного відображення в системі наукових знань. Ніяка галузь науки не може існувати чи розвиватися без належного методологічного підґрунтя. Тому не випадково сьогодні серед фахівців поширеною є думка, яка полягає в тому що розробка методологічної основи правознавства належить до пріоритетних завдань вітчизняної юридичної науки.

Складність, багатогранність і міждисциплінарний статус будь-якої сучасної наукової проблеми призводять до необхідності її вивчення у системі координат, що задається різними рівнями методології науки.

Важливе місце в дослідженні проблем методологічного забезпечення юриспруденції займають фундаментальні праці відомих українських і зарубіжних учених: С. Алексєєва, С. Гусарева, О. Зайчука, М. Кельмана, Д. Керімова, М. Козюбри, М. Костицького, Л. Луць, В. Нерсисянца, Н. Оніщенко, В. Пазенка, П. Рабіновича, В. Селіванова, О. Скакун, С. Сливки, О. Скрипнюка, І. Тімуш, О. Тихомирова, М. Цвіка, Р. Циппеліуса та ін.

Однак, незважаючи на чималу кількість робіт, присвяченим окремим аспектам методології, доводиться констатувати, що для сучасного періоду розвитку правознавства характерна своєрідна методологічна криза. Вона полягає в тому, що, відійшовши від класичної методології досліджень, вітчизняна наука перебуває в пошуку шляхів ефективного переходу до нової парадигми розуміння базових категорій юриспруденції. Особливої гостроти набуває питання наукового осмислення тих суспільно-правових феноменів, які в нашій державі не мали досвіду функціонування за умов реальної демократії і розвинутого громадянського суспільства [98, с. 17–18].

Центральна проблема визначення сутності багатьох соціально-правових інститутів, як правило, пов'язана з постановкою і вирішенням важливого дослідницького завдання – методологічне обґрунтування теоретичних основ дослідження явищ і процесів, що становлять предмет наукової розвідки.

Незважаючи на широкий науковий дискурс, у літературі немає усталеного погляду стосовно поняття «методологія» (від грец. μέθοδος – правильний, вірний шлях, шлях дослідження; λόγος – вчення). У широкому розумінні слова методологія – це теорія людської діяльності, «це діяльність пізнання, мислення або, якщо говорити точніше, вся діяльність людства, включаючи сюди не лише власне пізнання, а й виробництво. Методологія ... є теорія людської діяльності» [236, с. 6]. У вузькому розумінні під методологією розуміють «сукупність підходів, способів, методів, прийомів та процедур, що застосовуються в процесі наукового пізнання та практичної діяльності для досягнення наперед визначеної мети» [223, с. 371]. Саме таке ставлення до методології переважає у науковій літературі.

Структурно методологія включає низку компонентів, серед яких виокремлюють: систему методів (загальнонаукові та приватно-наукові методи пізнання) та вчення про них, певну світоглядну позицію дослідника та загальнотеоретичні принципи. Отже, методологія – вчення про систему наукових принципів, форм і способів дослідницької діяльності. Вона має чотирирівневу структуру. Нині розрізняють фундаментальні, загальнонаукові принципи, що становлять власне методологію, конкретнонаукові принципи, що лежать в основі теорії тієї чи іншої дисципліни або наукової галузі, і систему конкретних методів і технік, що застосовуються для вирішення спеціальних дослідницьких завдань [235, с. 57].

Характеризуючи методологію юриспруденції, П. Рабінович підкреслює, що це система філософсько-світоглядних підходів (матеріалістичний, ідеалістичний, діалектичний, метафізичний), методів (загальнонаукових, групових та спеціальних) та засобів науково-юридичного дослідження (емпіричні та теоретичні), а також вчення про їх використання в пізнанні праводержавних закономірностей [181, с. 215].

На нашу думку, будь-яка методологія полягає в тому, щоб чітко визначити такі методи дослідження соціальних явищ, які, по-перше, відповідають самому об'єкту дослідження, тобто адекватні природі досліджуваного явища, а, по-

друге, дають теоретичне уявлення про систему методів дослідження конкретного явища, що треба сприймати як теорію, звернену до практики. При цьому методологію не можна розглядати тільки як науково-дослідницький інструментарій, а слід мати на увазі, що це, перш за все, теоретичне уявлення про саме явище й про можливості його вивчення з метою практичного вдосконалення, бо без цього ніяке вдосконалення соціальної практики не має сенсу, а реформування буде щонайменше неефективним, якщо й навіть не шкідливим.

Питання методології досить складне, оскільки саме воно досить часто в наукових джерелах тлумачиться по-різному. Багато зарубіжних наукових шкіл не розмежовують методологію і методи дослідження. У вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як: 1) вчення про науковий метод пізнання та перетворення світу; його філософська, теоретична основа; 2) сукупність методів дослідження, що застосовуються в будь-якій науці відповідно до специфіки об'єкта її пізнання [18, с. 664]. Найчастіше методологію репрезентують як теорію методів дослідження, створення концепцій, як систему знань про теорію науки або систему методів дослідження. А методикою вважають як сукупність прийомів дослідження, включаючи техніку і різноманітні операції з фактичним матеріалом [3, с. 144].

Пізнання тих чи інших категорій здійснюється з використанням певної сукупності вимог та ідей, що мають науковий характер позначаються як принципи (засади) наукового пізнання.

У енциклопедичних джерелах зазначається що слово «принцип» (лат. *princīpium*) означає начало, засада, основа, вихідна ідея. Серед численних значень цієї категорії виділяють наступні чотири, які дають визначення її юридичної природи: «1) принцип як основоположна правда, закон, доктрина або припущення (принцип як загальне правило або стандарт; принцип як сукупність моральних та етичних стандартів); 2) принцип як визначена наперед політика або спосіб дії; 3) принцип як основна або необхідна якісна складова або елемент, що визначає внутрішню природу чи окремі характеристики

поведінки; 4) принцип як правило або закон, що стосується функціонування природних феноменів чи механічних процесів» [178, с. 15].

З метою комплексного аналізу місця і ролі громадських об'єднань у правовій системі суспільства використовується система принципів. Зокрема, важливе значення мають такі принципи:

- принцип всебічності (забезпечує різноаспектний підхід до вивчення зазначених категорій, їх взаємодії між собою та іншими явищами й процесами);
- принцип обґрунтованості (необхідний для визначення характеру взаємодії громадських об'єднань з іншими елементами правової системи суспільства, визначення ролі кожного з них);
- принцип конкретності (передбачає, що аналіз місця і ролі громадських об'єднань у правовій системі суспільства здійснюється через визначення їх системних зв'язків, з урахуванням економічних, політичних та соціальних умов, в яких вони функціонують та реалізуються);
- принцип комплексності (ґрунтуючись на ньому, категорії «громадські об'єднання» та «правова система суспільства» характеризуються не лише юриспруденцією, а й з позиції філософії, соціології, герменевтики тощо, що дає можливість вибрати єдині підходи до розуміння цих категорій та охарактеризувати їх з точки зору їх виникнення, розвитку, функціонального призначення, тощо);
- принцип діалектики (відображає взаємозумовлений і суперечливий розвиток громадських організацій в правовій системі суспільства);
- принцип органічного поєднання теорії та практики (передбачає вивчення на теоретичному рівні взаємодії громадських об'єднань з елементами правової системи суспільства на основі існуючих наукових досліджень та практичного досвіду, осмислення зазначених інститутів на емпіричному рівні, аналіз, синтез і узагальнення результатів наукових досліджень);
- принцип об'єктивності (дає можливість дослідникові абстрагуватися від несуттєвих питань у цій сфері відносин) [98, с. 19].

Поряд із принципами наукового пізнання важливе місце в методології відводиться методам та методологічним підходам. Співвідношення цих дослідницьких інструментів є, мабуть, однією з найважливіших проблем для теоретичної юриспруденції та юридичної практики. Це пояснюється тим, що залежно від сутності вихідних методологічних принципів, на яких базується правове мислення, тип правової культури, здійснюється не тільки наукове пізнання правових явищ, а й практичне втілення їх в життя.

Деякі правознавці вважають, що підхід є узагальненою характеристикою методу, який дає змогу розглянути правове явище чи процес як сукупність взаємопов'язаних у єдину систему елементів, забезпечує комплексність дослідження, орієнтує його на розкриття цілісності об'єкта і його структурних складових, виявлення різноманітних зв'язків об'єкта у єдиній системі [88, с. 13]. На думку інших авторів дослідницькі підходи в науці відіграють роль методів особливого ряду – вони є надметодами [112, с. 164–168].

Сьогодні для комплексного аналізу місця і ролі громадських об'єднань у правовій системі суспільства використовується широкий спектр загальнонаукових, спеціальних та конкретно-наукових методів пізнання.

Зокрема, до загальнонаукових методів науковці одностайно відносять діалектичний метод. Він дає змогу обґрунтувати причинно-наслідкові зв'язки, процеси диференціації та інтеграції, постійну суперечливість між сутністю і явищем, змістом і формою, досягнути об'єктивності при оцінюванні дійсності. Досвід і факти є джерелом, основою пізнання дійсності, а практика – критерієм істинності теорії. Діалектика як фундаментальний принцип і метод пізнання має величезну пояснювальну силу. Цей метод є найбільш значущим при дослідженні сутності інститутів соціуму. Він дає змогу дослідити окреслені проблеми в єдності їхнього соціального змісту та юридичної форми, сприяє системному аналізу феномену громадських об'єднань в умовах розвитку сучасного суспільства.

Аналіз генезису сучасних громадських об'єднань у правовій системі суспільства, залежність їх статусу від умов соціально-економічного розвитку

держави зумовлює необхідність використання історичного методу. Він дає змогу розглянути специфіку цих організацій як історико-правового об'єкта відповідно до конкретного історичного періоду розвитку держави тощо. Цей метод виявляє зміни, що відбуваються за умов демократизації та побудови громадянського суспільства. За часів радянської влади держава цілковито панувала над суспільством, що породжувало повну залежність індивідів від комуністичної ідеології, відсутність у них можливості та потенційної здатності до будь-якої форми (економічної, соціальної, культурної) самоорганізації – об'єднання були лише імітацією «добровільної» організації на основі «спільності інтересів» її учасників.

Необхідно відзначити, що в українському суспільстві відсутні чітко визначені критерії визначення ефективності діяльності громадських об'єднань та їх взаємодії з органами держави. З огляду на необхідність існування таких детермінантів, можемо запропонувати наступні індикатори оцінки діяльності громадських об'єднань в Україні: по-перше, кількісний показник громадських об'єднань в державі; по-друге, відсоток громадян, залучених до діяльності громадських об'єднань; рівень довіри людей до інститутів громадянського суспільства; ступінь інформованості громадян про діяльність громадських організацій у державі.

Удосконалення правової системи держави та визначення в ній ролі громадських об'єднань повинно здійснюватися з урахуванням новоутворених процесів суспільного розвитку у всіх галузях державної діяльності. З огляду на те, що громадські об'єднання беруть участь у формуванні суспільної думки, вони тим чи іншим чином впливають на політику держави та налягають її прогресивного розвитку на підставі сучасних консолідаційних принципів діяльності суспільства і держави.

Згідно з офіційними даними в Україні фіксується зростання кількості зареєстрованих громадських формувань. Наприклад, за даними Єдиного державного реєстру установ та організацій України, оприлюдненими Державною службою статистики України, станом на 1 серпня 2014 р. в Україні

було зареєстровано (включно з міжнародними, всеукраїнськими, місцевими організаціями, їх осередками, філіями та відокремленими структурними підрозділами) 19 202 політичні партії, 74 647 громадських організацій, 24 796 релігійних організацій, 28 760 профспілок та їх об'єднань, 274 творчих спілок та інших професійних організацій, 15 300 благодійних організацій, 15 754 об'єднань співвласників багатоквартирного будинку, 1 361 органів саморганізації населення [120].

Кількість зареєстрованих громадських організацій в Україні на сьогоднішній день чи не найменша в Європі. Для порівняння: кількість громадських організацій на 10 тисяч населення в Україні дорівнює 19, тоді як в Угорщині ця кількість становить 46, в Хорватії – 85, а в Естонії перевищує 200.

Проте, на рівень розвитку громадянського суспільства впливає не стільки кількість громадських об'єднань, скільки їх дієвість і можливість здійснювати помітний вплив на ухвалення політичних рішень у державі. При цьому необхідно зауважити, що існування великої кількості громадських організацій різного спрямування не обов'язково означає високий рівень громадської активності. Очевидно й те, що кількість і якість діяльності громадських організацій не є співмірними: попри величезну кількість зареєстрованих неурядових організацій, лише менша їх частина постійно й активно працює, більшість же існує формально [204, с. 18; 8].

За результатами дослідження Центру Разумкова (проводилися у вересні-жовтні 2013 р., опитано 2010 респондентів від 18 років у всіх регіонах країни, теоретична похибка вибірки не перевищує 2,3 %) рівень обізнаності громадян України про діяльність громадських організацій є невисоким. Лише кожен четвертий громадянин знає про громадські об'єднання, які діють у його місті чи селі, тоді як переважна більшість (70 %) – про них не знають [219].

Результати досліджень громадської думки свідчать, що неурядові організації мають кредит суспільної довіри можливо й недостатній, але значно вищий ніж державні органи, політичні партії, профспілки, проте поступаються за довірою церкві та засобам масової інформації. Підґрунтям такої суспільної

довіри є сама природа громадських об'єднань: їх спрямованість на благо інших, спільноти в цілому чи окремих її сегментів, домінування принципу суспільного блага над приватними мотивами. Але довіра може з'явитися лише як результат практичних, суспільно значущих дій неурядових організацій, та за умов поінформованості громадян про них [219].

Щодо ступеню інформованості громадян про діяльність громадських організацій, досі залишається проблема у розширенні знань громадськості щодо того, як організації можуть сприяти розвитку суспільства та держави. Незважаючи на збільшення кількості неурядових громадських організацій, інформованість про їхню діяльність у суспільстві залишається низькою. Науковці зазначають, що непоінформованість про завдання та діяльність свідчать саме про слабкість традицій демократичних прав і свобод, їхню неусвідомленість громадянами України. Звичайно, що успіх громадських формувань залежить від активної інформаційної кампанії (висвітлення в ЗМІ роботи, проведення «круглих столів», дискусій між представниками організацій та посадовими особами тощо) [129, с. 19–20].

За допомогою методу прогнозування розглянуто так зване «футуристичне» запитання, а саме: які форми взаємовідносин між державою та суспільством є найбільш оптимальними та ефективними? Адже залучення громадськості до прийняття рішень та громадського контролю, зокрема через інституції громадянського суспільства, як організованої форми впливу на державну владу, перетворює суспільні вимоги на ефективний важіль управління соціальними процесами.

Прогностична методологія застосовувалась для визначення перспектив розвитку відносин органів держави і громадських об'єднань. Надзвичайно важливу при цьому буде відігравати корпоративізм (узгодження інтересів влади і громадянського суспільства), відповідно, зростатиме довіра населення до їх співпраці, і як наслідок – соціальна злагода, законність і правопорядок.

Серед прогностичних методів, використаних у дослідженні, виокремлюється метод моделювання – метод пізнання, що полягає у створенні

й дослідженні тих чи інших моделей. У правознавстві цей метод відіграє важливу роль в побудові моделей права, праворозуміння, правової системи, відповідних моделей правового регулювання, а також у відтворенні взаємозв'язку і правових форм взаємовідносин держави з громадськими об'єднаннями.

Модель дає можливість продемонструвати найважливіше в досліджуваному об'єкті з огляду на вирішення практичного завдання. На думку О. Балинської, функціональне призначення правового моделювання полягає в тому, що воно допомагає зрозуміти, як облаштований конкретний об'єкт (яка структура правової системи, який механізм правового регулювання тощо); навчитися управляти об'єктом чи процесом та визначати найефективніші способи управління при певних завданнях і критеріях (оптимізація процесу правового регулювання); прогнозувати прямі й побічні наслідки реалізації заданих способів і форм впливу на об'єкт [4, с. 369–370].

Зазвичай, модель у методології науки – це аналог певного фрагмента природної або соціальної реальності, яка слугує для збереження і розширення знань про оригінал, його властивості і структуру, для перетворення його в управління ним.

Критично ставиться до застосування методу моделювання у сфері суспільних і гуманітарних наук відомий російський дослідник методології юридичної науки Д. Керімов. На його думку «такі виключно людські фактори процесу наукового пізнання, як використання соціального досвіду, узагальнення даних гуманітарного порядку, гіпотези розвитку соціуму, діалектичні операції з «людським матеріалом», передбачають творчість і натхнення, багатий соціальний досвід та мудрість, передбачення й інтуїцію, підключення до розуму почуттів, у тому числі й «шостого» чуття [54, с. 482].

Дана критична точка зору цілком виправдана, якщо говорити про створення технічної моделі з допомогою «штучного інтелекту» (інформаційних комп'ютерних технологій). Звісно, було б неправильним заперечувати грандіозні новітні досягнення у сфері інтелектуальних систем, що орієнтовані

не лише на відповідні дані, а й на знання (так звані експертні системи), які успішно застосовуються у моделюванні в тих галузях, де діють закони природничих наук (наприклад, біології чи медицини). Проте, на нашу думку, застосування методу моделювання в дослідженні соціальних систем, у тому числі взаємодії держави з громадськими об'єднаннями, є цілком виправданим, адже він сприяє відтворенню їх правового взаємозв'язку, у тому числі визначення вихідної моделі, що закріплена Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами.

Моделювання у нашому дослідженні сприяє проектуванню й побудові цілісної картини взаємовідносин між державою і громадськими об'єднаннями, дає можливість з'ясувати передбачувані, бажані характеристики цих відносин, виявлені на основі теоретичного аналізу.

Важливим напрямом аналізу громадських об'єднань є їхня класифікація. Вона допомагає встановити суспільну роль цих організацій, передбачити можливі напрями та наслідки їх активності. У нашому дослідженні метод класифікації використовується для відображення окремих форм взаємовідносин держави з громадськими об'єднаннями, а також типологізації принципів таких відносин на основі законодавчих положень та емпіричних даних.

Практично ні одне науково-теоретичне дослідження правовідносин за участю громадських об'єднань не обходиться без їх класифікації. Вона здійснюється на підставі різних критеріїв, найважливішими з яких є такі: ступінь організованості, мета і спрямування групової діяльності, спосіб утворення та форми діяльності, умови членства, кількість членів, за складом, за територією діяльності, за способом досягнення мети, за соціальною значущістю для існування і розвитку суспільства тощо. Вони є підставою для поділу громадських об'єднань на правозахисні, проблемні та інституційні, жорстко організовані та розмиті, легальні й нелегальні, професійні, жіночі, молодіжні, етнічні, місцеві, загальнодержавні, міжнародні, реформаторські та консервативні, прогресивні, реакційні, масові та елітарні тощо.

У сучасній юриспруденції успішно застосовується широкий спектр

різноманітних спеціально-наукових методів.

Необхідно наголосити також на важливості застосування у дослідженні системно-структурного методу як наукового методу пізнання державно-правових явищ. Майже усі автори наукових публікацій з теорії держави та права відносять цей прийом дослідження до групи спеціальних методів. Так, системно-структурний, або, як його ще називають, системний метод, на думку М. Байтіна, – сукупність методологічних підходів, прийомів і принципів вивчення та конструювання держави і права, а також багатьох державно-правових явищ як систем [210, с. 26]. Щоправда, дослідження різних систем було започатковане саме у сфері філософського пізнання, тому було б несправедливим, обираючи як основоположний напрям дослідження системний підхід, не звертатися до розуміння цього методу, виробленого вченими у цій галузі.

Ще Г. Гегель сформулював ідею системності стосовно філософії: «Кожна частина філософії є філософське ціле, замкнуте в собі коло, але філософська ідея є в кожній із цих частин в особливій визначеності або особливому елементі. Окреме коло саме тому, що воно є усередині себе цілісність, розриває межу свого елемента і служить підставою ширшої сфери; ціле є колом тому, що складається з кіл, кожне з яких є необхідним моментом, так що система їх своєрідних елементів складає всю ідею, яка разом із тим виявляється також і в кожному з них» [24, с. 33].

Д. Керімов вважає, що, якщо спробувати визначити в найзагальнішій формі поняття системного дослідження, то можна сказати, що воно припускає всесторонній аналіз складних динамічних єдностей, частини яких (підсистеми цих цілісних систем) перебувають між собою в органічній єдності та взаємодії.

Системний підхід до дослідження складних динамічних цілісностей дозволяє знайти внутрішній механізм дії не тільки окремих його компонентів, а й їх взаємодії на різних рівнях. Цей метод дослідження правових явищ, на думку вченого, неодмінно передбачає їх комплексне дослідження, яке потребує,

насамперед, з'ясування якостей системності та структурно-функціональних взаємодій вказаних явищ [54, с. 225–226, 229].

Однією з найцікавіших видається точка зору В. Кохановського, який говорить про системний підхід як про сукупність загальнонаукових методологічних принципів, в основі яких лежить розгляд об'єктів як систем [70, с. 119]. Іншим є підхід представників вітчизняної юридичної науки, у розумінні яких системний метод припускає, що всі державно-правові явища розглядаються як елементи систем. Право, держава, їх структурні підрозділи є відкритими системами, що складаються із систем нижчого порядку і належать до ширших систем. Найчастіше системний метод дозволяє досягнути взаємодію держави і права як комплексний процес з усіма його проявами, простежити зв'язки між причиною і наслідком у державно-правових явищах [198, с. 15].

У цьому сенсі примітно, що представник науки теоретичного знання, якою вважають філософію права, С. Бублик називає системний аналіз найпродуктивнішим дослідницьким методом, застосування якого в юридичній науці є особливо актуальним. Учений зазначає, що «...йдеться про дослідження об'єктів як систем. Система – це ціле, складене з частин, сукупність взаємопов'язаних елементів, цілісність. Звідси перший принцип (першооснова) системного аналізу – цілісність об'єкта як системи, властивості якої не зводяться до суми ознак її елементів, не виводяться з цих ознак. Система характеризується діалектичною взаємозалежністю цілого й частини, коли кожний елемент залежить від свого місця і своїх функцій у цілісній системі» [222, с. 68].

Узагальнюючи вищенаведені уявлення про системний підхід, можемо стверджувати, що його розуміння пов'язується з інтеграцією низки загальнонаукових принципів і методів досліджень чи розглядом його як окремого самостійного загальнонаукового принципу. У цьому зв'язку виникає питання: чи можна досліджувати певну систему за допомогою одного методу, базуючись на одному загальнонауковому принципі? Для пошуку відповіді на це питання необхідно володіти знаннями про систему як об'єкт дослідження.

Застосування даного підходу дослідженні обумовлено тим, що суспільство, як і будь-яка соціальна група є системами, які наділені певною структурою. Кожна соціальна система має кілька підсистем, кожна з яких є системою відносно інших підсистем.

Характеристика цієї категорії, яку запропонував на початку ХХ ст. засновник теорії систем К. Л. фон Берталанфі як комплексу взаємодіючих елементів, досі є основою всіх існуючих тлумачень поняття «система». Саме наголос на цілісності та інтегративності властивостей об'єктів, зроблений у визначенні системи як комплексу взаємодіючих елементів, став причиною його широкого застосування у науці.

Необхідно звернути увагу на те, що як в українській мові, так і в багатьох інших мовах світу поняття «система» включає велику кількість сутнісно-якісних характеристик предметів, явищ та процесів. Як відомо із довідкових джерел, система (від грец. *συστήμα* – поєднання, утворення) – сукупність визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія; якісні характеристики цих елементів становлять зміст системи, сукупність закономірних зв'язків між елементами – внутрішню форму (структуру системи) [223, с. 583]. Крім того, під системою розуміється: 1) значна кількість закономірно пов'язаних одних з одним елементів (предметів, явищ, поглядів, принципів тощо), що становлять певне цілісне утворення, єдність; 2) порядок, зумовлений планомірним, правильним розташуванням частин у встановленому зв'язку, суворій послідовності; 3) форма, спосіб організації чого-небудь; 4) сукупність господарських одиниць, установ, споріднених своїми завданням та організаційно об'єднаних у єдине ціле; 5) сукупність споруд, машин, механізмів, які служать єдиній меті; 6) те, що стало звичним, регулярним; 7) технічний пристрій, конструкція [207, с. 628].

Філософи категорію «система» трактують як певну сукупність взаємопов'язаних елементів, що утворюють стійку цілісність, мають певні інтегративні особливості та внутрішні закономірності, притаманні саме цій спільності [221, с. 407]. Приклад саме такого розуміння дає Н. Кондаков, який

вважає, що система є сукупністю об'єднаних, взаємопов'язаних і розміщених у відповідно визначеній послідовності елементів (частин) якогось цілісного утворення; сукупність принципів, які лежать в основі певної теорії; сукупність органів, пов'язаних спільною функцією [63, с. 545].

Подібне за сутністю, але вкладене в інших варіантах трактування знаходимо у працях інших науковців. Так, за твердженням В. Афанас'єва, цілісна система – це сукупність об'єктів, взаємодія яких зумовлює наявність нових інтегративних якостей, нехарактерних для частин, компонентів, що її утворюють [2, с. 19]. На думку В. Садовського, властивості системи є не просто сумою властивостей, яку становлять її окремі елементи, а визначаються наявністю і специфікою зв'язків між елементами. Наявність зв'язків між елементами системи та інтегративні, цілісні властивості системи, що ними породжуються, забезпечують відносно самостійне, відокремлене існування, функціонування (а в окремих випадках і розвиток) системи [191, с. 83–84].

Отже, як бачимо, під поняттям «система» розуміють і сукупність елементів, об'єднаних відносинами, що породжують інтегративну або системну якість, відокремлюють цю сукупність від середовища і залучають до цієї якості кожен з її елементів, причому цілісність є загальним критерієм системи або показником, який характеризує ступінь зрілості та гармонії її основних компонентів (включаючи структурні компоненти) відносин між ними та інтегровані якості [233, с. 15].

Таким чином, в основі системного методу лежить дослідження певного об'єкта як цілісної системи, що має внутрішню структуру, поділяється на складові елементи. Завдання дослідника полягає в тому, щоб визначити їх кількість, порядок організації, зв'язки та взаємодію між ними. Тільки після цього можна всебічно і досконало пізнати об'єкт. За допомогою системно-структурного методу можуть бути досліджені найрізноманітніші явища правової дійсності.

Характеризуючи стан розробленості системного підходу і принципів, що становлять його змістовне наповнення, І. Блауберг, В. Садовський та Б. Юдін

називають такі основні засади: а) системне дослідження характеризується підходом до досліджуваної системи як до цілого і уявленнями про середовище системи та її елементів; б) поняття системи конкретизується через поняття зв'язку; серед різноманітних типів зв'язків особливе місце займають системоутворюючі зв'язки; в) стійкі зв'язки утворюють структуру системи, тобто забезпечують її упорядкованість; спрямованість цієї упорядкованості характеризує організацію системи; г) структура, своєю чергою, може характеризуватися і по горизонталі, і по вертикалі; д) зв'язок між різними рівнями реалізується за допомогою управління [11, с. 40–41].

Застосування даного підходу дослідженні обумовлено тим, що правова система суспільства має певну структуру, до якої входять елементи – правові явища і процеси, правові інститути, серед яких особливе місце займають соціальні групи, що також мають свою структуру. Громадські об'єднання – це багаторівнева система різноманітних потреб й інтересів громадян. Саме системний підхід дає можливість більш глибоко дослідити специфіку правосуб'єктності громадських організацій як суб'єктів права, виявити систему взаємозв'язку і взаємодії з іншими елементами правової системи.

Синергетика (від грецьк. συνερῶς – той, який діє обопільно, узгоджено) є одним з «наймолодших» міждисциплінарних напрямів наукових досліджень. У найзагальнішому значенні синергетика – нелінійне мислення; напрям і загальнонаукова програма міждисциплінарних досліджень процесів самоорганізації та становлення нових упорядкованих структур у відкритих фізичних, біологічних, соціальних, когнітивних, інформаційних, екологічних та інших системах. Згідно з цим підходом самоорганізація складних систем спрямовується від хаосу до дедалі більшої впорядкованості на основі певних параметрів порядку й узагальненої синергетичної інформації, відповідно до певних моделей. У процесі самоорганізації системи відбувається виникнення смислу її розвитку, своєрідне прагнення до певної впорядкованості, вони постійно еволюціонують [223, с. 580–581].

Синергетика як метод пізнання, що набув осмислення на філософському

рівні, пропонує принципово нові підходи до пізнання дійсності. Від застосування синергетики вчені вправі очікувати істотного позитивного ефекту у вигляді нових наукових теорій у різних галузях людського знання, що мають пояснити механізм виникнення й розвитку різноманітних явищ у матеріальному світі й світі ідей. Саме синергетика здатна запропонувати нові відповіді на «споконвічні» питання філософії про взаємозв'язок матеріального та ідеального, причини виникнення і форми існування матерії, єдність природи, механізми виникнення життя й розуму, межі пізнання та напрямки розвитку соціуму тощо.

Синергетичні закономірності виявляються лише у відкритих системах, тобто таких, що взаємодіють із навколишнім середовищем. Правова система породжена суспільством і є складовою частиною, аспектом його функціонування. Вона розвивається, виходячи з необхідності врегулювання певних соціальних відносин нормами права. Таким чином, навколишнім середовищем для правової системи є соціум. Інакше кажучи, правова система є елементом, підсистемою сутності більш високого рівня – соціальної системи. Між соціумом і правовою системою відбуваються перманентні процеси обміну енергією та інформацією. Саме інформація про суспільні потреби призводить до утворення структур у правовій системі (правових явищ, правових інституцій, правовідносин тощо). Своєю чергою, правова система активно впливає на стан соціуму, змінюючи його енергетичні та інформаційні характеристики й сприяючи (або перешкоджаючи) його руху.

Соціальне середовище, в якому виникають і здійснюються самоорганізаційні самокеровані трансформаційні процеси, – це середовище, головним елементом якого є людина у її цілісній – психічній, культурній, соціальній і тілесній – представленості. На переконання В. Білоуса, якраз цим обумовлений великий методологічний потенціал синергетики і самоорганізації. Людина за синергетичною парадигмою розглядається під кутом зору її приналежності до організаційних і само організаційних соціальних утворень [10, с. 8].

Говорячи про можливості дослідження правовідносин з позицій синергетики, слід зазначити, що таке дослідження є невід'ємним від вивчення процесів самоорганізації у сфері соціальних відносин, тому що правовідносини є ніщо інше, як соціальні відносини, урегульовані правом. Розвиток демократії, становлення інститутів громадянського суспільства свідчать про активізацію процесів самоорганізації соціуму. Тому значення синергетичного методу для вивчення правових явищ зростає.

Синергетичні закономірності проявляються тільки лише у відкритих системах, тобто таких, які взаємодіють із навколишнім середовищем. Громадські об'єднання як важливі структурні елементи суспільства розвиваються, виходячи з необхідності врегулювання певних соціальних відносин нормами права. Таким чином, навколишнім середовищем для громадських організацій є соціум, що активно на них впливає, змінюючи їх характеристики, сприяючи розвитку. Для виявлення й вивчення синергетичних закономірностей громадських об'єднань їх необхідно розглядати в комплексі з іншими підсистемами суспільства.

Дію законів синергетики можна спостерігати винятково в динамічних (рухомих, змінюваних) системах. При цьому рух у складній системі слід розуміти у філософському сенсі – як її розвиток, що з позицій синергетики розглядається як послідовність процесів структуризації (упорядкування) і деструктуризації (хаотизації). Крім того, слід мати на увазі, що розвиток системи може відбуватися не тільки в часі, а й у просторі (у формі просторового розподілу або ж експансії).

Отже, можна зробити висновок про принципову можливість дослідження правових явищ з позицій синергетики, оскільки вони характеризуються системністю, складністю, відкритістю й динамічністю. Саме в таких системах відбуваються процеси самоорганізації, які, по суті, є формою взаємодії (протиборства, руху) елементів системи під впливом чинників зовнішнього середовища.

Останнім часом спостерігається зростання інтересу до порівняльного

вивчення правових явищ і процесів. Це пояснюється складними соціальними процесами і дедалі міцнішими відносинами міжнародного співробітництва внаслідок реалізації євроінтеграційних прагнень України. Розвиток міжнародних економічних, політичних і соціально-культурних зв'язків, конвергенції правових систем держав та глобалізаційних процесів призвело до природної потреби порівняльного вивчення законодавства і досвіду функціонування елементів політичних систем різних країн. Отримавши назву «порівняльне правознавство», воно стало важливим й одним з найактуальніших напрямів юридичної науки, та набуло відносно самостійного і автономного значення. Основним дослідницьким методом цього напрямку є порівняльно-правовий – сукупність прийомів виявлення загальних та специфічних закономірностей виникнення, розвитку, функціонування правових систем (їх елементів) шляхом їх порівняння, під яким мається на увазі пізнавальна операція, що дає змогу на підставі фіксованої ознаки встановити подібність або відмінність об'єктів шляхом парного співставлення [228, с. 18].

Можна погодитися з зауваженням Д. Керімова, що сьогодні у вітчизняній юридичній науці порівняльний метод повинен отримати не лише «більш широке, а й набагато глибше застосування». Адже сучасні суспільства мають різні національні законодавчі системи, кожній з яких властиві як власні специфічні риси, так і спільні ознаки. «Ця обставина, – стверджує вчений, – детермінує інтерес юридичної науки до їх вивчення, що дозволяє критично осмислити кожную з цих систем, збагачувати їх найбільш плідними правовими новелами, зближувати законодавчі системи цивілізованих держав. Звідси і методи цього напрямку: порівняння, співставлення, співвідношення і висунення відповідних рекомендацій для національних законодавчих систем та міжнародного права. На цій основі відкривається можливість використовувати найбільш цінні, вдалі, ефективні законодавчі рішення» [54, с. 296].

У нашому дослідженні порівняльно-правовий метод наукового пізнання використовувався як засіб розкриття спільних і відмінних рис функціонування громадських об'єднань, а також їх взаємовідносин з іншими елементами

політичної системи (зокрема, політичних партій), порівняльного аналізу правового статусу українських громадських об'єднань і країн зарубіжжя.

Окремою складовою методології дисертаційного дослідження є герменевтичний метод (грец. *ἐρμηνευτική*, від *ἐρμηνεύω* – пояснюю, інтерпретую, тлумачу). Використання цього методу пов'язано з його розглядом з позиції двох мовознавчих підходів: етимологічного (розділ мовознавства, що вивчає походження слів; пояснення походження слова) та семантичного (розділ мовознавства, що вивчає значення слів та виразів; значення слова чи виразу). З огляду на те, що інтерпретація – основний метод пізнання в гуманітарних науках, розуміння сутності права, на наш погляд, представляється як основний метод правознавчої науки.

Сьогодні юридична герменевтика, яка основне своє призначення реалізує саме в праворозумінні різноманітних соціально-правових явищ і процесів, є сучасним методологічним напрямом у галузі юриспруденції. У центрі дослідження його перебуває процес інтерпретації змістів правової реальності у всій різноманітності її проявів. Як відзначає П. Рабінович, «у правовій герменевтиці в даний час вироблені такі поняття, положення, методики, процедури, використання яких дозволяє вивести науково-прикладну розробку тлумачення юридичних норм на якісно новий рівень» [178, с. 68].

З цього приводу український філософ права А. Козловський зауважив: «Втрата монопольного становища єдиновірного діалектико-матеріалістичного підходу дозволила використовувати розробки сучасних філософських напрямків і в такий спосіб забезпечити універсальність отриманих результатів» [59, с. 8]. Однак водночас, методологічний плюралізм не означає відмову від поняття «істина», що є однією з фундаментальних ідей постмодернізму. У межах цього світоглядно-філософського напрямку поняття «істина» вважається таким, що на сучасному етапі наукового пізнання є надмірним, зайвим чи периферійним, міфологічним уявленням. Такий постулат постмодернізму робить неможливою науку, як специфічне пізнавальне ставлення людини до світу. Продуктивнішими, але водночас і важчими, є зусилля з упорядкування й

організації нового культурного й наукового досвіду в такий спосіб, що поняття істинності при цьому набуває ширшого значення [84, с. 113]. Як видається, саме це й можна вважати основоположним постулатом нового, постнекласичного етапу розвитку методології юриспруденції.

Це далеко не всі пізнавальні засоби дослідження місця і ролі громадських об'єднань в правовій системі суспільства. Проте, з огляду на багатоманітність навіть розглянутих нами методів та підходів, можемо стверджувати, що сучасна загальноправова наука базується на систематично оновлюваній методології, яка спрямована на теоретичне вирішення проблем повсякденної практики цих організацій, та їх взаємодії з іншими інститутами правової системи суспільства [98, с. 22].

У цьому контексті доречним видається висловлювання відомого українського правознавця В. Селіванова, про необхідність застосування філософських узагальнень у процесі правових досліджень. Філософське осмислення явищ і процесів правової дійсності, як він вважав, становить передумову творчого розвитку юриспруденції. Філософія права покликана осмислювати сенс права у його цілісності й, водночас, граничності [193, с. 517]. А тому для вирішення сучасних суспільних проблем, особливо перехідного історичного періоду, у вітчизняній соціальній теорії і практиці, в тому числі юридичній, необхідно застосувати принцип комплементарності, тобто додатковості, взаємодоповнення альтернативних позицій, методів.

Очевидною є доцільність поєднання синергетичної методології ще з одним, доволі широко використовуваним у різних галузях знань про суспільство – діяльнісним підходом. Він дозволяє виявляти тенденції, загальні закономірності або особливості здійснення певного виду соціальної діяльності, охарактеризувати детермінанти соціального розвитку, поставити першочергові дослідницькі завдання. Сутність діяльнісного підходу – у зумовленості соціальних явищ людською діяльністю, яка є детермінантом існування суспільства. Отже, дослідження динамічних аспектів соціальних явищ повинно

пов'язуватися з визначальними чинниками життєдіяльності, що вплітаються у загальну картину світу і створюють її універсум.

У правознавстві принцип діяльності використовується досить широко, що зумовлено соціальною природою та функціональною роллю права, цілеспрямованістю соціальних суб'єктів, які виступають у правознавстві суб'єктами права або правових відносин. Право, яке сприймається сучасною юридичною наукою як цілісне та багатогранне явище, ототожнюється з мірою свободи та справедливості, що знаходить свій вияв у системі загальнообов'язкових формальновизначених правилах поведінки, а отже, своїм основним функціональним призначенням має регулювання поведінки соціальних суб'єктів. Діяльнісний підхід дозволяє охарактеризувати спрямованість права, його норм та інститутів на досягнення фактичних результатів, тих цілей, які ставить перед собою, зокрема, законодавець.

У контексті даного дослідження важливим є цивілізаційний підхід, який сприяє розгляду еволюції суспільства та його інститутів, держави, зародження механізму їхньої взаємодії та подальший розвиток цих взаємовідносин в умовах глобалізаційних процесів. Роль і значення кожного соціального чинника відображає цивілізаційну специфіку соціуму. Їх значущість неоднакова, оскільки кожен із них відіграє свою роль. Істотне значення у зв'язку з цим набуває диференціація суспільства на класи, групи, верстви. Цим зумовлюється формування різних інтересів, які знову ж таки детерміновані конкретними потребами, такими, що відображають матеріальну складову життя індивідів, їх груп, верств і класів [8, с. 143–144].

Усвідомленню цінності права в системі соціального регулювання покликаний сприяти аксіологічний підхід. Аксіологія (від грецьк. αξία - цінність, вартість) розглядається як вчення про цінності, філософська теорія цінностей, що з'ясовує якості та властивості предметів, явищ, процесів, здатних задовольняти потреби, інтереси і бажання людей. Це порівняно молодий напрям юриспруденції, що отримав наукове оформлення в середині ХХ ст.

Аксіологізація бачення правового розвитку зумовлена, передусім, зміною ролі людини в системі соціальних відносин. Сучасне суспільство, внутрішньо багатогранне та структуроване, і його структури поєднані між собою численними взаємозалежностями, спільними та суперечливими один одному інтересами та цінностями. Цінностями називають все те, що викликає позитивне ставлення до себе, розглядається як благо, добро. Ціннісний підхід дозволяє розглянути соціальну сутність і призначення об'єднань, характерні риси, здатність задовольняти потреби та інтереси своїх членів тощо.

Отже, складність, багатогранність і міждисциплінарний статус будь-якої наукової проблеми призводять до необхідності її вивчення у системі координат, що задається різними рівнями методології науки. З огляду на це, необхідно використовувати багаторівневий підхід, коли альтернативні позиції, методи і методологічні підходи взаємодоповнюються, а отже дослідник отримує більш цілісну картину досліджуваного явища.

З огляду на багатоманітність розглянутих методів та методологічних підходів до вивчення феномену взаємовідносин між державою і громадськими об'єднаннями в умовах суспільної трансформації та європейської інтеграції, можемо стверджувати, що сучасна методологія правознавства містить у своєму арсеналі значну кількість пізнавальних засобів. Отже, на основі визначеного теоретико-методологічного підґрунтя ми аналізуватимемо сутність правових форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні у різні історичні періоди, у тому числі в епоху глобалізації.

Висновки до розділу 1

Підсумовуючи вищевикладене, маємо підстави для формулювання концептуальних положень, що впливають з осмислення визначених точок зору, які підтримуються представниками наукових шкіл і викладених у публікаціях, значну частину яких, з огляду на досліджувану проблематику, розглянуто й проаналізовано. Виходячи з цих узагальнень, можемо

стверджувати, що взаємовідносини між державою і громадськими об'єднаннями формують основні ідеї теорії виникнення громадянського суспільства, демократії та правової держави.

1. Науковий аналіз проблем взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні є надзвичайно актуальним сьогодні з декількох підстав. По-перше, виявлення сутнісного значення громадських об'єднань як базового інституту громадянського суспільства, який здійснює безпосередню участь у процесі легітимації державної влади. По-друге, завдяки діяльності громадських об'єднань громадяни мають можливість ефективно взаємодіяти та контролювати органи державної влади, їх роль у громадянському суспільстві. По-третє, дослідження механізму взаємовідносин держави і громадських об'єднань, правових форм їх здійснення є необхідним для встановлення існуючого в державі політичного режиму. По-четверте, науковий аналіз цих взаємовідносин є актуальним щодо визначення напрямів новелізації та удосконалення законодавства у цій сфері, підвищення ролі й значущості громадських об'єднань в механізмі народовладдя, а також для визначення можливостей врахування закордонного досвіду взаємовідносин держави і громадських об'єднань.

2. Історіографічний огляд наукової літератури свідчить, що проблеми налагодження ефективної співпраці між державою і громадянським суспільством, дієвість існуючих і пошук нових механізмів взаємовідносин держави та громадських об'єднань є предметом досліджень все більшої кількості вчених у різних сферах знань: філософії, історії, соціології, екології, політології, антропології, юриспруденції, культурології, економіки. Тому розмаїття поглядів на цю проблему пояснюється як міждисциплінарною природою, складністю, багатовимірністю і суспільною важливістю досліджуваного явища, що дозволяє давати йому різнобічні оцінки під призмою кутів зору різних галузей науки.

3. Методологічний потенціал сучасної юриспруденції дозволив провести доволі ґрунтовне комплексне вивчення феномена взаємовідносин держави і

громадських об'єднань та їх основних правових форм. Дослідницька стратегія, покладена в основу аналізу наукових поглядів на форм взаємовідносин громадських об'єднань і держави, їх правової регламентації і емпіричного матеріалу, ґрунтується на конкретних принципах наукового пізнання, відповідних методах і підходах, зокрема на формулюванні загальнотеоретичної концепції, розробці наскрізних понять і категорій, що забезпечують єдність підходу до дослідження правових форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань, а вже відтак на цій основі – вивчення окремих аспектів окресленої проблематики: місця та ролі громадських об'єднань у політичній та правовій системі сучасної демократичної держави; механізму формування та видів правових форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань; механізму правового регулювання взаємовідносин держави і громадських об'єднань; передумов трансформації правових форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні; розвитку правових форм і механізмів взаємовідносин держави та громадських об'єднань в Україні; визначення перспективних напрямів удосконалення взаємовідносин держави і громадських об'єднань в умовах зближення України з Європейським Союзом.

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНЕ РОЗУМІННЯ ПРАВОВИХ ФОРМ ВЗАЄМОВІДНОСИН ДЕРЖАВИ І ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ

2.1 Становлення, формування та принципи взаємовідносин держави і громадських об'єднань

У нинішніх умовах громадські об'єднання є своєрідним індикатором рівня розвитку держави та суспільних відносин в цілому. Адже ці утворення характеризують як соціум, так і державу. Деякі з них займають досить активну позицію, вступаючи у відносини з державою. Останнє, своєю чергою, визначає необхідність розвитку взаємовідносин з інститутами громадянського суспільства. Це обумовлює необхідність здійснення комплексного дослідження об'єктивних закономірностей формування взаємовідносин між державою і громадськими об'єднаннями.

В основі цих взаємовідносин лежить система наступних принципів: визнання (санкціонування, нормативне закріплення) права на свободу об'єднань і гарантування його державою; існування інститутів громадянського суспільства та соціального діалогу між державою і громадськими інститутами; державна підтримка громадських ініціатив.

Право на свободу об'єднань (або свободу асоціацій) є одним з найбільш фундаментальних прав й займає одне з пріоритетних місць серед громадянських і політичних прав та свобод людини, є основоположним і невід'ємним правом кожної людини й основою демократичного режиму функціонування держави. Суть цієї свободи полягає в сприянні з боку держави об'єднанню громадян, що здійснюється з метою задоволення, захисту будь-яких їхніх потреб та інтересів. Нормативне закріплення зазначеного права є визначальним показником становлення і розвитку громадянського суспільства – кожна цивілізована держава вважає за обов'язок нормативну регламентацію

реалізації права на об'єднання у національному законодавстві, його забезпечення та гарантування.

«Свобода громадян творити товариства, спілки чи суспільні організації є легітимною дитиною Французької революції», – влучно відмітив український правознавець професор А. Білинський. «Коли ми говоримо про свободу корпорацій (товариств, організацій), то маємо на думці певний устроєвий інститут, який гарантує громадянам право не тільки вільно висловлювати свою думку, а й творити колективні організаційні форми, в яких громадянин проявляє свою активність. ...Досвід показує, що індивідуальні прояви людської активності, хоча як вони корисні, затримуватимуться на половині дороги, коли людям буде заборонено вільно організуватися, щоб в організованій формі торувати шлях для своїх поглядів, в організованій формі відстоювати свої соціальні, політичні, національні чи культурні інтереси» [8, с. 5].

Право на свободу об'єднання отримало нормативне закріплення в ч. 1 ст. 36 Конституції України, у нормі якої в найкращих демократичних традиціях зазначається: «Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей» [65].

Право на свободу об'єднання є невід'ємним правом кожної людини. Вказане право відноситься до прав першого покоління, а отже визнається міжнародними і національними документами як невідчужуване, ґрунтується на соціальних і політичних цінностях демократичного суспільства. Проте, право на об'єднання не є абсолютним і може бути обмеженим на підставі ст. 37 Конституції України, якою забороняється утворення й діяльність громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне

захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення [65].

Відомий американський фахівець з міжнародних відносин Дж. Донеллі, розглядаючи проблему загальнотеоретичного розуміння прав людини, цілком слушно констатує, що у сукупності зі свободою совісті, релігії, разом із правом на приватність, свобода організацій гарантує приватну сферу автономії особи, а разом з правом голосувати і свободою слова, преси, зборів – політичну автономію [41, с. 39].

Право на свободу асоціацій конкретизується у спеціальному нормативно-правовому акті – Законі України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р. – базовому законодавчому акті, що визначає правові та організаційні засади реалізації права на свободу об'єднання, порядок утворення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань [140].

Аналіз норм нормативно-правових актів у сфері реалізації та захисту права на свободу асоціацій, дає підстави розмежувати широке і вузьке його розуміння. Перше з них включає, поряд з правом створювати відповідні громадські об'єднання (громадські організації або громадські спілки), ще одне суб'єктивне право – вступати у вже існуючі вказані суспільні асоціації, утворені в результаті реалізації права на об'єднання іншими індивідами для досягнення певної мети. Своєю чергою, законодавче застереження ч. 4 ст. 36 Основного Закону «ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій» [65] слід розуміти як відсутність обов'язку вступати в громадське об'єднання, і, як наслідок, – наявність права не вступати в таке об'єднання.

Відтак, виходячи з широкого розуміння права людини на об'єднання, закріпленого у ст. 36 Конституції України, воно включає в себе наступні правомочності суб'єктів: право вільно створювати громадські об'єднання у організаційно-правовій формі громадської організації або громадської спілки;

право вступати у вже існуючі громадської організації чи громадської спілки; право брати участь у функціонуванні громадського об'єднання; право на вихід з громадської організації або громадської спілки; право звернутися до компетентних органів за захистом порушеного права; право ініціювати припинення діяльності громадського об'єднання. Реалізація кожного з перелічених аспектів свободи об'єднання, дозволяє говорити про реалізацію власне права на об'єднання у вузькому розумінні [101, с. 26].

Слід підкреслити, що свобода – це притаманна людині риса і форма життя, що відображає її прагнення до самовираження, утвердження і самореалізації. Саме свобода є одвічною умовою повноцінного розвитку людини. Згідно з усталеною точкою зору, «свобода є усвідомленням можливих меж людської поведінки, які залежать від конкретної ситуації людського існування (індивідуального і суспільного) і в цьому плані є усвідомленням необхідності» [223, с. 570].

Проте, на сучасному етапі суспільного розвитку необхідно переосмислити зміст ідеї свободи, використавши для цього аксіологічний підхід, специфіка якого полягає в утвердженні свободи як цінності. Адже вища цінність свободи полягає в наділенні людини і суспільства надзвичайно важливою рисою – здатністю вибирати, творити, удосконалювати себе і навколишній світ. Поняття свободи передбачає певну міру свободи вибору при здійсненні цього права, вільного волевиявлення громадян об'єднуватися на основі спільності інтересів для досягнення загальної мети. Це право зумовлює також принцип свободи діяльності асоціацій та їх рівноправність.

На переконання професора А. Карася, свобода є ключовим моментом розгортання громадянської соціальності. Розглядаючи категорію свободи в семіотично-дискурсивному аспекті, учений висловлює думку, що дійсність громадянської соціальності зумовлена передусім чинниками прийдешнього результату дій, яка викликається не так станом наявного буття, як спрямованістю людини на отримання неіснуючого в реальності ефекту, на побільшення меж її можливостей [50, с. 14].

Розглядаючи громадянське суспільство як складний процесуальний феномен, що існує через людину та можливості її соціально-культурної еволюції вказаний автор приходить до висновку, що громадянське суспільство має потрібну природу і функціонує: 1) як знак свободи, або самопороджуюча ініціатива, чи початок дії; 2) як розгортання сенсу свободи через стосунки і взаємини людини з людиною, особливості комунікації та зв'язок з історичним довкіллям; 3) як сама людина, що є типовим носієм свободи та цінностей демократичної групи, спільноти, в культурному горизонті яких здійснюється певний семіоз та мовно-мовленнєвий дискурс, і формується феноменологія знаків, значень, символів і кодів взаєморозуміння [50, с. 15].

Правова доктрина права на свободу об'єднання характеризується плюралізмом думок, які доцільно розглянути, проаналізувати та узагальнити з метою формулювання на цій основі власної дефініції зазначеного поняття. Як зазначають П. Рабінович та М. Хавронюк, право на свободу об'єднань означає «право на об'єднання громадян для спільних дій і досягнення спільної мети... Таке об'єднання є необхідним для людини, коли вона сама не в змозі вчинювати вказані дії або досягти бажаної мети» [183, с. 207].

Фундаментальність зазначеного конституційного права підкреслює у своєму дослідженні Н. Гаєва, яка вказує, що основні аспекти конституційного права на свободу об'єднання можуть бути сформульовані наступним чином: зміст права на свободу об'єднання містить такі можливості: створювати об'єднання громадян; вступати до будь-якого об'єднання громадян; утримуватися від вступу; вільно виходити в будь-який час з об'єднання; в основі цього права – добровільність, тобто всі перелічені можливості реалізуються громадянами на засадах добровільності; утворення об'єднань громадян чи вступ до них використовуються для здійснення і захисту спільних інтересів, проте водночас сприяють реалізації індивідуальних потреб громадян; громадяни утворюють об'єднання громадян за своїм вибором без попереднього на те дозволу органів державної влади та органів місцевого самоврядування;

право на утворення об'єднань громадян реалізується як шляхом об'єднання фізичних осіб, так і колективних членів [174, с. 68–69].

На важливості питання визначення та сфери дії свободи об'єднання наголошує у своїй праці С. Шевчук, справедливо зауважуючи, що свобода об'єднання, як і будь-яке з інших прав та свобод, що мають конституційний статус, повинні мати особливий характер та слугувати важливим інтересам громадянського суспільства. Однак, на переконання автора, на відміну від інших прав та свобод, свобода об'єднання містить одну особливість: будучи свободою індивідуальною, вона проте стосується об'єднання, тобто колективу або групи осіб, який формується для спільного досягнення певних цілей або реалізації інтересів чи задоволення потреб, спільних для його членів [234, с. 585].

Таким чином, під *правом на свободу об'єднання* слід розуміти визнані та гарантовані Конституцією, законами України та міжнародно-правовими актами, ратифікованими Верховною Радою України, можливості певної поведінки людини і громадянина у сфері формування громадянського суспільства, що полягає у добровільній ініціативі об'єднатися з іншими фізичними особами та/або юридичними особами приватного права для реалізації та захисту прав і свобод, задоволення суспільних і приватних інтересів у економічній, соціальній, культурній, екологічній та інших сферах.

Реалізація права на свободу об'єднання охоплює такі правомочності: вільно створювати громадські об'єднання у формі громадської організації чи громадської спілки; право вступати чи не вступати в громадські об'єднання; право брати участь у функціонуванні громадських об'єднань; право на припинення членства у громадському об'єднанні.

З'ясовуючи роль і значення громадських об'єднань у суспільному житті та даючи їм правову оцінку, насамперед потрібно встановити, що таке громадські об'єднання, визначити їх характерні ознаки, які функції та завдання у суспільстві вони виконують, та яке місце вони займають у громадянському суспільстві та політичній системі держави.

Необхідно відзначити, що термін «об'єднання», синонімами якого є

«асоціація», «товариство», «громада», «братство», «спілка», «ліга» тощо [201, с. 79] у загальному розумінні означає: «1) одне ціле, що склалося внаслідок з'єднання чого-небудь; 2) організація людей на основі спільних ідей, мети, інтересів тощо; спілка» [207, с. 573]. Спеціально-юридичне тлумачення у енциклопедичній літературі подається так: «добровільна організація тих чи інших суб'єктів права (юридичних осіб, громадян, муніципальних утворень тощо) для досягнення спільної для даного типу суб'єктів господарської, управлінської, соціальної, правозахисної, наукової чи будь-якої іншої мети» [166, с. 60]. Відтак, спільним узагальнюючим началом у цих дефініціях є добровільність об'єднання для досягнення спільної мети.

У сучасній правовій системі України громадським об'єднанням визнається «добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів» (ч. 1 ст. 1 Закону «Про громадські об'єднання» [140]).

На думку авторів науково-практичного коментаря Закону України «Про громадські об'єднання», термін «громадське об'єднання» утворений внаслідок використання поняття «громада» як «група людей, об'єднаних спільністю становища, інтересів тощо; об'єднання людей, що ставить перед собою спільні завдання» [18, с. 216] (тобто вони об'єднані певними відносинами, обумовленими історично змінними способами виробництва матеріальних і духовних благ), а не поняття «громадянин» як особа, яка перебуває у правовому зв'язку з державою [106, с. 6].

Поряд з терміном «громадські об'єднання» в літературі зустрічається також «неурядові організації», «недержавні організації», «організації третього сектору», «некомерційні організації», «неприбуткові організації», «об'єднання громадян». У науковій літературі ці поняття інколи вживаються як синонімічні, що видається не зовсім коректним. Розглянемо підстави для вживання кожного зі згаданих термінів.

У міжнародних правових документах, що регламентують сферу

правовідносин за участю громадських об'єднань використовується поняття «неурядові організації» («non-governmental organizations», NGOS). Цей термін здебільшого використовується в європейських країнах, що ратифікували Конвенцію про визнання юридичними особами міжнародних неурядових організацій № 124 (1986 р.) та впроваджують «Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec(2007)14» [185], прийняті 10 жовтня 2007 р. на 1006-му засіданні заступників міністрів.

У Рекомендації неурядова організація визначається як добровільне самоврядне об'єднання або організація, створена для виконання некомерційних завдань їхніх засновників або членів. До них не належать політичні партії. Також у документі зазначається:

1) неурядові організації включають об'єднання або організації, створені як окремими особами (фізичними або юридичними), так і групами таких осіб. Вони можуть мати або не мати членів;

2) неурядові організації можуть бути як неформальними об'єднаннями або організаціями, так і об'єднаннями або організаціями, які мають правосуб'єктність;

3) неурядові організації можуть бути національними й міжнародними і за складом, і за сферою діяльності;

4) неурядові організації повинні мати право на свободу висловлення поглядів та будь-які інші права і свободи, що мають гарантії у міжнародних або регіональних договорах та можуть належати таким організаціям;

5) неурядові організації не підлягають управлінню з боку органів державної влади;

6) неурядові організації, які мають правосуб'єктність, повинні мати такі ж права, що зазвичай належать іншим юридичним особам, і на них повинні поширюватися такі ж самі обов'язки та санкції у сфері адміністративного, цивільного та кримінального права, що зазвичай застосовуються до таких юридичних осіб;

7) законодавчі та податкові норми, що застосовуються до неурядових організацій, повинні заохочувати їх утворення і тривалу діяльність;

8) неурядові організації не повинні розподіляти будь-який прибуток, що може виникнути внаслідок їх діяльності, між своїми членами або засновниками, але можуть використовувати цей прибуток для реалізації своїх завдань;

9) дії або бездіяльність суб'єктів владних повноважень, що впливає на неурядові організації, повинні надаватися до адміністративного оскарження та вільного оскарження з боку неурядових організацій у незалежному та неупередженому суді з належною юрисдикцією [185].

У вітчизняній науковій літературі поряд з поняттям «неурядова організація» іноді використовується також термін «недержавна організація». Як зазначає В. Кравчук, термін «недержавні організації» можна застосувати до будь-якої організації, яка не є частиною державного механізму [72, с. 75]. У такому розумінні даного терміна вважаються недержавними і «традиційно» недержавні громадські організації (правозахисні групи; організації, що здійснюють соціальні послуги, волонтерські рухи, екологічні рухи та організації; освітні ресурсні центри тощо), а також політичні партії, професійні спілки, релігійні організації, благодійні фонди та ін.

Проте, слід погодитися зі слушним зауваженням А. Матвійчука, що поняття «неурядова організація» та «недержавна організація» не зовсім правильно ототожнювати, адже уряд не уособлює повністю всю державну владу. Тому саме термін «недержавна організація», на його думку, за змістом має більш точний переклад англійського терміна [82, с. 5].

Термін «організації третього сектору» запозичений з зарубіжної літератури і відображає їх відмінність від організацій першого сектору, до яких відносять державні організації (функціонування держави, державний апарат), та організацій другого сектору, що охоплюють прибуткові (комерційні) організації (економічна сфера). Неприбутковий «третій сектор», як свідчить досвід розвинених країн, є визначальним у забезпеченні потреб і захисті інтересів громадян не лише перед державою, а й перед економічною сферою

(бізнесовими структурами). Ні перший, ні другий сектор не спроможні повністю забезпечити життєво необхідні громадянські права людини, індивідуальні інтереси чи колективні інтереси суспільства, забезпечити соціальний захист, охорону довкілля чи збереження культурної спадщини без взаємовідносин з громадським сектором.

Розвиток співпраці державного, економічного та громадського секторів повинен відбуватися на основі соціального партнерства (фр. *partenaire* – партнер; учасник у певній спільній діяльності). Таке партнерство є надзвичайно важливим, оскільки забезпечує налагодження конструктивної взаємодії між трьома силами – першим (державним), другим (комерційним) та третім (громадським) секторами системи суспільства при вирішенні важливих проблем державно-правового розвитку і задоволення економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів його членів, що здійснюється у рамках чинного законодавства.

Основною характеристикою соціального партнерства є сприйняття його як певної соціальної дії, що базується на відчуттях людської солідарності (співпереживання та співпричетності) та розподілу спільної відповідальності за проблему. Воно виникає тоді, коли представники названих секторів співпрацюють, усвідомлюючи корисність такої співпраці для них самих та суспільства в цілому. У відносинах соціального партнерства громадські об'єднання мають особливу відповідальність, адже переважно вони є ініціатором, рушійною силою та координатором взаємодії із владою та суб'єктами економічної сфери, основою соціальної комунікації між державними органами, бізнесовими структурами та громадськістю. Очевидно, така відповідальність третього сектору дозволяє розглядати громадські організації як додатковий інструмент державного регулювання, завдяки якому держава отримує значну підтримку у реалізації завдань у соціальній сфері, економіці, охороні довкілля тощо.

Таким чином, «третій сектор» є відокремленою від держави структурою суспільства, що складається з різноманітних асоціацій, добровільних об'єднань

людей, тобто недержавних організацій у широкому значенні цього терміна.

З цього приводу правознавці В. Ковальчук і С. Іщук висловлюють точку зору, що завдяки діяльності громадських організацій громадяни мають можливість ефективно взаємодіяти та контролювати органи державної влади. Їх роль у громадянському суспільстві зумовлюється тими завданнями, які вони виконують, зокрема: узгодження та вираження інтересів громадян; підвищення рівня політичної рівноваги та стабільності суспільства; впорядкованість соціальних інновацій та практичних дій його членів; контроль за діяльністю державних органів; лобіювання інтересів суспільства під час ухвалення владних рішень; забезпечення інтеграції суспільства; здійснення комунікативних зв'язків тощо [57, с. 51].

З цього можемо резюмувати, що у демократичному суспільстві громадські об'єднання виконують подвійну роль: вони є необхідною умовою і невід'ємною складовою конституційно визначеного політичного процесу та формальної політичної структури демократичної держави. У той чи той спосіб зазначені інститути покликані розв'язувати ті проблеми, які не дістають належної уваги з боку суб'єктів владних повноважень у державі.

На відміну від політичних партій, громадські об'єднання, не ставлять собі за мету здобуття і реалізації політичної влади, чи здійснення контролю над нею. Вони задіяні до політичної діяльності лише для виконання завдань, що лежать в іншій сфері життя суспільства (економічній, соціальній, культурній та ін.). Проте, хоча громадські об'єднання не ставлять собі за мету власне політичних цілей, їх діяльність об'єктивно носить політичний характер. Це доводить вже сам факт користування громадянами конституційним правом на об'єднання, що відноситься до політичних прав [99, с. 51].

Громадські організації, незважаючи на їх позаполітичний статус, так чи інакше взаємодіють з органами державної влади і тому впливають на їх легітимність. Такий вплив є ефективним, зокрема, тоді, коли громадські організації здійснюють безпосередній контроль за проведенням виборів. Як зазначає І. Попов, причини активності громадських організацій у виборчому

процесі зумовлені насамперед більшою можливістю недержавних організацій впливати на суспільні процеси, оскільки всі суб'єкти виборів зацікавлені в позитивному іміджі серед громадськості та зростанні громадської активності у суспільстві, зумовленої реальною (а не декларативною) можливістю вплинути на ситуацію в державі, залученні значної кількості і донорських, і внутрішніх коштів до різних проектів, що реалізуються під час виборчих кампаній [133, с. 41–44].

Чинне конституційне законодавство України закріплює за громадськими організаціями право здійснювати контроль за процедурою проведення виборів. Відповідно ст. 12 Закону України «Про вибори народних депутатів України» [136], офіційні спостерігачі від громадських організацій є суб'єктами виборчого процесу. Чинний Закон «Про вибори народних депутатів» врахував недоліки попередніх законів та наділив спостерігачів від громадських організацій такими правами: 1) перебувати на виборчих дільницях під час голосування; 2) робити фото- та кінозйомки, аудіо- та відеозаписи; 3) бути присутніми при видачі виборчих бюлетенів членам дільничної виборчої комісії, у тому числі для організації голосування виборців за місцем перебування, та при проведенні такого голосування; 4) бути присутніми з дотриманням вимог Закону України «Про вибори народних депутатів» на засіданнях дільничних та окружних виборчих комісій, у тому числі під час підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці та встановлення підсумків голосування; 5) звертатися із заявою чи скаргою до відповідної виборчої комісії, інших державних органів чи до суду щодо усунення порушень цього Закону в разі їх виявлення; 6) складати акт про виявлення порушення Закону; 7) вживати необхідних заходів у межах законодавства щодо припинення протиправних дій під час голосування та підрахунку голосів виборців на виборчій дільниці; 8) отримувати копії протоколів про передачу виборчих бюлетенів, про підрахунок голосів і встановлення підсумків голосування та інших документів у випадках, передбачених Законом (ч. 9 ст. 78 Закону) [136].

Громадські об'єднання являють собою своєрідні групи інтересів і групи

впливу. Необхідно зазначити, що концепція «груп інтересів» розроблена американськими політологами А. Бентлі та Д. Труменом і ін. На думку А. Бентлі, політика – це процес взаємодії і боротьби організованих в певні групи людей за досягнення своїх цілей та інтересів. Групи інтересів – це «добровільні організації, утворені для вираження і представництва інтересів людей, які до них входять, у взаємовідносинах як з іншими групами та політичними інститутами, та і всередині самих» [73, с. 235].

Потреба людей об'єднуватися у громади за інтересами виникає завдяки процесу, в ході якого конструюються спільні проблеми чи запити, що згуртовують їх членів. Такі групи утворюються тільки після того, як люди обговорили, узгодили та сформулювали проблему й визнали її актуальність. Формулювання проблеми впливає на те, яка кількість людей зацікавилася нею й запропонувала конкретні шляхи її розв'язання.

Як справедливо зауважує Т. Семигіна, «організація громади за інтересами передбачає досягнення того, що значна кількість людей погоджується з причинами проблеми і погоджується з певними кроками щодо її розв'язання. Досить часто громади за інтересами набувають юридичного статусу громадських чи благодійних організацій. Адже через формальну організацію легше займатися лобіюванням інтересів, залученням ресурсів, спілкуватися з владною структурою» [196, с. 56, 57].

Як зазначив А. де Токвіль, у деяких випадках задоволення колективних потреб членів групи потребує владних рішень. Якщо група інтересів досягає задоволення власних інтересів шляхом цілеспрямованого впливу на інститути політичної влади, то вона характеризується як група впливу. Саме поняття «група впливу» розкриває динаміку перетворення соціально-групових інтересів, що виникають у громадянському суспільстві, в політичний фактор. Ефективність діяльності групи впливу залежить від ресурсів, якими вона володіє (майно, інформація, кваліфікація і досвід, психологічний вплив, етнічні та релігійні зв'язки тощо). Громадські організації (крім політичних партій) представляють собою різновид груп інтересів [216, с. 488].

Здійснивши комплексний аналіз громадських організацій та їх впливу на розгортання процесів демократизації суспільства, професор В. Бех висунув гіпотезу, що «громадські організації є повноправними учасниками прийняття управлінських рішень у системі саморегуляції соціального організму країни, але роблять вони це не через інструменти насильницького характеру, що апріорі притаманні державі (армія, секретні служби, комітети/ради національної безпеки, поліція/міліція, розвідка і контррозвідка, митниця (деякою мірою), тюрми, виправні заклади тощо), а завдяки впливу, що ґрунтується на механізмі смислопородження та інноваційної діяльності (наука, захисні громадські ініціативи, наприклад, екологічні, антивоєнні, ресурсозберігаючі та ін.) і одночасно виконують функцію зворотної складової механізму реалізації державно-владних повноважень» [30, с. 6].

З цього логічно випливає висновок, що влада, яка є соціальним інститутом, що виник і функціонує у структурі соціального організму держави, апріорі належить державі та залежить від її волі. Але провідну роль у її здійсненні має відігравати саме народ. У Конституції України зазначено: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування» (ст. 5) [65].

Виявляючи соціальні потреби громадян, не задоволених державою, громадські об'єднання сприяють у визначенні найважливіших і першочергових з них, трансформують їх в соціальні інтереси, виробляють стратегію і тактику їх реалізації через різноманітні ініціативи, проекти і програми дій. У зв'язку з цим, цілком справедливою і обґрунтованою видається гіпотеза окремих українських учених, що «громадські організації мають гарну перспективу долучатися до державного управління у тій частині, де йдеться про неполітичне керівництво, оскільки політичне – це монополія саме інституту держави. У всіх інших випадках держава, якщо вона проголошує себе демократичною, має потребу широкого залучення громадськості до відправлення функцій

оперативного управління з оглядкою на стратегію державної політики» [30, с. 60–61].

Принципи утворення і діяльності громадських об'єднань встановлені у ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р., відповідно до норми якої громадські об'єднання утворюються і діють на принципах: добровільності; самоврядності; вільного вибору території діяльності; рівності перед законом; відсутності майнового інтересу їх членів (учасників); прозорості, відкритості та публічності [140].

Принцип добровільності утворення і діяльності громадських об'єднань передбачає право особи вільно, без примусу брати або не брати участі у громадському об'єднанні, у тому числі в його утворенні, вступі в таке об'єднання або припиненні членства (участі) в ньому. Певною мірою, джерелом добровільності є недержавний статус об'єднань і відсутність у законодавстві якихось правил, які б указували на конкретні обов'язкові умови членства чи діяльності. Крім того, у рамках самої асоціації існує правило добровільної участі в діяльності, учасники організації витрачають власний час і ресурси добровільно, за спільною згодою.

У літературі з цього приводу зустрічається думка, що добровільність варто розуміти як публічно-правовий обов'язок влади не втручатися у створення непідприємницьких юридичних осіб приватного права. З іншого погляду, цей принцип може розумітися як приватноправовий з огляду на особисте немайнове право на свободу створення цих асоціацій [64].

Критерій «добровільний характер» має особливе значення у тих випадках, коли мова йде про «негативний» підхід до прав, що входять до загального розуміння права на свободу об'єднання, неприпустимість будь-якого примусу до створення, вступу, членства, виходу з громадського об'єднання, що суперечить самому змісту свободи, яку вона має гарантувати.

Самоврядність як принцип утворення і діяльності громадських об'єднань передбачає право їх членів (учасників) самостійно здійснювати управління діяльністю громадських об'єднань відповідно до їх мети (цілей), визначати

напрями діяльності, а також невтручання органів державної влади, інших державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування в діяльність громадських об'єднань, крім випадків, визначених законом.

Вільний вибір території діяльності передбачає право громадських об'єднань самостійно визначати територію своєї діяльності, крім випадків, визначених законом.

Рівність перед законом передбачає, що громадські об'єднання є рівними у своїх правах та обов'язках відповідно до закону з урахуванням організаційно-правової форми, виду та/або статусу такого об'єднання.

Відсутність майнового інтересу передбачає, що члени (учасники) громадського об'єднання не мають права на частку майна громадського об'єднання та не відповідають за його зобов'язаннями. Доходи або майно (активи) громадського об'єднання не підлягають розподілу між його членами (учасниками) і не можуть використовуватися для вигоди будь-якого окремого члена (учасника) громадського об'єднання, його посадових осіб (крім оплати їх праці та відрахувань на соціальні заходи).

Прозорість, відкритість передбачає право всіх членів (учасників) громадського об'єднання мати вільний доступ до інформації про його діяльність, у тому числі про прийняті громадським об'єднанням рішення та здійснені заходи, а також обов'язок громадського об'єднання забезпечувати такий доступ. Цей принцип відіграє важливу роль в системі взаимідносин держави і громадських об'єднань, тому передбачає можливість одержання точної, повної, достовірної інформації, а також її публічної оцінки.

Публічність означає, що громадські об'єднання інформують громадськість про свої мету (цілі) та діяльність [140]. Це законодавче положення зобов'язує громадське об'єднання повідомити про своє утворення у порядку, визначеному Законом України «Про громадські об'єднання».

Аналіз конституційних норм дав можливість авторам науково-практичного коментаря до Конституції України зауважити, що цей закон було прийнято на

основі конституційних положень, відповідно до яких «Верховна Рада України має право на основі ст. ст. 36, 37, 92 Конституції України [65] та міжнародно-правових актів, ратифікованих Україною, додатково врегулювати правовий статус інститутів громадянського суспільства, що створюються при реалізації права на об'єднання, у спеціальному законі, який передбачає процедуру їх створення, порядок державної реєстрації та контроль за їх діяльністю. При цьому, норми такого спеціального закону не повинні звужувати обсягу конституційних прав на свободу об'єднання та не унеможлиблювати реалізацію права кожного на прояв своєї суспільно-політичної позиції» [64, с. 265].

Поряд з законодавчими актами, важливу роль у визначенні меж правового регулювання права на свободу об'єднання відіграють правові позиції Конституційного Суду України. Так, у п. 2 Рішення у справі про молодіжні організації від 13.12.2001 р. наголошується: «Конституція України встановила межі втручання держави в реалізацію права громадян на свободу об'єднання. Пункт 11 ч. 1 ст. 92 Конституції України передбачає, що виключно законами визначаються «засади утворення і діяльності... об'єднань громадян». Інші (що не є найбільш загальними) питання реалізації права на свободу об'єднання в громадянському суспільстві не підлягають державному регулюванню і мають вирішуватися на вільний розсуд його членів» [186].

Визначальним обов'язком правової держави є невтручання як у реалізацію громадянами права на свободу об'єднання, так і в діяльність самого об'єднання, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей (ч.1 ст. 36 Конституції України), цим унормовуються межі втручання держави в реалізацію права громадян на свободу об'єднання. Основний Закон України (п. 11 ч.1 ст. 92) передбачає, що виключно законами визначаються засади утворення і діяльності об'єднань громадян [65].

Таке законодавче положення можна назвати принципом заборони втручання. Цим принципом держава гарантує громадським об'єднанням свободу діяльності – самостійного і незалежного ні від кого здійснення своїх

повноважень, відсутність тиску з боку інших суб'єктів (насамперед держави), неприпустимість втручання у їх внутрішнє функціонування.

Необхідно зауважити, що термін «втручання» потрібно розуміти як вихід за межі права, спроба вчинити тиск на внутрішні механізми управління, перешкоджання у реалізації законних функцій. Громадські об'єднання не отримують завдань, доручень, вказівок від державних органів про проведення тих чи інших громадських акцій чи заходів. Навпаки, держава може звернутися до громадських об'єднань з проханням про допомогу у вирішенні яких-небудь невідкладних соціальних проблем. Своєю чергою, громадські об'єднання можуть надати державі таку допомогу або відмовити у її здійсненні.

Обмеження права на свободу об'єднання, передбачені ч. 1 ст. 36 Конституції України [65] та ст. 4 вказаного Закону. Зокрема, утворення і діяльність громадських об'єднань, мета (цілі) або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються. Громадські об'єднання не можуть мати воєнізованих формувань.

Інші обмеження права на свободу об'єднання, у тому числі на утворення і діяльність громадських об'єднань, можуть бути встановлені виключно законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Громадським об'єднанням не можуть надаватися владні повноваження, крім випадків, передбачених законом [140].

Питання взаємодії органів державної влади з громадськими об'єднаннями потребують чіткої законодавчої регламентації. Для оновлення нормативно-правової бази, адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, реформування правової системи та приведення її у відповідність до міжнародних стандартів із урахуванням національних надбань

22 березня 2012 р. в Україні прийнято новий Закон «Про громадські об'єднання» [140], що набрав чинності 1 січня 2013 р. Попередній Закон «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 р. у 2008 р. був визнаний Європейським судом з прав людини таким, що порушує Європейську конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод. Зокрема, серед істотних порушень принципу свободи об'єднань зі сторони державних органів було зазначено, зокрема, відмову в реєстрації та обмеження видів діяльності громадських організацій на підставах, які неможливо передбачити в законі, і які не є необхідними в демократичному суспільстві.

Чинний Закон «Про громадські об'єднання» 2012 р. в цілому змінив концептуальні засади взаємовідносин держави і громадських об'єднань, надавши останнім більше можливостей для діяльності та ввівши нові стандарти утворення об'єднань, скасувавши недемократичні обмеження. Він відповідає європейським стандартам. На теперішній час громадські об'єднання – це об'єднання не тільки фізичних осіб (громадські організації), а й юридичних осіб (громадські спілки); діяльність не обмежується територіально і може здійснюватися по всій країні незалежно від місця реєстрації; процедура реєстрації спрощена; реєстраційний збір відсутній, плата справлятиметься за внесення змін до статуту, видачу дубліката; свідоцтво про державну реєстрацію скасовано, заявник отримує виписку з Єдиного державного реєстру; гарантується спрощена процедура ведення громадською організацією підприємницької діяльності для досягнення статутних цілей тощо [140].

Правові основи взаємодії громадських об'єднань та їх організаційно-правових форм взаємовідносин з органами державної влади визначені у ст. 22 Закону «Про громадські об'єднання»: по-перше, держава забезпечує додержання прав громадських об'єднань; по-друге, втручання органів державної влади, у діяльність громадських об'єднань, так само як і втручання громадських об'єднань у діяльність органів державної влади, не допускається, крім випадків, передбачених законом; по-третє, органи державної влади можуть залучати громадські об'єднання до процесу формування і реалізації державної

політики, вирішення питань місцевого значення, зокрема, шляхом проведення консультацій з громадськими об'єднаннями стосовно важливих питань державного і суспільного життя, розроблення відповідних проектів нормативно-правових актів, утворення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів при органах державної влади, в роботі яких беруть участь представники громадських об'єднань; по-четверте, проведення в порядку, визначеному законодавством, консультацій з громадськими об'єднаннями щодо проектів нормативно-правових актів, які стосуються правового статусу громадських об'єднань, їх фінансування та діяльності, є обов'язковим [140].

Взаємодія органів державної влади та громадських об'єднань в Україні ґрунтується на таких принципах:

1) соціальне партнерство – налагодження конструктивної взаємодії органів державної влади, зазначених інститутів і суб'єктів господарювання для вирішення питань державного управління і суспільного життя. Для громадських об'єднань термін «соціальне партнерство» – це налагодження конструктивної взаємодії між державою та інститутами громадянського суспільства при вирішенні соціально значимих проблем (бідність, безпритульність, сирітство, насильство тощо), що здійснюється у рамках чинного законодавства і спрямоване на покращення нормативно-правової бази проведення раціональної соціальної політики. Основна характеристика соціального партнерства – це розуміння його як соціальної дії, яка базується на почуттях людської солідарності та розподілу відповідальності за проблему. Воно виникає тоді, коли держави і громадськості починають співпрацювати, усвідомлюючи вигідність такої співпраці для них самих та суспільства в цілому;

2) забезпечення рівних можливостей – створення органами державної влади однакових умов для діяльності інститутів, пов'язаної із захистом прав і свобод людини та громадянина, наданням соціальних послуг;

3) взаємовідповідальність – усвідомлення органами державної влади та інститутами громадянського суспільства спільної відповідальності за рівень їх взаємодії;

4) відкритість та прозорість – забезпечення органами державної влади доступу громадських об'єднань до інформації шляхом:

а) розроблення і впровадження ефективного механізму налагодження комунікацій з громадськістю;

б) надання інститутам у повному обсязі інформації про свою діяльність, за винятком тієї, що відповідно до законодавства становить державну таємницю;

в) проведення роз'яснювальної роботи щодо доцільності розроблення проектів рішень та їх прийняття;

г) сприяння висвітленню в засобах масової інформації проектів ефективного співробітництва органів виконавчої влади з інститутами, питань розвитку громадянського суспільства;

5) невтручання – унеможливлення втручання органів державної влади у діяльність громадських об'єднань, за винятком випадків, установлених законом;

6) визнання органами державної влади різних видів діяльності громадських об'єднань – створення умов для різноманітної їх діяльності, налагодження взаємодії на професійно-профільній основі;

7) підвищення ефективності процесу взаємодії – досягнення позитивних результатів у процесі взаємодії органів виконавчої влади з громадськими об'єднаннями, прийняття органами державної влади рішень з урахуванням суспільних потреб та інтересів [220, с. 20–23].

На думку В. Головія, серед базових принципів взаємодії громадських рухів та держави на сучасному етапі в Україні є такі:

1) відкритий і збалансований механізм прийняття рішень, прозорість прийняття рішень;

2) забезпечення ефективного доступу громадян до повної інформації щодо діяльності та рішень органів державної влади;

3) суспільний контроль за діями органів державної влади та їхня підзвітність перед суспільством;

4) субсидіарність як основний принцип організації влади та розподілу повноважень між її структурними складовими та рівнями: усі державні питання, які можуть бути вирішені на нижчих рівнях органів публічної влади, мають бути передані до органів місцевого самоврядування із залученням інституцій громадянського суспільства;

5) участь представників громадянського суспільства, зокрема громадських рухів, на всіх етапах підготовки, ухвалення та впровадження рішень органів публічної влади [27].

Таким чином, специфічна роль громадських об'єднань полягає в мобілізації і активізації громадської думки, в об'єднанні людей з метою реалізації їх потреб та інтересів, що підкреслює практичну спрямованість діяльності громадських об'єднань. Функціональне призначення діяльності громадських об'єднань різноманітне: громадський контроль над органами держави, інформування та представництво перед суспільством і державою конкретних суспільних потреб та інтересів громадян, практичне вирішення соціальних проблем населення власними силами і засобами тощо [102, с. 26].

На сучасному етапі державно-правового розвитку Україна йде шляхом демократичних перетворень, утвердження та зміцнення інститутів громадянського суспільства. Перспективними напрямками цих процесів є налагодження ефективної співпраці держави та громадських об'єднань у площині взаємозацікавленого соціального партнерства, від якого державна влада може отримати набагато більше користі, що проявиться не тільки в посиленні її авторитету серед громадян, а й зростанні їхньої довіри до владних структур.

2.2 Поняття та види правових форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань

Громадські об'єднання сьогодні є невід'ємною складовою сучасного суспільства, а їх взаємовідносини з державою набули різноманітних форм, що пронизують майже всю вертикаль державної влади. Ці взаємовідносини пройшли досить тривалий шлях формування та еволюції, вони є продуктом історичного та соціально-економічного розвитку країни.

Взаємовідносини держави і об'єднань громадян носять соціально-правовий характер. З етимологічної точки зору «взаємовідносини» є синонімом до слова «взаємозв'язок», що «виражає спосіб існування сукупності об'єктів (явищ, предметів, процесів, подій тощо), коли стан (властивості, зміна) кожного з об'єктів зумовлює (чи здатен зумовлювати) стан (властивості, зміну) інших об'єктів і, в свою чергу, зумовлений (чи може бути зумовленим) ними, залежність від них» [223, с. 78].

Взаємовідносини виникають у взаємодії двох чи більше суб'єктів правового регулювання. Без взаємодії формування взаємовідносин є неможливим, це необхідно і для їх діяльності та функціонування. Основним критерієм виникнення взаємовідносин між державою і громадськими об'єднаннями є їх діяльність по відношенню одне до одного, тобто створення між ними певних зв'язків на взаємовигідних підставах, направлених на захист власних інтересів. Таким чином, основними складовими взаємовідносин держави і громадських об'єднань, що за своєю природою є соціально-правовими, є їх взаємодія та взаємозв'язок. Розглянемо зазначені філософські категорії детальніше.

Ключовим при з'ясуванні сутності взаємовідносин між об'єктами у соціальній системі є категорія «зв'язок», що є однією з перших і найабстрактніших категорій діалектичного мислення і разом з такими поняттями, як «обумовленість», «взаємозв'язок», «взаємодія» і «взаємовідносини» виражають сутність принципу детермінізму (лат. *determine*

– визначаю; загальна причинна об'єктивна закономірність і причинна зумовленість усіх явищ природи, суспільства, мислення й психіки людей).

Ще у Демокрита з'явилася зародкова форма важливої ідеї про безперервний зв'язок між буттям тіла і його взаємодії з іншими тілами. При глибокому розкритті сутності зв'язку має велике методологічне значення показ онтологічного змісту та гносеологічної функції категорії «взаємодія». У матеріальному світі взаємодія існує лише як зв'язок або між системами, або між елементами всередині системи [52, с. 36]. У взаємозв'язку речі долають свої відмінності, позбавляються відокремленості та тим самим утворюють цілісність, а отже – певну систему.

У широкому розумінні взаємодія відображає «особливий тип відношення між суб'єктами, при якому кожний з об'єктів діє (впливає) на інші об'єкти, приводячи до їх зміни, і водночас зазнає дії (впливу) з боку кожного з цих об'єктів, що, в свою чергу, зумовлює зміну його стану. Дія кожного об'єкта на інший об'єкт зумовлена як власною активністю об'єкта, виявом його динаміки, так і реакцією об'єкта на дію інших об'єктів» [223, с. 77–78].

У організаційному аспекті взаємодія передбачає наявність постійних, об'єктивно існуючих взаємозв'язків між відповідними суб'єктами, які обумовлені їх функціональною єдністю та досягається в процесі погодженої діяльності і взаємного використання можливостей зазначених систем для досягнення як спільних, так і автономних завдань. Взаємодія або співпраця представляє собою також узгодження певної діяльності за цілями, строками і якістю, «коли кожен з учасників виконує те, що може бути виконане саме ним професійно і своєчасно, тобто оптимально, раціонально та якісно» [223 с. 30–31].

Взаємозв'язок слід відрізнити від взаємодії, яка властива стану динамічних змін, взаємної активності об'єктів. Тоді як взаємозв'язок може мати місце між об'єктами, що знаходяться в стані спокою, рівноваги, стабільності. Категорія взаємозв'язку охоплює значно ширший клас взаємозалежностей, ніж категорія взаємодії. Остання позначає одну з важливих форм актуалізації (реалізації)

взаємозв'язку, проте існує багато об'єктів, для яких суттєва категорія взаємозв'язку, але неможливо визначити поняття взаємодії [223, с. 78].

У загальному тлумаченні поняття «взаємодія» розуміють як співдія, співдіяння; взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь [18, с. 324]. Термін «взаємодія» входить до понятійної бази всіх гуманітарних наук, а його визначення зумовлюється предметом і методом певної науки. Дослідження теоретичних джерел дозволяє виділити розуміння взаємодії відповідно до соціологічного, психолого-педагогічного, управлінського, правового підходів, кожен з яких має свої особливості.

Відповідно до соціологічного підходу в основі процесу взаємодії людей як елементів соціальної системи лежать їх соціальні дії, які є базою для соціальних зв'язків та взаємодій. Такі соціальні взаємодії складаються в процесі взаємного впливу на дії та поведінку, відповідного реагування структурних компонентів соціальної системи [203, с. 148–149]. Як особливу форму взаємодії виділяють партнерську взаємодію, що відрізняється рівноправністю автономних суб'єктів, їх взаємним визнанням і взаємною відповідальністю [44, с. 85–89], добровільністю співробітництва й орієнтацією на соціально значущі цілі [13, с. 3–8].

У теорії управління взаємодію розглядають у двох аспектах – як категорію визначальну для всього процесу управління та як діяльність кількох суб'єктів при спільності їх мети. Більшість авторів, розглядаючи взаємодію у широкому розумінні, визначає через це поняття управління, процес управління, систему управління. Так, О. Бандурка стверджує, що «управління являє собою такий процес взаємодії сторін, при якому одна з них чинить вплив на другу, друга ж виявляється здатною сприйняти такий вплив і будувати свою поведінку відповідним чином» [5, с.13].

Своєю чергою у юридичній науці, виділяють кілька підходів до визначення правової сутності терміну «взаємодія». У криміналістиці взаємодію розуміють як об'єднання зусиль слідчого з іншими правоохоронними органами для узгоджених дій і досягнення загальної мети розкриття та розслідування злочинів, яке здійснюється у формах, передбачених законом, відомчими

правовими актами або вироблених (напрацьованих) практикою [74, с. 443]. У кримінології взаємодію розуміють як планомірне здійснення комплексу заходів щодо боротьби зі злочинністю [75, с. 94]. У науці кримінального процесу взаємодія визначається як заснована на законі співпраця не підпорядкованих один одному органів, при якому вони діють узгоджено, доцільно поєднуючи застосовувані ними засоби та способи з метою попередження, припинення і розкриття злочинів, розшуку обвинувачених, притягнення до кримінальної відповідальності винних, забезпечення відшкодування збитків, заподіяних злочинами [105, с. 8–12]. У межах теорії прокурорського нагляду взаємодія з іншими органами – це організаційно-управлінська діяльність прокурорів, спрямована на встановлення ділових контактів з іншими державними органами загальної та спеціальної компетенції, які виконують контрольні функції у різних сферах життя суспільства, і проведення з ними спільних заходів, спрямованих на зміцнення правопорядку [68, с. 11].

Спільним для наведених визначень є підхід до взаємодії як діяльності (процесу), що спрямована на досягнення певної мети. Разом із тим слід зазначити, що сама собою цілеспрямована діяльність не може бути достатньою для розуміння цього поняття ознакою, оскільки такою є (принаймні, має бути) будь-яка діяльність будь-якого органу держави чи органу місцевого самоврядування. У той самий час взаємодія є особливим видом діяльності органів внутрішніх справ та органів місцевого самоврядування, який має притаманні лише йому ознаки. Такою ознакою, яку, однак, виділяють не всі автори, є, на нашу думку, спільність та узгодженість діяльності суб'єктів взаємодії. Це пояснюється тим, що одночасне автономне виконання кожним органом своїх завдань і функцій, хоч і спрямованих на досягнення загальної для них мети (забезпечення дотримання прав та свобод громадян, охорони довкілля), ще не містить ознак взаємодії, обов'язково умовою якої є участь щонайменше двох суб'єктів. Але тут постають два питання. По-перше, як розрізнити між собою взаємодію та комунікативні зв'язки між різними органами влади, що притаманні всім напрямам їх діяльності та полягають

переважно в інформуванні одне одного щодо певних питань, віднесених до їх компетенції? Інформування, тобто надання певної інформації, не має притаманних взаємодії ознак узгодженості та спільності і може розглядатися як необхідна умова взаємодії, але односторонній характер даного процесу не дозволяє віднести його до взаємодії. По-друге, потребує вирішення питання щодо різниці між взаємодією й одночасним виконанням органами влади певного виду діяльності, зумовленого спільною для них метою.

Взаємодії властиві специфічні ознаки, які дозволяють виявити її суть та відмежувати від схожих явищ. Виділення тієї чи іншої ознаки різними авторами залежало від багатьох факторів, серед яких – розуміння взаємодії у широкому та вузькому змісті, співвідношення координації і взаємодії, врахування чи неврахування філософських аспектів цього процесу, взяття за критерій суб'єктивних чи об'єктивних факторів, а також сфера здійснення заходів по взаємодії. Взаємодія – це діяльність; наявність декількох (не менше двох) суб'єктів взаємодії; узгодженість заходів за ціллю, місцем, часом, методами; спрямованість функціонування взаємодіючих суб'єктів; наявність нормативної (правової) бази взаємодії; стан, який займають суб'єкти в ієрархії системи; зміст завдань, які вирішуються суб'єктами взаємодії; сумісна діяльність [208, с. 298–299].

У наведеному переліку певною мірою прослідковується дублювання ознак, адже функціонування взаємодіючих суб'єктів якраз і спрямовано на вирішення спільних завдань, та й сумісність дій можна розглядати як вид узгодженої за ціллю, місцем, часом, методами діяльності. Безспірною є ознака взаємодії як діяльності декількох суб'єктів.

Також обов'язковою ознакою є наявність у взаємодіючих суб'єктів спільної мети, адже лише наявність загальних для суб'єктів інтересів може призвести до пересікання їх діяльності. Проте спільність мети не означає однаковості функцій та завдань, а навпаки – передбачає їх диференціацію. Кожний суб'єкт наділений певною компетенцією і відповідно здійснює свою діяльність притаманними йому методами. Якщо одна із взаємодіючих сторін

буде вирішувати питання, які не належать до її компетенції чи замість запланованої взаємодії самостійно здійснюватиме заходи, це не тільки не прискорить досягнення спільної мети, а й може призвести до негативних наслідків. Так, посилення на початку 90-х років тенденцій боротьби із злочинністю за допомогою засобів державного примусу і відповідно зменшення ролі громадськості (тобто замість комплексного, громадського та державного впливу діяв тільки останній) призвело у сукупності з іншими негативними явищами до значного підвищення рівня деліктності.

Крім того у випадках послідовної взаємодії спільність мети є єдиним фактором, що зумовлює виникнення такої діяльності суб'єктів, оскільки у них не співпадають ні завдання, ні функції, також не йде мова про узгодженість дій за часом, місцем та методами. У цьому випадку дії однієї сторони зумовлюють певну відповідну реакцію іншої сторони – одне явище породжує інше (ще один прояв взаємодії як філософської категорії). В теорії управління преюдиційні зв'язки як вияв взаємодії недостатньо досліджені, оскільки залишаються об'єктом досліджень в основному правових процесуальних наук. Термін «преюдиційні зв'язки» вперше використали А. Жалінський та М. Костицький, розглядаючи профілактику злочинності як управлінський процес. У їх розумінні такі зв'язки суб'єктів управлінської системи – це правова форма, що забезпечує необхідне просування профілактичного процесу, стадії якого об'єднані єдиною технологічною основою, як правовий засіб, що зобов'язує проводити певні види профілактичної роботи [43, с. 113].

У філософії поняття взаємодії є ключовим для розуміння теорії причинності. Саме ця категорія є основою для опису причинного зв'язку та пояснення його механізму. Детермінація – відносно активна сторона взаємодії, тому форми детермінацій слід розрізняти відповідно до специфіки взаємодіючих сторін. Саме причинність розкриває активну природу детермінації, оскільки розуміється як породження одного явища іншим. Тобто причинність як активне ядро детермінізму невіддільне від категорії взаємодії.

Таким чином, виходячи з філософської та соціальної сутності взаємовідносин, взаємодії і взаємозв'язку, можна дійти висновку, що категорія взаємовідносин виражає сукупність багатоманітних зв'язків, що виникають між суб'єктами взаємодії.

Ефективні взаємовідносин держави і громадянського суспільства та його інститутів є однією з важливих передумов розвитку демократії. Їх успішність зумовлюється, насамперед, постійним і стабільним діалогом між цими суб'єктами, удосконаленням практики взаємовідносин, активною участю громадян у державних справах і позитивний результат таких зв'язків.

У теорії спільної діяльності існує розмежування між «будь-якою діяльністю» та «спільною діяльністю», що проводиться за такими ознаками: цілеспрямованість (прагнення до основної значимої мети); інтегрованість (взаємозв'язок і взаємозалежність суб'єктів спільної діяльності); структурованість (чіткість взаємного розподілу функцій і відповідальності); узгодженість (взаємна обумовленість дій взаємодіючих суб'єктів); організованість або керованість (підпорядкованість певному порядку діяльності); результативність (здатність досягати позитивного результату) [80, с. 91–92].

Загалом взаємовідносини і взаємовплив інститутів громадянського суспільства (зокрема, громадських об'єднань) та державної влади є визначальним фактором у забезпеченні демократичного розвитку країни, визначеного в ст. 1 Конституції України як створення «суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави» [65]. Тому, цілком природним видається, що реалізація цієї мети і є змістом діяльності українського громадянського суспільства. Саме ця обставина зумовлює партнерство органів публічної влади та інститутів громадянського суспільства.

Актуальною залишається проблема встановлення необхідного балансу між державою та механізмами її впливу на громадянське суспільство, з одного боку, і громадянським суспільством та його механізмами саморозвитку і соціального

контролю – з іншого. Такий баланс необхідний для побудови демократичної, правової, соціально орієнтованої держави [21, с. 4].

На сучасному етапі історичного розвитку можна виділити два основні напрями в аналізі взаємовідносин громадських об'єднань з державою. Перший напрям – це нормативно-правове забезпечення таких взаємовідносин; другий – це різноманітні форми, яких набуває така взаємодія.

Нормативно-правове забезпечення взаємовідносин держави і громадських об'єднань здійснюється з допомогою системи законодавства, що врегульовує такі відносини. Насамперед, до цієї системи належить Конституція України та спеціальний законодавчий акт – Закон України «Про громадські об'єднання». Проте, з розвитком суспільних відносин одного тільки закону про громадські об'єднання стало вже недостатньо для розв'язання гострих проблем і подальшого розвитку третього сектора, тому багато держав почали розробляти й приймати закони, що регулюють такі відносини. Зокрема це стосується цивільних кодексів, які містять розділи, що створюють правову основу для створення як некомерційних організацій, заснованих на членстві (громадські організації), так і некомерційних організацій, які засновуються на виділенні майна і не мають членства (фонди). Крім того, приймаються закони, що регулюють діяльність некомерційних недержавних організацій у різних організаційно-правових формах, у тому числі громадських об'єднань та фондів.

Відповідні норми, що стосуються взаємовідносин громадських об'єднань з державою приймають і наднаціональні структури. Так, 5 липня 2002 р. учасниками організованою Радою Європи у Страсбурзі багатосторонньої зустрічі, прийнято «Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі» [225], у яких вперше систематизовано основні європейські стандарти у цій галузі; 10 жовтня 2007 р. Комітет Міністрів Ради Європи прийняв «Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи державам-членам стосовно правового статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec(2007)14» [185], які визначають рекомендовані нормативно-правові

параметри для функціонування неурядових організацій, як одного із найважливіших інститутів громадянського суспільства.

Взаємовідносини громадських об'єднань з державою за своїми сутнісними ознаками та природою носять, в переважній більшості, характер правових відносин. Їх соціальне призначення полягає у можливості створювати для суб'єктів цих відносин (державних органів і громадських об'єднань) юридичні можливості для досягнення чи охорони певних соціальних благ, задоволення їхніх потреб та інтересів. Відтак, дані взаємовідносини наділені ознаками, що характерні для усіх без винятку правовідносин:

1) вони виникають, змінюються і припиняються лише на основі правових норм, що безпосередньо породжують правовідносини і реалізуються через них. Юридична норма, що регулює взаємовідносини між державою і громадськими об'єднаннями, надає їм правової (юридичної) форми, а також відображається в правомірній поведінці суб'єктів цих відносин;

2) їх зміст визначається правовими нормами, в яких вказується можливість сторін володіти конкретними взаємними правами та обов'язками. Суб'єкти правовідносин ніби «зв'язані» юридичними правами і обов'язками, що в правовій науці називають суб'єктивними та зустрічними, оскільки праву однієї сторони кореспондує (відповідає) обов'язок іншої, і навпаки;

3) вони завжди носять свідомий, вольовий характер – насамперед тому, що через норми права через них відображена воля держави, а також тому, що навіть при наявності юридичної норми правовідношення не може виникнути або функціонувати автоматично чи випадково, без волевиявлення його учасників. Діяльність, через яку реалізуються суб'єктивні права і обов'язки, – це усвідомлена поведінка, що здійснюється у відповідності з певними потребами та інтересами суб'єктів. Початку взаємовідносин держави і громадських об'єднань завжди передуює вольовий акт, що є юридичним фактом і дає початок виникненню цих відносин.

Отже, взаємовідносини держави і громадських об'єднань, врегульовані юридичними нормами, завжди носять правовий характер, а отже набувають

правової (юридичної) форми. Як справедливо зауважує професор О. Петришин, усталена для вітчизняної юриспруденції категорія «правова форма», запозичена з класичного методологічного арсеналу, «...є не лише об'єктивною – за способом організації та існування, оскільки має особливий інституціональний та артикульований вираз, а й суб'єктивною – за джерелом походження, оскільки у суспільних взаєминах немає нічого, щоб не проходило через свідомість людини і не вимагало постійного відтворення за посередництвом її активної поведінки». На думку вченого, реальність правової форми у такому сенсі полягає в тому, що вона є невід'ємною належністю цих соціальних відносин, поза чим вони не здатні належно сформуватися, існувати та здійснюватись, опиняючись за межами права зі всіма відповідними наслідками [125, с. 22].

На переконання С. Алексєєва, роль права як регулятора суспільних відносин полягає, насамперед, в інструментальній цінності, тобто цінності «інструмента» або «засобу» вирішення завдань, що відносяться до різноманітних сторін життєдіяльності суспільства – економічної, політичної, культурної. Разом з тим, учений підкреслює, що право має і власну цінність, яка в демократичному суспільстві набуває домінуючого значення. У найзагальнішому вигляді власну цінність права можна визначити як вираження і уособлення свободи та активності людей на основі впорядкованих відносин у відповідності зі справедливістю, необхідністю узгодження волі й інтересів різних прошарків населення, соціальних груп, окремих індивідів [1, с. 344].

Іншими словами, роль права в регулюванні взаємовідносин між державою і громадськими об'єднаннями полягає у цінності упорядкованої свободи людини, справедливості, консенсусу. Ця цінність не властива жодному іншому соціально-політичному явищу. Право може надавати особистості простір для свободи, активності в поведінці, водночас воно спрямоване на виключення свавілля, протистояння йому, узгодження поведінки з мораллю та справедливістю у вигляді суб'єктивних прав. З однієї сторони, право

протистоїть свавіллю та беззаконності, і в той же час забезпечує простір для впорядкованої соціальної свободи та активності.

Подібну точку зору відстоює та розвиває І. Тімуш. Вона вважає, що право є «...і одним з найважливіших засобів реалізації людиною тих чи інших цілей, і носієм механізмів цивілізованого вирішення конфліктних ситуацій, і виступає в ролі суспільно значущого нормативного регулятора громадських та політичних відносин, і виконує функцію захисту законних інтересів людини й громадянина, і регулює стосунки між фізичними та юридичними особами; воно також є і формою регулювання людської поведінки, і засобом відновлення порушеної справедливості, і основою визначення й здійснення покарань за вчинення злочинів тощо» [212, с. 72].

Характеризуючи роль права в суспільстві, М. Кельман та О. Мурашин доводять, що соціальна цінність права полягає в тому, що: по-перше, за допомогою права забезпечується загальний і стабільний порядок у суспільних відносинах; по-друге, завдяки праву досягається відповідність, точність у самому змісті суспільних відносин, адже правове регулювання спроможне охопити соціально корисні форми правомірної поведінки, відмежувати їх від свавілля і несвободи; по-третє, право забезпечує можливість нормальних активних дій особи, оскільки не припускає незаконних втручань у сферу його правомірної діяльності за допомогою механізмів юридичної відповідальності та інших примусових заходів; по-четверте, право у громадянському суспільстві забезпечує оптимальне поєднання свободи і справедливості; по-п'яте, на правовій основі формується громадянське суспільство: ринкова економіка, багатопартійність, демократична виборча система, незалежність засобів масової інформації та правова держава [53, с. 227].

Підводячи підсумок цих міркувань, зазначимо, що врегульовані з допомогою права взаємовідносини держави і громадських об'єднань набувають правових форм. Основним призначенням правової форми є забезпечення порядку як у суспільстві в цілому, так і у сфері функціонування державної влади. Ця мета досягається за допомогою права як найбільш ефективного

засобу регулювання суспільних відносин. Саме загальнообов'язковий характер права і забезпечує єдність поведінки суб'єктів правовідносин.

На нашу думку, під правовими формами взаємовідносин держави і громадських об'єднань слід розуміти вольові суспільні відносини, що виникають, змінюються і припиняються на основі правових норм, відображені в правомірній поведінці суб'єктів цих відносин і мають основне соціальне призначення у можливості створювати для суб'єктів цих відносин (держави і громадських об'єднань) юридичні можливості для досягнення чи охорони певних соціальних благ, задоволення їхніх потреб та інтересів.

Взаємовідносини органів держави з громадськими об'єднаннями можуть набувати різних форм і здійснюватися різними способами, в залежності від контексту, в якому відбувається така співпраця та особливостей функціонування як органів влади, так і цілей та методів діяльності громадських об'єднань.

Найбільшого поширення отримали такі форми взаємовідносин, як: спільне проведення заходів, громадські консультативні й експертні ради, державні та муніципальні гранти, соціальне замовлення, ярмарки громадських організацій та проектів тощо. При цьому зазначена взаємодія розвивалася нерівномірно на території України, що пов'язано з неоднаковим рівнем розвиненості інститутів громадянського суспільства в мегаполісах та сільській місцевості.

Фактично, влада і громадянське суспільство виступають рівноправними і обов'язковими партнерами в процесі забезпечення суспільної стабільності. Так, як держава прагне розвиненого громадянського суспільства, яке дає їй бачення перспективи щодо суспільного розвитку, так і громадянське суспільство прагне сильної демократичної держави, яка б здійснювала його підтримку, перш за все політичну та законодавчу. Розглядаючи державу і громадянське суспільство як рівноправні підсистеми, можемо констатувати, що для забезпечення стабільності державної влади, а отже державного управління, головним призначенням якого, на переконання дослідників [15, с. 33], є підтримання стану стабільності, необхідним є існування громадянського суспільства, яке б

інформувало державу про відхилення від бажаного (ідеального) стану, а держава, у відповідь, вводила б управляючий вплив для отримання такого стану системи, яке є найбільш близьким до стійкого.

Отже, держава повинна стати захисником права для громадянського суспільства, регламентація відносин між інституціями якого вимагає правового забезпечення та охорони держави і, відповідно, зворотного суспільного контролю.

Разом з тим, державна влада, виходячи з-під контролю суспільства, водночас, втрачає підтримку та захист з боку останнього, який завжди приховується у поведінці великих мас людей, народу. Іншими словами, у ідеї правової держави відображаються сподівання громадянського суспільства [22, с. 101]. Тому цілком доречно говорити не лише про існування прямого взаємозв'язку між втіленням принципів демократизму і верховенства права в житті суспільства, а й про безумовну взаємозалежність між ними для побудови громадянського суспільства.

Враховуючи те, що, прагнучи забезпечення суспільної стабільності, державна влада орієнтується на потреби, інтереси та цінності громадянського суспільства, вона, відповідно, потребує існування сильного опонента, який би здійснював опір неправомірним діям та спрямовував своїми вимогами й потребами діяльність держави в напрямі конструктивного розвитку. Держава здійснює управлінську діяльність, орієнтуючись на ідеали громадянського суспільства, а громадянське суспільство, відповідно, приймає на себе зобов'язання, що йому передбачено суспільним статусом, але натомість вимагає від держави захисту своїх громадських прав [189, с. 59].

Як зазначає П. Щекочихін, взаємовідносини держави та інститутів громадянського суспільства перш за все відбувається у чітко визначених організаційно-правових формах. Дослідник визначає наступні форми взаємодії в правовому полі: правовий статус суб'єктів громадянського суспільства та регламентація їх функціонування; правове закріплення участі суб'єктів громадянського суспільства в процесі прийняття державних рішень та її

регламентація; заборона будь-якого втручання органів державної влади в приватне життя людини та громадянина; законодавче закріплення обов'язків держави із забезпечення економічної, політичної та соціальної безпеки людини, її прав і свобод [237, с. 78]. Такі форми можна вважати відправними точками на шляху до формування ефективної моделі взаємодії.

Найбільш поширеним в контексті досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців є виділення в різних варіаціях чотирьох основних форм взаємодії між державою та громадянським суспільством – співпраця, домінування держави, домінування громадянського суспільства та протистояння. Достатньо чітко та конкретно основні форми взаємодії, які є наявними в реальному житті, охарактеризував П. Ситник: громадянське суспільство й держава внутрішньо єдині, індивідуальні й загальні інтереси збігаються і реалізуються спільними зусиллями всіх громадян і держави як цілого, держава виступає винятково засобом задоволення розумних потреб усіх громадян (ідеальний варіант); відчуженість, розірваність, протистояння громадянського суспільства й держави, перманентна боротьба між ними на паритетних засадах (дійсний теперішній стан у більшості «відкритих суспільств»); поглинання державою громадянського суспільства – держава перетворюється на самодостатнє утворення, яке починає паразитувати на громадянському суспільстві, використовуючи його як засіб задоволення інтересів правлячої еліти (тоталітарне суспільство); повне підпорядкування громадянським суспільством держави, руйнування її як носія загальної волі й засобу досягнення спільних інтересів; держава перетворюється на чисту формальність, своєрідну ширму для прикриття, маскуванню безчинств приватних осіб чи їхніх корпорацій; владні ресурси держави використовуються для задоволення егоїстичних інтересів одних індивідів і придушення опору інших; держава із засобу єднання суспільства перетворюється на знаряддя його руйнації, загострення запеклої боротьби одних її членів з іншими [196, с. 58].

Як відомо, категоріальна структура філософії відображає специфіку людської діяльності з тією різницею, що вона є результатом рефлексії не над

окремими (провідними в даний час) видами діяльності, а над людською діяльністю у цілому. Отже, категорія впливу є важливою і в соціальній сфері. У загальному під соціальним впливом розуміють процес, через який поведінка однієї чи кількох людей змінює стан інших людей. Кримінологи також розглядають ефект впливу, оскільки він залежить від особистісних властивостей, психологічного стану особи, яка впливає і на яку впливають, а також від взаємовідносин між ними.

В українській мові «вплив» тлумачиться як дія, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета, тиск, діяння. Отже, за семантичним значенням вплив – це процес взаємодії між людьми, явищами, предметами. Таким чином, слід констатувати тісний зв'язок детермінізму та причинності як однієї з його форм з поняттями «взаємодія» та «вплив».

При цьому часто йдеться про односторонній вплив при відносинах «причина-наслідок». Водночас слід враховувати, що у будь-якій системі взаємодія виступає як таке відношення, в якому причина і наслідок постійно міняються місцями. Взаємодія визначає існування і структурну організацію будь-якої матеріальної системи, її об'єднання поряд з іншими тілами в систему більшого порядку, властивості всіх тіл, процесів і явищ. Точний вияв факторів, які становлять причину у формі взаємодії зовнішнього з внутрішнім, дає можливість виокремити причинний зв'язок таким чином, що виявляється трансформація причини і наслідку.

Така форма взаємовідносин як консультації з громадськістю проводяться з метою залучення громадян до участі в управлінні державними справами, надання можливості для їх вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також забезпечення гласності, відкритості та прозорості діяльності зазначених органів. Проведення консультацій з громадськістю має сприяти налагодженню системного діалогу органів виконавчої влади з громадськістю, підвищенню якості підготовки рішень з важливих питань державного і суспільного життя з урахуванням громадської

думки, створенню умов для участі громадян у розробленні проектів таких рішень.

Порядок проведення консультацій із громадськістю передбачений «Порядком проведення консультацій з громадськістю з питань формування та реалізації державної політики», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 р. № 996. Вказаним актом затверджено Порядок проведення консультацій із громадськістю з питань формування та реалізації державної політики, яким передбачено, що консультації з громадськістю проводяться з метою залучення громадян до участі в управлінні державними справами, надання можливості для їх вільного доступу до інформації про діяльність органів виконавчої влади, а також забезпечення гласності, відкритості та прозорості в діяльності цих органів.

Консультації з громадськістю проводяться з питань, що стосуються суспільно-економічного розвитку держави, реалізації та захисту прав і свобод громадян, задоволення їх політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів. Результати проведення консультацій з громадськістю враховуються органом виконавчої влади під час прийняття остаточного рішення або в подальшій його роботі [145].

Проведення консультацій з громадськістю також має сприяти налагодженню системного діалогу органів виконавчої влади і громадськості, підвищенню якості підготовки та прийняття рішень із важливих питань державного і суспільного життя з урахуванням думки громадськості, створенню умов для участі громадян у розробленні проектів таких рішень. Консультації з громадськістю проводяться з питань, що стосуються суспільно-економічного розвитку держави та життєвих інтересів широких верств населення.

В обов'язковому порядку проводяться консультації з громадськістю щодо проектів нормативно-правових актів, що мають важливе суспільне значення і стосуються прав та обов'язків громадян, а також: актів, якими передбачається надання пільг, переваг окремим категоріям суб'єктів господарювання,

делегування повноважень органів виконавчої влади або місцевого самоврядування; проектів регуляторних актів; проектів державних і регіональних програм економічного, соціального і культурного розвитку, рішень стосовно стану їх виконання [57, с. 53].

Ця форма співпраці з громадськістю щораз більше визнається як цінний спосіб вдосконалення якості державної політики. Для забезпечення в майбутньому кращого реагування та більшої гнучкості органів державної влади необхідними є подальші зусилля з удосконалення інструментів, основних процедур та врахування результатів публічних консультацій у процесі прийняття рішень.

У ході проведення консультацій з громадськістю та залучення її до процесу розроблення державної політики органами державної влади використовуються різні форми із застосуванням можливостей сучасних комунікацій, наприклад – громадські слухання, форуми, круглі столи, відеоконференції, соціологічні опитування тощо.

Законом допускається також участь громадських об'єднань у проведенні спільних з органами державної влади нарад, урахування їх пропозицій при прийнятті нормативних і організаційно-розпорядчих актів, спільне вироблення рішень. Також набула поширення практика утворення консультативних і дорадчих органів, що утворюються при органах виконавчої влади, правоохоронних органах (рад, комісій, громадських палат), порядок створення і функціонування яких регламентується відомчими актами.

У рамках таких взаємовідносин громадські об'єднання мають можливість висловлювати свою думку про ту політику, яку проводить держава. Вплив громадських об'єднань на органи державної влади є легітимною метою їх взаємовідносин. У випадку необхідності держава навіть має право делегувати громадським об'єднанням свої окремі повноваження (наприклад, з метою виховання молоді, пропагування здорового способу життя, боротьби зі шкідливими звичками підростаючого покоління, їх громадянський всеобуч). Але таке делегування має відповідати нормам законодавства.

Діяльність громадських рад при органах виконавчої влади є другою формою взаємовідносин органів виконавчої влади із інститутами громадянського суспільства. Громадські ради – це консультативно-дорадчі органи, що створені при центральних та місцевих органах виконавчої влади відповідно до Указу Президента України «Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 31 липня 2004 р. № 854 [143] та Постанови Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 3 листопада 2010 р. № 996 [144], якою затверджено Типове положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів АР Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у містах Києві та Севастополі державній адміністрації. Громадські ради створюються відповідними нормативними актами органів виконавчої влади та діють на основі положення. Ці структури наділені дорадчими, інформаційними та консультаційними повноваженнями.

Основним призначенням громадських рад є вплив громадськості на вироблення державної політики у певній сфері життя. Необхідними умовами результативної діяльності громадських рад є, по-перше, прагнення влади забезпечити стабільність у відносинах із суспільством через розуміння його потреб та постійний діалог із ним, а по-друге, спроможність організованої громадськості доносити, представляти та відстоювати власні інтереси у відносинах з органами виконавчої влади, надавати аналітичну та експертну допомогу цим органам.

Відповідно до Положення, до складу громадських рад повинні входити представники громадських організацій, професійних спілок та інших об'єднань громадян, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації. Також до роботи громадської ради можуть залучатися представники органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій, вітчизняних і міжнародних експертних та наукових організацій, окремі фахівці.

До повноважень громадських рад входить: підготовка та подання пропозиції до орієнтовного плану проведення консультацій з громадськістю; подання пропозиції щодо строків проведення публічних громадських обговорень; подання пропозиції щодо проведення консультацій з громадськістю з питань, не передбачених орієнтовним планом; розробка та подання пропозиції до плану проведення консультацій з громадськістю за визначеною тематикою із зазначенням переліку питань, строків та етапів, порядку оприлюднення інформації про проведення консультацій та врахування їх результатів; обробка отриманих за результатами проведення консультацій з громадськістю пропозицій та зауважень з питань формування та реалізації державної політики і подача їх в установленому порядку до відповідного органу виконавчої влади; систематичне інформування громадськості, зокрема через засоби масової інформації, про свою діяльність, прийняті рішення та стан їх виконання [144].

Громадська експертиза як форма взаємодії органів виконавчої влади та інститутів громадянського суспільства здійснюється на підставі Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 р. № 976 [150].

Необхідно відмітити, що нещодавно запроваджена громадська експертиза отримала схвальні відгуки від інститутів громадянського суспільства, і за умови реального функціонування така форма може стати дієвим механізмом впливу та взаємодії між органами влади та інститутами громадянського суспільства. Громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади є складовою механізму демократичного управління державою, який передбачає проведення інститутами громадянського суспільства оцінки діяльності органів виконавчої влади, ефективності прийняття і виконання такими органами рішень, підготовку пропозицій щодо розв'язання суспільно значущих проблем для їх врахування органами виконавчої влади у своїй роботі.

На жаль, взаємодія держави з асоціаціями нині є здебільшого демонстраційною (з боку органів влади), орієнтованою на ефект створення позитивного іміджу влади як відкритої, демократичної, налаштованої на діалог із громадянами. Громадські організації поки що не стали рівноправними партнерами влади навіть у тих сферах, де їхня участь вже зараз могла бути корисною і плідною [91, с. 196]. Тому розвиток і вдосконалення основних засад взаємовідносин державних органів з громадськими об'єднаннями передбачає пошук ефективних форм їх співпраці. Це може стати ефективним за умов, якщо така співпраця буде системною і постійною, зафіксованою у відповідних програмах взаємодії. Основними критеріями ефективності таких взаємовідносин має бути рівень партнерської співпраці, як однієї з форм взаємовідносин, що полягає у адекватному представництві, громадської участі, гласності, відкритості, насамперед поінформованості громадян у ключових справах, що стосуються їх життя тощо.

Серед найістотніших причин низької ефективності взаємодії органів держави з громадськими організаціями в нашій державі українські дослідники називають низьку і недостатню співпрацю цих інститутів щодо протидії корупції та їх реального впливу на ситуацію в країні загалом [114, с. 38].

Таким чином, слід констатувати, що існуючі форми взаємовідносин органів виконавчої влади та інститутів громадянського суспільства потребують удосконалення ефективності нормативно-правових актів з метою запровадження більш чіткого та імперативного порядку врахування ініціатив громадянського суспільства в діяльності органів виконавчої влади.

Можемо спрогнозувати, що коли визначальну роль у відносинах державної влади і громадських об'єднань буде відігравати корпоративізм (узгодження інтересів влади і громадянського суспільства), відповідно, зростатиме довіра населення до їх співпраці, і як наслідок – соціальна злагода. Тому важливим завданням держави є активне сприяння розширенню та підвищенню якості роботи консультативно-дорадчих органів, які створені при органах державної влади (громадських рад), забезпечити проведення ними консультацій із

представниками громадських об'єднань на постійній основі. Саме довіра є головною метою влади, що прагне будь-якими засобами закріпити та підтримувати високий рівень довіри суспільства та сприяє формуванню тісних вертикальних зв'язків для підтвердження своєї легітимності. Така підтримка дає можливість владі виконанню своїх основних функцій, сприяє реалізації стратегічного розвитку держави, дозволяє проводити реформи та забезпечувати умови для розвитку громадянського суспільства.

Ще однією формою взаємовідносин держави і громадських об'єднань є вироблення громадянської культури з метою уникнення конфліктних ситуацій у відносинах з органами державної влади, адже взаємодія громадських організацій та їх об'єднань із державними органами підвищує можливість їх ефективної співпраці в процесі становлення гармонійних відносин держави і громадянського суспільства.

Поняття «громадянська культура» є похідним від іншої складної і багатогранної категорії «культура» (від лат. *cultura* – догляд, освіта, розвиток), що має чимало наукових визначень. І це закономірно, адже чим складніший предмет пізнання, тим більше кількість ймовірних тлумачень він матиме.

Раніше сприйняття цього терміну обмежувалося побутовим розумінням – як обробіток та догляд за землею для того, щоб зробити її придатною для задоволення потреб людини. «Сьогодні ж під культурою, – як зазначає Н. Оніщенко, – розуміють сукупність проявів життя, досягнень і творчості народу» [116, с. 11]. Учена також зауважує, що за період свого існування людство накопичило величезний емпіричний матеріал і створило основні інструменти дослідження культури як нормативної ціннісної системи. Це дозволило сформулювати основні постулати юридичної культурології і чітко визначити її дослідницькі завдання.

Деякі дослідники (М. Вебер, Й. Хейзинг, Р. Мертон, Т. Парсонс) проводили аналіз нормативних елементів культури і взаємодії між культурними настановами суспільства, соціальної групи та особистості. Інші (І. Ільїн, П. Новгородцев, Л. Петражицький, В. Соловйов, А. Грамші) розглядали

проблеми соціальної і правової свідомості, а також питання взаємодії культурних та правових норм. Представники культурологічних теорій (А. Коен, Р. Клоуард, У. Міллер, Т. Селлін) у своїх працях вперше роблять акцент на значенні культурних цінностей, які приймають правомірній чи протиправній поведінці (теорія субкультури, теорія конфлікту культур) [116, с. 11].

Низку цікавих положень, що стосуються питання культури обґрунтували також представники інших галузевих наук. Зокрема, засновником соціобіології, американським ученим Е. Уілсоном було запропоновано ідею культурно-генетичної коеволюції, що викликала гострі дискусії як серед біологів, так і серед соціологів. Одним з ключових положень концепції була теза про існування біологічних (генетичних) основ соціальної поведінки людини. На думку вченого, культура породжується і регулюється біологічними факторами, а біологічні якості зрештою генетично трансформуються під дією культурних інновацій [242, с. 4].

Отже, з огляду на зазначену теорію, участь індивідів у різних формах і сферах соціальної діяльності перебуває у прямій залежності від їх генетичної схильності. Відповідно, рівень правосвідомості, правової, громадянської культури, а також культури загалом детерміновані на генетичному рівні кожної людини, нації.

Сучасна наука виробила близько тисячі визначень сутності поняття «культура»: філософські, антропологічні, аксіологічні, соціологічні та інші підходи. Так, під культурою суспільства розуміється сукупність матеріальних та духовних цінностей, створених людством упродовж багатьох століть; це досягнутий рівень історичного розвитку, ступінь цивілізованості суспільства, інтелектуального, духовного розвитку, гуманістичного світогляду. Це також досягнення матеріального виробництва, науки мистецтва, ідеологічні та моральні цінності. При антропологічному аналізі культура розуміється як сукупність усіх благ, створених людиною, на відміну від благ, подарованих природою. Соціологічний підхід трактує це як суму духовних цінностей: тут культура виступає компонентом суспільного життя. І, нарешті, при філософському

погляді культура розглядається серед явищ, які виокремлюються чисто аналітично, без зв'язку із загальним розвитком суспільства [53, с. 393].

У найширшому розумінні категорія культури охоплює усі без винятку цінності, створені людством у процесі його духовної та матеріальної діяльності. Досвід історичного розвитку сучасної цивілізації свідчить про тісний зв'язок правової культури з менталітетом нації, загальною культурою людей, з її станом у суспільстві.

Все різноманіття наукових дефініцій цієї категорії, на думку В. Бачиніна та М. Панова, може бути зведене до чотирьох основних визначень, зокрема, культура – це:

- 1) творчі здібності людини;
- 2) творча діяльність людини, спеціальні зусилля людей, у результаті яких їхні здібності і таланти перетворюються на об'єктивні матеріальні і духовні цінності;
- 3) сукупність створених людиною цінностей;
- 4) процес духовного збагачення людини, динаміка перетворення існуючих цінностей у їх духовне надбання, творчі сили і здібності [6, с. 61].

Як відмітили В. Селіванов і Н. Діденко, культура утворює соціальний контекст соціуму як соціальної системи, що характеризує цінності суспільства і людської особистості як явищ природної та соціальної реальності, що виявляють себе як певні культурно-історичні утворення як на рівні людини, так і на рівні суспільства [194, с. 14].

З цього приводу відомий вітчизняний правознавець професор О. Костенко слушно зауважив: «Лише людина, з належною культурою, в тому числі соціальною, може бути справедливою, гуманною, чесною, благородною, конкурентоспроможною і володіти усіма іншими достоїнствами справжньої, тобто «природної» Людини» [69, с. 33].

Слід погодитися з точкою зору Л. Макаренка, яка вважає, що культура – це внутрішній духовний стан суспільства, що становить діалектичну єдність суспільних процесів створення соціальних цінностей (норм, знакових систем)

тощо та освоєння історичного досвіду, що своєю чергою, дозволяє якнайповніше сприяти процесові перетворення багатства людської історії у внутрішнє багатство особистості, виявленню і подальшому розвитку суспільних можливостей самої людини [39, с. 311].

Одним з найяскравіших феноменів загальнолюдської культури є правова культура, що виявляється в праві та юридичній практиці, а також є одним із обов'язкових елементів громадянського суспільства і правової держави. Вона базується на системі правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи, інші найважливіші соціальні цінності. Поняття правової культури можна визначати і як вираження державно-правового досвіду конкретних соціальних спільностей та індивідів у матеріальних та духовних продуктах життєдіяльності, у навичках та цінностях, що впливають на їх юридично значущу поведінку [53, с. 394]; і як властивість особи, яка характеризується загальною повагою до права, достатнім знанням змісту його норм і вмінням їх реалізовувати, а також активною правомірною поведінкою в усіх життєвих ситуаціях [179, с. 116].

Формування високої правової культури належать до числа найважливіших вже тому, що кожна людина на кожному етапі свого особистісного становлення, суспільного розвитку і громадянської самоідентифікації відкриває у праві нові якості та грані його співвідношення з іншими явищами і сферами життєдіяльності соціуму. Зазначене набуває особливої ваги для молодого покоління, оскільки його соціалізація має здійснюватися в органічному поєднанні з конкретними кроками, щоб кожна людина усвідомила свій нерозривний зв'язок з іншими членами суспільства, відчула відповідальність перед державою, громадянином якої вона є чи на території якої проживає.

Зазначене дає можливість стверджувати, що розвиток конкретного індивіда, спільності людей чи цивілізації в цілому ґрунтується на культурі. По суті, вона є другою природою людини, що відрізняє її від інших біологічних істот, які керуються виключно потребами та інстинктами.

Слід зауважити, що громадянське суспільство утворюють вільні громадяни з високим рівнем загальної, правової і громадянської культури, які завдяки активній громадянській позиції спільно з державою здатні сформувати розвинені правові відносини заради спільного блага.

Громадянська культура особистості формується через усвідомлення та засвоєння системи цінностей демократичного громадянського суспільства. По суті, вона є своєрідним дзеркалом громадянського суспільства, що передбачає втілення його переконань, ідеалів, принципів та інших базових цінностей у політичні процеси.

Більшістю учених громадянська культура розглядається як модифікована політична культура, а громадянин – як учасник політичного процесу. Громадянська культура визначає громадянську й життєву позицію, соціальну зрілість та суспільно корисну діяльність особистості, її готовність до ефективного вирішення суспільно важливих завдань на основі сформованих знань, умінь, навичок, ціннісних орієнтацій, професійно важливих якостей та здібностей.

Отже, громадянська культура – це глибоке усвідомлення своєї належності до певної держави, розвинене відчуття громадянської гідності, відповідальності та обов'язку, здатність до критичного мислення, уміння відстоювати суспільні й державні цілі, свої права, інтереси, переконання, усвідомлювати власні обов'язки та виявляти толерантність до поглядів інших людей, у вияві соціальної активності керуватися виключно демократичними принципами.

Вирішення проблеми належного правового регулювання відносин органів держави з громадськими об'єднаннями повинно носити системний і комплексний характер і не має зводитися лише до розробки та прийняття нормативно-правових актів. Необхідний аналіз дієвості й ефективності застосування правових норм на практиці, своєчасне виявлення колізій, що вимагають свого правового вирішення, оцінка адекватності правових норм до реалій і тенденцій взаємодії органів державного управління з інститутами громадянського суспільства.

2.3 Механізм правового регулювання взаємовідносин держави і громадських об'єднань

Ідея громадянського суспільства заснована на необхідності ефективного регулювання взаємовідносин людини з політичною владою та суспільства з державою. Будь-яка політична влада, особливо державна, має тенденцію до розширення своїх повноважень і встановлення тотального контролю. На сьогоднішній день контроль суспільством державної влади – як ніколи раніше актуальна проблема і в практичному, і в теоретичному сенсі.

Підконтрольність держави громадянському суспільству у особі тих чи інших його структур (об'єднання громадян, засоби масової інформації тощо) – характерна ознака демократії, демократичної держави. В. Ткаченко наголошує, що соціальне призначення демократії знаходить прояв і в такій її функції як «функція контролю», яка спрямована на забезпечення діяльності органів держави у межах їх компетенції [213, с. 33–34], на аналогічну функцію вказує і О. Скакун [199].

У сфері контролю держава та інститути громадянського суспільства отримують однакові повноваження, в результаті чого громадські об'єднання посилюють ефективність боротьби зі зловживаннями в сфері державного управління, оскільки мають можливість контролю діяльності державного апарату, сприяти виявленню правопорушень, які можуть вчинятися у процесі здійснення державної влади.

Ідея підконтрольності держави громадянському суспільству – характерна ознака сучасного вчення про демократію. Ф. Гайєк вказує, що загалом основною ідеєю демократичної теорії було обмеження державної влади волею народу, громадянського суспільства. Поступово сформувалися основні принципи, на підставі яких було розроблено техніку запобігання державного свавілля (її елементи: розподіл влад, суверенність закону, підкорення закону як держави, так і суспільства, розподіл на публічне і приватне право, введення правил юридичної процедури). Однак згодом всі ці принципи підмінив один

принцип, принцип контролю над державою з боку громадянського суспільства, оскільки вважалось, що контролюючи державу автоматично будуть реалізовуватися і всі інші принципи [227, с. 152].

У сучасному суспільстві існують різні форми контролю за органами державної влади. Відповідно до критерію часу можна виділити попередній і ретроспективний контроль. До попереднього контролю можна віднести попереднє обговорення, узгодження прийнятого рішення, затвердження рішення, без якого воно не може вступити в силу та інші. Другий вид контролю – реакція на вже ухвалене рішення і його наслідки. У випадку, коли такі наслідки будуть протиправними, найважливішим засобом реагування виступає ретроспективна відповідальність. За суб'єктом можна виділити наступні види контролю: політичний (з боку вищих органів державної влади), судовий, адміністративний (з боку органів виконавчої влади або адміністративної юстиції), громадський (засоби масової інформації, громадська думка). До окремих самостійних видів контролю можна віднести також прокурорський нагляд та діяльність правозахисника [35, с. 100].

На нашу думку, громадський (демократичний) контроль, що здійснюється громадськими об'єднаннями, є одним з різновидів соціального контролю, суть якого полягає у спостереженні представників народу за діяльністю органів публічної (державної і муніципальної) влади, їх посадових осіб, а також всебічному аналізі та об'єктивній перевірці цієї діяльності, що спрямовані на виявлення, запобігання і припинення протиправних діянь (дій чи бездіяльності), що спричиняють порушення конституційних прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина. Крім того, громадський контроль є важливим чинником формування громадянського суспільства, елементом, що забезпечує взаємозв'язок держави і народу.

Оскільки громадські організації існують в державі і підпорядковуються нормам права (прийнятих чи санкціонованих державою), і відповідно державна влада має значні повноважень на регуляцію суспільного життя, логічно, що ми маємо спроектувати такий механізм регулювання діяльності громадських

організацій, який би не лише забезпечував розгортання їх активності, а й найліпшим чином сприяв процесам самовдосконалення та оптимізації публічної (державної і муніципальної) влади. Для обґрунтування цих компонентів і природи їх взаємозв'язку перш за все необхідно уточнити, що власне мається на увазі під терміном «механізм».

Енциклопедична інтерпретація поняття «механізм» (грец. *mēchanē* – знаряддя, пристрій, машина) у загальному розумінні розкривається як: «внутрішній устрій, система (наприклад, державний); послідовність станів або процесів будь-яких явищ» [208, с. 451]; «сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та інше явище» [18, с. 474].

У сучасній юриспруденції поняття «механізм» набуло широкого застосування. Воно вживається не тільки по відношенню до механізму правового регулювання суспільних відносин, а й в таких термінах, як «механізм держави», «механізм управління», «механізм стримувань і противаг», «механізм правового впливу», «механізм реалізації норм права», «механізм забезпечення (гарантування, захисту) прав і свобод особи», тощо. Спільними ознаками для зазначених категорій, що позначають різні за своєю сутністю юридичні явища, є системність і динамічність взаємозв'язків між основними умовами і засобами втілення цих механізмів.

Зв'язок держави і громадських об'єднань в його динамічному варіанті прослідковується через механізм державно-правового регулювання суспільних відносин. Своєю чергою, під механізмом державно-правового регулювання слід розуміти систему правових засобів, з допомогою яких здійснюється правове регулювання суспільних відносин.

З точки зору структурного підходу, механізм правового регулювання взаємовідносин держави і громадських об'єднань є складним структурним утворенням, до якого входять такі елементи:

1) конституційне визнання і закріплення права особи на свободу об'єднання, принципів і гарантій його забезпечення в державі;

2) система нормативно-правових засобів та загально-соціальних умов забезпечення різних форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань, що включає:

а) нормативно-правові засоби забезпечення – передбачає нормативно-правову регламентацію діяльності громадських об'єднань, створення певних законодавчих меж для реалізації їх активності, тобто обмеження простору, в якому вони можуть функціонувати, а також форми, за допомогою яких вони мають право досягати поставлених цілей і вступати у взаємовідносини з державою. Ці правові засоби, як правило, передбачені нормами як матеріального, так і процесуального права і вказують правило поведінки для усіх учасників даного виду правовідносин;

б) інституційно-організаційні засоби забезпечення – передбачені в нормативно-правових актах суспільно-політичні та державні інституції, на які покладаються відповідні функції і повноваження, спрямовані на організацію та здійснення юридичного забезпечення реалізації взаємовідносин держави і громадських об'єднань;

в) загально-соціальні умови забезпечення взаємовідносин держави і громадських об'єднань – це об'єктивні умови життєдіяльності суспільства, що виступають фактичною основою суспільних відносин: соціально-економічні, політичні, культурні та інші умови, які визначають дієвість і ефективність нормативно-правових та інституційно-організаційних засобів забезпечення взаємовідносин держави і громадських об'єднань.

Необхідно зауважити, що важливою є не просто наявність самих елементів механізму, а ще й їх логічна взаємопов'язаність. Адже дієвість та ефективність механізму правового регулювання взаємовідносин держави і громадських об'єднань стає можливою лише за умови якісного функціонування усіх його структурних елементів, які у сукупності продукують своєрідне макросередовище формування, існування і розвитку цих взаємовідносин.

З точки зору функціонування механізм правового регулювання взаємовідносин держави і громадських об'єднань – це процес, що має конкретні

стадії: 1) стадія регламентації взаємовідносин держави і громадських об'єднань, формування об'єктивного юридичного права, що регулює ці відносини; 2) стадія виникнення у суб'єктів цього виду правовідносин суб'єктивних прав і юридичних обов'язків; 3) стадія реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків в поведінці суб'єктів правовідносин, а у випадку порушення норм права – притягнення винних учасників правовідносин до юридичної відповідальності залежно від негативних наслідків такого делікту та відшкодування завданих збитків, відновлення правомірного стану.

Правове регулювання механізму взаємовідносин держави і громадських об'єднань досягає своєї мети за умови упорядкування цих відносин.

Таким чином, під механізмом взаємовідносин держави і громадських об'єднань слід розуміти систему юридичних засобів – сукупність нормативних засад забезпечення права особи на свободу об'єднання, а також нормативно-правових засобів та загально-соціальних умов реалізації різних форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань, за допомогою яких здійснюється правове регулювання зазначених взаємовідносин, основною метою яких є вирішення актуальних проблем державного й суспільного розвитку та задоволення потреб та інтересів членів соціуму.

Важливо звернути увагу на те, що виникненню будь-якого інтересу завжди передуює потреба, яка має певний предмет. Тобто, інтерес – це усвідомлена необхідність задоволення потреби. Потребу ж можна задовольнити конкретно визначеним предметом, який представляє якесь благо для зацікавленої особи.

Екстраполюючи тезу про те, що «потреба, що обумовлює інтерес, завжди предметна» на соціальну сферу життя людини, В. Субочев пише: «... блага для задоволення своєї потреби прагнуть: людина, яка реалізує інтереси; суспільство – у намаганні не тільки потурбуватися про своїх членів, а й організовано існувати у вигляді єдиного організму; держава – намагаючись відповідним чином упорядкувати існуючі соціальні зв'язки». Відтак, інтерес, на думку вченого, що за своєю сутністю є об'єктивним, спрямовує свого носія на пошук

конкретного, в кожному окремому випадку, блага, для задоволення існуючої потреби [206, с. 8].

Безперечно, інтерес, що є усвідомленою потребою пошуку блага для задоволення потреби, самотійно потребу задовольнити не може. Інтерес є поштовхом до певних дій, але задоволення потреби може забезпечити саме благо, задля отримання якого суб'єкт і вступає в різноманітні соціальні відносини. Це, на наше переконання, повністю доводить думку про те, що інтерес реалізується в певних соціальних відносинах і відображає їх специфіку.

Для кращого розуміння механізму взаємовідносин людей в громадянському суспільстві передусім необхідно розкрити ті соціальні ролі, які виконують громадські об'єднання для задоволення спільних інтересів індивідів і соціальних груп.

1. Виявлення особливих інтересів. З погляду соціології, існування самоврядних соціальних утворень є результатом виникнення сталих взаємодій між людьми з приводу задоволення ними своїх законних інтересів і досягнення загальної мети. Процес їх взаємодії – це співвідношення специфічних якостей індивідів, а також самовизначення кожного з них по відношенні до інших людей з погляду реалізації своїх можливостей. Під час такої взаємодії відбувається не лише актуалізація та розвиток особистих якостей індивідів, а й їх прояв, пов'язаний з необхідністю здійснення спільних дій заради досягнення визначеної мети. Отже, взаємодія людей в системі самоврядних громадських утворень є ключовим фактором самоусвідомлення, визначення спрямованості й змісту їхньої діяльності, в ході якої відбувається вибір соціальних об'єктів для реалізації своїх інтересів. Власне кажучи, кожний індивід у процесі такої соціальної взаємодії проходить усі стадії формування свого особистого інтересу, тобто його виявлення, усвідомлення, виникнення бажання для задоволення та безпосередньої реалізації.

2. Вираження особливих інтересів. Виявлення індивідами своїх особливих інтересів є початковим етапом соціальної самоорганізації громадянського суспільства, оскільки різноманітність соціальних якостей індивідів виявляється

в різноманітності їх особливих інтересів. Таким чином, процес взаємодії особливих інтересів припускає усвідомлення їх соціальної значимості для людей. Причому особливий інтерес є соціально значимим для індивіда тільки тоді, коли з ним пов'язаний не тільки зміст, а й спрямованість його дій, що є необхідним з погляду особливих інтересів інших індивідів.

Тобто особливий інтерес кожного індивіда немов набуває суспільних ознак і суб'єктом цього інтересу стає організована соціальна група, яка перетворює цей особливий інтерес кожного індивіда на особливий груповий інтерес.

Відтак соціально значимий груповий інтерес є одним із основних інструментів самодіяльної організації людей. Цей інтерес, будучи результатом взаємодії індивідів, стає важливим чинником не лише посилення, а й розширення цієї взаємодії. Залежно від ступеня соціальної значимості цього інтересу змінюється його групоутворююча роль, тобто чим більшою є соціальна значимість особливого інтересу, тим більшу кількість людей він «здатний» організувати (об'єднати) навколо себе, а також тим більшою мірою надати їхнім діям загальної спрямованості. Остання, у свою чергу, є важливим засобом «ретрансляції» особливого інтересу та подальшого його поширення в рамках певної соціальної системи.

Отже, цей процес є соціальним механізмом розширення масштабу взаємодії особливих інтересів окремих індивідів. А самодіяльні соціальні утворення людей є своєрідними «підсилювачами» їхніх особливих інтересів, а також важливим засобом розширення взаємодії людей в суспільстві, подолання обмежених можливостей окремих індивідів, зокрема їхньої «одиночності» тощо.

3. Узгодження особливих інтересів. Особливий інтерес кожного окремого індивіда є за своєю природою відображенням його специфічного становища в суспільній системі, а також пов'язаних з ним його особистих якостей. У сукупності вони впливають на формування змісту і спрямованості дій індивідів, а також на способи реалізації їх особливих інтересів, навіть якщо об'єкт цього інтересу є той самий. У рамках самодіяльних соціальних утворень відбувається,

таким чином, процес пошуку загального й несуперечливого способу реалізації особливих інтересів індивідів. Цей спосіб є результатом взаємного пристосування змісту і спрямованості особливих інтересів окремих індивідів, коли кожний з них, залишаючись самим собою як особистість, не заважає розвитку іншої особистості. Отже, відбувається складний процес узгодження особливих інтересів індивідів.

Процес узгодження цих інтересів йде в суспільстві безупинно, тим самим, формуючи склад індивідів і характер їхнього зв'язку. Цей процес має позитивний результат у суспільстві тільки тоді, коли досягається необхідний рівень узгодженості особливих інтересів індивідів, оскільки завдяки цьому відтворюється та розвивається не тільки їх стійка взаємодія, а й розширюються масштаби самих самодіяльних соціальних утворень. І навпаки, за негативного результату цього процесу стійка взаємодія індивідів порушується, що приводить до звуження масштабів функціонування самодіяльних соціальних утворень.

Однак як позитивний, так і негативний результат процесу узгодження особливих інтересів індивідів завжди присутній одночасно. Причому залежно від їхнього співвідношення самодіяльні соціальні утворення організаційно зміцнюються або руйнуються. Останнє призводить до зміни складу елементів і зв'язків у структурі самого громадянського суспільства, тобто до виникнення в ньому якісно нового типу – самоврядного порядку взаємодії індивідів.

4. Реалізація особливих інтересів. Виявлення, відображення й узгодження особливих інтересів людей необхідні не самі по собі, а для задоволення потреб існування й розвитку останніх у суспільстві властивими їм способами, а також за допомогою організації тих дій і взаємодій, що відповідають їхнім якостям. У цьому фактично й полягає сутність процесу реалізації особливих інтересів людей. Під ним, зокрема, розуміється не тільки задоволення специфічної структури їхніх потреб, а й той особливий зміст відносин і зв'язків між ними, завдяки яким найефективніше задовольняються їхні специфічні потреби та інтереси. Отже, ті зв'язки й відносини, що виникають у процесі тривалої і

сталого взаємодії людей, є не чим іншим, як відображенням їхніх особистих якостей. Причому самодіяльні соціальні утворення громадянського суспільства формують прийнятне соціальне середовище, в якому найбільш ефективно реалізуються права та інтереси індивідів.

5. Захист особливих інтересів. Індивіди, вступаючи у взаємодію з іншими індивідами з приводу реалізації своїх особливих інтересів, намагаються досягти результату не тільки шляхом узгодження, а й шляхом однобічного чи взаємного придушення інтересів один одного. Кожний індивід прагне реалізувати свої особливі інтереси в найбільш сприятливий для себе спосіб, що якнайкраще відповідає специфіці цих інтересів. Водночас способи (чи засоби), що використовуються для цього окремими індивідами, можуть не відповідати (повністю або частково) особливим інтересам інших індивідів, які є для перших об'єктом реалізації їхніх інтересів. Самоврядні соціальні утворення не тільки формують суспільне середовище для реалізації особливих інтересів своїх членів, а й одночасно є важливим інструментом захисту цих інтересів. Акумулюючи в собі всі соціальні й матеріальні ресурси, самоврядні громадські утворення забезпечують людям захист від впливу зовнішнього середовища і створюють можливості для реалізації їхніх інтересів. Отже, самоврядні громадські інститути створюють відповідні умови для взаємодії людей заради узгодження їх потреб та інтересів.

6. Вплив особливих інтересів. Здатність самодіяльних соціальних утворень до акумуляції соціальних і матеріальних ресурсів, впорядкування дій і взаємодій окремих людей, а також до надання цим діям і взаємодіям певної спрямованості сприяє підсиленню впливу особливих інтересів людей на зовнішнє соціальне середовище. Тож здатність самодіяльних соціальних утворень до виконання управлінських функцій визначає можливості самого громадянського суспільства до самоорганізації власної життєдіяльності [217, с. 11–15].

Можемо припустити, що чим різноманітнішими будуть види діяльності та форми взаємовідносин громадських об'єднань з державою, чим ефективніше

вони відповідатимуть потребам їх учасників, тим більша кількість людей буде залучена до таких взаємовідносин, що сприятиме становленню і стійкості функціонування громадянського суспільства, а отже тим ефективнішими будуть ці взаємовідносини.

Отже, у механізмі формування громадських об'єднань важливу роль відіграють насамперед ті форми організації життєдіяльності людей, що забезпечують їх взаємодію з метою задоволення особистих інтересів. Такими формами є соціально-економічні, соціально-політичні, соціально-культурні та інші, на основі яких у суспільстві й виникають самоврядні громадські об'єднання.

На основі аналізу сучасних досліджень форм взаємовідносин держави та громадських об'єднань, здійснених вітчизняними та зарубіжними вченими, можна сформувати наступні моделі взаємовідносин, які матимуть своїми критеріями мету суспільного розвитку, ідеал суспільної стабільності, механізми досягнення мети та прогнозовані наслідки.

1. Ідеальна модель. Сильна держава – сильне суспільство. Сформоване громадянське суспільство, концепція якого полягає у верховенстві права. Воно має чітку стратегічну мету. Правова держава абсолютно відповідає суспільному ідеалу. Вона виступає як «співтовариство вільних індивідів, що об'єдналися на соціальних засадах і являє собою владну інституцію, метою діяльності якої є пошук громадянської злагоди» [22, с. 107].

Наявним є контроль з боку інститутів громадянського суспільства (громадських об'єднань), високий ступінь довіри до державної влади. «Наявність можливостей і спроможностей постійного взаємного навчання, делегування управлінського лідерства, створення нових моделей управління, які можна в цілому охарактеризувати як управління, що бере участь. У суспільстві досягається згода відносно культурних змін. Висока інформованість підтримує готовність до змін і забезпечує мобільність системи, її готовність до змін зовнішнього середовища. Як соціум, так і владна еліта стають носіями культурних і ментальних змін» [96, с. 357]. Компроміс і згода переважають над

насильством, в якості умови суспільної стабільності виступає високий рівень соціально-політичної культури суспільства і його суб'єктів. Наслідком є суспільна стабільність [190].

2. Модель конфлікту цінностей. Сильна держава – сильне суспільство. Держава та суспільство мають чітко сформовану мету та бачення шляхів її досягнення. Мета їх розвитку ідеалізується, а сценарій розвитку формується лише в межах мети. Проте цінності, що лежать в основі ідеалу громадянського суспільства, не відповідають ціннісним орієнтаціям владних структур. Кожна структура прагне бути єдиним суб'єктом управління, висуває свого лідера та відстоює власні пріоритети, намагається контролювати діяльність опонента та використовувати його ресурси. Взаємодія носить деструктивний характер, поступки неможливі і небажані. Наслідок – суспільне протистояння, криза влади, зміна суспільних ідеалів.

3. Модель домінування держави. Сильна держава – слабе суспільство. Громадянське суспільство фактично не сформоване і розуміється здебільшого як угруповання громадян за спільними інтересами. У такому суспільстві ідеал розвитку не є поштовхом до дії, а лишається на рівні популістських гасел. Держава є єдиним суб'єктом управління. Але стратегічна мета державної влади йде врозріз з ідеалом громадянського суспільства. Сильна влада переслідує в процесі розвитку власні інтереси, монополізує наявні ресурси, які використовує задля свого становлення, що, відповідно, гальмує або зовсім призупиняє розвиток громадянського суспільства та його інститутів. «Владна еліта в цьому випадку може слідувати в напрямі одного з трьох у своїй поведінці – взаємодіяти з інноваційним соціумом, протистояти йому, або ігнорувати суспільні інновації» [239], причому в будь-якому варіанті взаємодії співпраця буде лише умовною. Наслідком є розвиток тоталітаризму.

4. Модель корпоративної держави. Сильна держава – слабе суспільство. В державі дія «корпорація можновладців», які отримали значні переваги в певний період, окремі корпорації набрали сили завдяки безпосередньому доступу до влади, матеріальних та фінансових ресурсів або ж засобів виробництва,

зазначає І. Воронов [22, с. 114]. У результаті всі владні структури під потужним тиском більш організованих та впливових корпоративних сил перетворюються із суб'єктів влади, які мають захищати права громадян та інтереси більшості населення, на об'єкт маніпуляції корпорації, яка досягла реальної влади. Наслідок – соціальна поляризація, розшарування держави та суспільства, деструктивні зміни їх структури.

5. Модель домінування громадянського суспільства. Слабка держава – сильне суспільство. Громадянське суспільство сформоване, відбувається його прогресивний розвиток. Суспільство має свою мету й ідеал, розвинені інститути, але влада не відповідає цьому ідеалу. Громадянське суспільство є лідером змін, генерує інноваційні моделі управління, що відповідають його власним очікуванням, диктує умови, контролює діяльність державної влади та використання нею ресурси. «Відбувається актуалізація людського капіталу, концентрація людських талантів, розподілених в соціумі, трансформація соціального досвіду, що прискорює процеси самоорганізації. Соціум більш мобільно, ніж управлінська еліта, актуалізує свої інтелектуальні ресурси для виробництва соціально значимого продукту – нових моделей управління. Ієрархічні правлячі еліти втрачають можливість утримувати зв'язки в інформаційному просторі, що стрімко поширюється» [96, с. 358]. Фактично відбувається зміщення влади від державної до так званої громадської, тобто громадяни максимально залучаються до процесу прийняття рішень на всіх рівнях управління. Наслідком є стихійна демократія.

6. Модель інноваційного суспільства. Слабка держава – сильне суспільство. Ініціатором інноваційних змін виступає громадянське суспільство. Закріплена на рівні суспільної свідомості спільна суспільна мета, розроблена система суспільних цінностей визначає формування новітніх механізмів її реалізації, шляхи чого розвиваються на нижчих рівнях соціальної структури суспільства, утворюючи горизонтальні зв'язки. Наслідком цього є розширення владних повноважень на горизонтальному рівні, децентралізація, зростання суспільного потенціалу.

7. Модель інертного протистояння. Слабка держава – слабе суспільство. Обидві системи розвиваються самостійно та паралельно, кожна має свою мету, проте ідеал майбутнього не є чітко сформованим, шляхи та механізми його досягнення відсутні, в процесі діяльності використовуються тільки внутрішні ресурси. Прагнення дійти згоди та співпраці не має чіткого стратегічного спрямування, відбувається хаотично, відсутність сильного лідера призводить до неефективних переговорів, результатом яких може стати ефект «майдану» з боку громадянського суспільства або тоталітарне придушення ініціативи з боку держави. Наслідок – абсолютна безвідповідальність держави та громадянського суспільства, об'єктивація латентного конфлікту, дестабілізація.

8. Модель держави системної кризи. Слабка держава – слабе суспільство. Відсутність спільної мети та ідеалу в кожній підсистемі. Фактично державної влади як цілісного інституту та сформованого громадянського суспільства не існує. Лідери поодинокі, їхня мета – особисте збагачення, відповідно відбувається «розбазарювання» ресурсів, для досягнення особистої мети використовуються всі шляхи та засоби. Взаємодія між державою та громадянським суспільством відбувається лише на рівні гасел. Тобто, взаємодія фактично відсутня – і держава, і громадянське суспільство функціонують самостійно, але їхнього розвитку при цьому не відбувається. Наслідок – деградація, системна криза.

Тобто, громадянське суспільство в якості механізму забезпечення суспільної стабільності може розглядатися саме в ідеальній моделі. В інших моделях взаємодії держави та громадянського суспільства відбувається порушення стану стабільності, з'являються ознаки дестабілізації та кризи, що може призвести навіть до руйнування системи.

Готовність громадянського суспільства повинна визначатися наступними притаманними йому рисами: різноманітність соціального життя як відображення складності соціальної структури суспільства; конструктивний характер соціального і політичного плюралізму; самовиявлення соціальних і політичних інтересів; гарантованість прав і свобод громадян; політична

діяльність у стилі узгодження інтересів; досягнення раціонального співвідношення політичних і соціальних інтересів окремих груп населення і політичних суб'єктів з об'єктивними потребами й інтересами суспільства взагалі; свідома і відкрита соціальна і політична боротьба, що виводить суспільство на шлях еволюційного розвитку; розвиток демократичних форм життя соціальних спільнот як у сфері громадського життя, так і у власно політичній сфері [82, с. 76–77].

З цього приводу Р. Дарендорф пише: «Демократичний устрій держави вимагає тісної співпраці між політичними (урядовими) та суспільними (неурядовими) інституціями» [238, с. 235]. При цьому, перші відповідають за можливість зміни влади ненасильницьким шляхом, а другі сприяють розвиткові можливостей вираження інтересів, цінностей і уподобань як базових засад суспільства. Отже, формування громадянського суспільства можливе лише в тих демократичних державах, де відбулося політико-ідеологічне примирення між обома вищезгаданими чинниками задля втілення в життя свобод громадянина.

У сучасній Європі існує три моделі функціонування громадських об'єднань. Перша модель – це англосаксонський або так званий ліберальний (Англія, Швейцарія) тип громадських організацій, які виконують незалежну від державних та комерційних структур виробничу й комунікативну функції щодо здійснення великої частки соціальної роботи. Така модель, перш за все, обумовлена пануючою ідеологією індивідуалізму. Вважається, що необмежене володіння власністю і лібералізм підприємництва сприяють накопиченню багатства і заохочують до приватної ініціативи. За таких умов роль держави полягає в забезпеченні, насамперед, свободи підприємництва. Щодо нужденних осіб держава, виходячи з того, що люди мають самі захищати власні інтереси, дбати про власну користь, реалізує принцип невтручання і обмежується виконанням декількох загальнообов'язкових функцій. Тому формування зазначеної моделі у відповідності із соціально-культурними традиціями цих країн відбувається в формі зростання широкої мережі різної за масштабами

організованої філантропії. Відомо, що в розвинутих країнах 88 % бюджету громадських організацій становлять вклади приватних осіб, 7 % – корпорацій і лише 5 % – із різних фондів [16, с. 30].

Друга модель – це модель континентально-європейського (Австрія, Бельгія, Італія, Німеччина, Франція) типу. У цих країнах, на противагу ідеології індивідуалізму, значно розширюється роль держави, вона бере участь у стимулюванні економічного зростання, забезпечує програми соціального захисту та соціальні інвестиційні проекти. За участю держави створюються численні фонди, фінансування яких передбачається в бюджетних статтях. Реалізація зазначених проектів здійснюється у тісній співпраці з окремими великими громадськими об'єднаннями. Щоб уникнути гострих конфліктів, знайти ефективні шляхи розв'язання проблем соціального захисту людей та для забезпечення співпраці у цих питаннях державних органів, громадських асоціацій, комерційних структур у зазначених країнах створюються спеціальні ради як на загальнодержавному, так і на регіональному та галузевому рівнях, з підключенням до них безпосередньо працівників підприємств. Ці ради визначають суспільно корисні громадські організації і розподіляють між ними передбачені кошти.

Третя – це скандинавський (Данія, Фінляндія, Нідерланди, Норвегія, Швеція) тип, де громадські об'єднання в основному спеціалізуються на вираженні інтересів соціальних груп і лобіюванні, а надання соціальних послуг і соціального захисту населення входить до обов'язків державної системи добробуту. Створення даної концепції було обумовлене великим впливом соціал-демократичного руху, зокрема у Швеції. Починаючи з 30-х рр. минулого століття, соціал-демократи «поступово запроваджували такі елементи соціального захисту, як гарантовані державою мінімуми соціального забезпечення, оплата за результатами праці, боротьба з безробіттям, захист від основних видів соціальних ризиків тощо» [110, с. 215-217].

Хочемо зауважити, що процес залучення громадських організацій до політичного процесу, на нашу думку, має три етапи. Перший етап – це

допомога у визначенні найбільш актуальних проблем для вирішення (узгодження шляхів подолання проблеми, визначення пріоритетності завдань). Другий етап – це політичне конструювання шляхів розв’язання проблеми (вибір найбільш правильного шляху з усіх можливих). Третій – це імплементація теорії у практику (безпосереднє вирішення проблеми).

У сучасній науковій юридичній літературі існують численні спроби визначити способи впливу громадських об’єднань на державну політику, які в узагальненому вигляді можна представити наступним чином:

1) безпосередній (прямий) вплив – передбачає вирішення актуальних проблемних питань життєдіяльності суспільства, що не можуть бути вирішені державою без підтримки громадських інститутів. Цей вплив має короткостроковий ефект, якщо не поєднується з одночасним впливом на зміну політики держави у відповідній сфері;

2) консультативний вплив – направлення державної політики у правильне русло через проведення спільних консультацій і переговорів між громадськими об’єднаннями та органами держави. Громадські організації шукають шляхи представлення інтересів та проблем недостатньо репрезентованих груп через переговори з владними структурами;

3) інноваційний вплив – наукова розробка та презентація нових шляхів вирішення проблем через засоби масової інформації (поширення прес-релізів; прес-конференції, брифінги; участь представників організацій в теле- й радіопрограмах; створення тематичних теле- та радіопрограм, власних рубрик у газетах; інтерв’ю; написання та розміщення спеціалізованих публікацій. Це сприяє створенню позитивного іміджу громадських організацій, розширення сфери їх впливу, залучення нових членів, зацікавлення держави у відносинах з ними та зміцнення партнерських контактів.

4) наглядовий вплив – контроль за правильною реалізацією державної політики. Як окремий спосіб впливу громадських об’єднань на діяльність держави, він реалізується різними соціальними технологіями, таких як: адвокасі (advocacy), лобіювання, створення коаліцій громадських об’єднань, проведення

масових акцій, громадська просвітна діяльність, взаємодія із засобами масової інформації.

Для обґрунтування наглядного впливу громадських об'єднань на здійснення державної політики, зупинимось на кожній з означених соціальних технологій детальніше.

Адвокасі є комплексною технологією впливу громадських об'єднань на діяльність органів державної влади. Сам термін походить від англійського слова «advocacy», що в перекладі означає «представництво інтересів». Тобто у найзагальнішому значенні – це представництво та захист прав та інтересів громадян.

Поняття «адвокасі» з'явився ще на початку 90-х рр. XX ст. і означає будь-яку спробу вплинути на прийняття рішень політичної еліти від імені певного колективного інтересу. Слід відрізняти адвокасі від простого здійснення політики, адже процес адвокасі скоріше ставить проблему, ніж безпосередньо вирішує її. Але вирішення проблем також є довгостроковою метою адвокасі.

Отже, у контексті нашого дослідження можна сформулювати таке визначення: адвокасі – це комплексна технологія впливу громадських об'єднань на діяльність органів державної влади шляхом залучення громадян, засобів масової інформації, інших громадських інститутів до організованої законної діяльності з впливу на владу, метою якої є створення законодавчо закріплених умов захисту прав та інтересів людини і громадянина, а також вирішення суспільних проблем на засадах загальнолюдських цінностей.

Соціальна технологія лобіювання є однією зі стратегій імплементації адвокасі. Як відомо, в Україні громадські організації офіційно не мають права на здійснення законодавчої ініціативи. Тому лобіювання є єдиним «прямим» шляхом представлення інтересів громадських організацій. Поняття «лобізм» (від англ. «lobby» – закрите приміщення для прогулянок, коридор, кулуари) достатньо нове для нашого суспільства.

У енциклопедичних джерелах лобізм визначається як «діяльність соціальних груп, які відстоюють свої особливі політичні інтереси; групи тиску на органи законодавчої і виконавчої влади» [132, с. 310].

Основною метою лобіювання у взаємодії громадських організацій з представниками державної влади є вплив на прийняття рішення про ті чи інші закони. О. Олійник стверджує, що у процесі просування власних інтересів, громадськими об'єднаннями можуть застосовуватись прямі і непрямі методи лобіювання.

Серед прямих методів автор називає наступні: приватні зустрічі із законодавцями; збір інформації, проведення досліджень і підготовка презентацій перед законодавцями; участь у проведенні круглих столів, семінарів; надання професійних порад, допомога в підготовці законопроектів; надання коштів на передвиборчу програму; запрошення законодавців на громадські заходи. Непрямими методами лобіювання громадськими організаціями є: вплив громадськості (наприклад, через засоби масової інформації); опитування населення. При цьому забезпечення високої результативності процесу лобіювання можливе лише за умови комплексного використання декількох методів [115].

В Україні явище лобізму неоднозначно сприймається суспільною свідомістю, а тому має як позитивне, так і негативне смислове навантаження. Часто він отримує винятково негативне значення – коли асоціюється з поняттям протекціонізму, підкупу голосів депутатів в угоду корисливих інтересів на шкоду народу, тиску на владні структури, корупцію, в результаті чого приймаються рішення в інтересах олігархічних кланів чи окремих осіб. В законодавчій діяльності лобіювання може інколи затримати законодавчі процедури, які слугують економічному розвитку і підкреслити першочерговість законодавчих актів для вирішення соціальних проблем.

Як система представництва групових інтересів, лобізм має і позитивну сторону. Адже виступаючи в якості важливого інституту демократичних перетворень, він є формою вираження і представництва в органах влади

різноманітних груп інтересів, невід'ємним елементом суспільства, окремі члени якого намагаються реалізувати свої бажання й довести їх до відома державних органів.

Інституціоналізація лобізму є особливим суспільно-політичним та правовим явищем, оскільки такий інститут існує у всіх сучасних державах, незалежно від режиму, форми правління, рівня демократизму, структури політичної системи тощо. З цього приводу слід зауважити, що незважаючи на фактичну наявність інституту лобізму в усіх країнах світу, в одних він стає легалізованим політико-правовим інструментом, а в інших зводиться лише до цільових заходів впливу.

На сьогодні в Україні відсутній формалізований інститут лобізму, проте існування його в політико-правовій системі нашої держави є беззаперечним. Разом з тим, окремими представниками вітчизняної науки відстоюється думка, що лобізм необхідно легалізувати. Це допоможе виявити легальні інтереси, що стоять за тим чи іншим проектом закону, або урядовим рішенням, відкрити справжніх авторів державних рішень, виявити ступінь залежності (або незалежності) представників державної влади від відповідних промислово-фінансових та інших угруповань [215, с. 401].

На переконання О. Тодики, лобізм може стати демократичною формою взаємодії влади й суспільства. Тому метою закону про лобізм має бути: а) встановлення законодавчих бар'єрів для зловживань і корупції в цій царині суспільних відносин; б) захист органів державної влади від незаконного впливу; виведення лобістської діяльності із тіні; г) створення умов для забезпечення ефективного контролю народу за рішеннями, які приймають державні інституції і в якому режимі вони приймаються; г) визначення легальної форми лобіювання [215, с. 401].

Відтак, надзвичайно важливо, щоб громадяни були поінформовані про те, хто (конкретно які суб'єкти) і що лобіює в органах державної влади.

На нашу думку, за декілька років, після законодавчого оформлення, лобізм, виконуючи функцію збалансування сил у суспільстві, породжених групами інтересів і відображаючи думку значних верств населення, може стати

демократичною формою взаємовідносин влади і суспільства в Україні, а тому сприйматиметься й як позитивна діяльність, через яку держава отримує інформацію про проблеми, які хвилюють суспільство. Відтак можна стверджувати, що діяльність груп політичних інтересів сприяє досягненню консенсусу в суспільстві.

Однією з поширених соціальних технологій діалогу влади та громадських об'єднань є створення коаліцій громадських об'єднань. Ця технологія дає можливість громадянам відкрито відстоювати свої інтереси, а також організовано впливати на діяльність органів влади. Створення коаліцій є процесом спільної діяльності груп людей (громадських організацій, спілок підприємців тощо) для дослідження різних шляхів вирішення проблем своєї громади. Тому коаліцію можна визначити як добровільне, формальне чи неформальне об'єднання організацій, які працюють над досягненням спільної мети. Існує позитивний досвід створення коаліцій як у зарубіжних країнах, так і в Україні, де їх діяльність дала ефективні результати з налагодження діалогу влади та громадськості [134, с. 85].

Найбільш широко ця технологія застосовується при вирішенні екологічних проблем, де почали формуватися недержавні організації професійних юристів-екологів, діяльність яких полягає в наданні безплатних послуг у сфері охорони навколишнього середовища та захисту екологічних прав громадян і об'єднань з використанням прав та можливостей, що надаються діючим національним законодавством [192, с. 8].

Проведення масових акцій розглядається в якості соціальної технології впливу на громадську думку, а також як засіб демонстрації позиції та громадської підтримки партнерів діалогу з боку громадських організацій. До цього напрямку технологій належать мітинги, пікети, демонстрації та інші види діяльності, що ставлять на меті заявити про завдання громадського руху, привернути увагу населення до конкретних проблем та сформулювати громадську думку на свою користь. Такі акції, як марші-походи по екологічно-несприятливих регіонах, досить популярні у «зелених». Задачами учасників

марш-походу є активізація громадського руху, розповсюдження знань та інформації про альтернативні варіанти вирішення проблем, привернення уваги громадськості до важливих суспільних проблем, пропаганда ідей та нових підходів до вирішення даних проблем.

Комплексним методом технології громадської просвіти є проведення відповідних кампаній, що спрямовані на поширення інформації серед великої кількості громадян. Для того, щоб висловити свою думку та взяти участь у процесі прийняття державних рішень, громадянам потрібна інформація щодо питання, яке обговорюється. Громадськість не може бути активною, не маючи достатнього рівня освіченості та поінформованості щодо такого питання. Тому лише визначивши рівень інформованості громадськості, можна створити умови для просвітницької діяльності та відповідної мотивації великої кількості громадян. Це підвищує їх розуміння проблеми та, як наслідок, заохочує змінити свою поведінку і прийняти активну участь у вирішенні цієї проблеми. Об'єктом вказаних освітніх технологій є широка громадськість. Просвітницькі технології, які побудовані з урахуванням соціально-психологічних закономірностей формування суспільних орієнтацій, значно підвищують активність громадськості та сприяють розвитку діалогової взаємодії в державному управлінні. Використовуючи просвітницькі технології, громадські організації можуть проводити прямий інформаційний вплив на громадськість з метою отримання її підтримки в ході соціального діалогу [78, с. 25].

Взаємодія з засобами масової інформації розглядається як найважливіша технологія впливу на громадськість та звернення до опонентів у процесі діалогічної взаємодії. Існує практика перенесення обговорення суспільних проблем із сфери наукової в сферу соціальну та створення для цього масової незалежної преси, що призводить до консолідації спеціалістів, активістів та журналістів [103, с. 212]. Так, ефективність масових акцій значною мірою пов'язана з урахуванням настроїв населення та їх висвітленням у засобах масової інформації, фактори яких необхідно враховувати ще на стадії розробки організаційного етапу соціальної технології. Успішний вплив на масові настрої

повинен спиратися на попередній аналіз, що охоплює інвентаризацію суспільних настроїв, оцінку змісту домінуючих з них, виявлення причин тих чи інших настроїв, стадії розвитку та широту охоплення. Такий підхід дозволяє оцінити можливість переходу настроїв у конкретні форми поведінки, а також визначити методи та технології впливу, що надає можливість включити маси в діалог без негативних наслідків для суспільства.

Для надання інформації про стан суспільних проблем позитивного характеру, в зарубіжних країнах використовуються така технологія взаємодії органів влади з населенням, як «ретранслятори», що представляє собою пропагандистську діяльність соціальної групи, що користується найбільшою довірою населення. Це можуть бути викладачі, медичні працівники та інші групи, що були визначені «ретрансляторами» – передавачами інформації від менеджерів організації до широких кіл населення. Наприклад, викладачі мають довіру учнів та їх батьків, а до думки лікарів прислуховуються їхні пацієнти. Представники вказаних професій складають частину організованої системи, яка забезпечує поширення інформації про суспільні акції. За оцінкою експертів, використання даної технології дешевше і ефективніше безпосередньої роботи із усім населенням країни [77, с. 163].

Таким чином, аналіз технологій соціального діалогу, які можуть запроваджуватися владою для налагодження взаємодії з громадськістю, показує, що їх застосування в Україні не має широкого представлення. Однак, застосування повноцінного соціального діалогу можливе, якщо не тільки використовувати діалогові технології, але й концептуально вирішувати це питання, тобто, створювати об'єктивні (організаційно-правові) та суб'єктивні (соціально-психологічні) умови для діалогової взаємодії органів влади і громадських об'єднань.

Висновки до розділу 2

Розглянувши основні теоретичні аспекти наукового розуміння сутності

правових форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань, з'ясувавши зміст права на свободу об'єднання в Україні як основи формування і розвитку громадянського суспільства, охарактеризувавши механізм формування та принципи взаємовідносин держави і громадських об'єднань, маємо підстави для узагальнень.

1. Право на свободу об'єднань є одним із фундаментальних прав та займає особливе, пріоритетне місце серед інших політичних прав і свобод людини і громадянина. Воно є основоположним і невід'ємним правом та основою демократичного режиму держави. Належна нормативна регламентація цього права у національному законодавстві на основі міжнародних стандартів у цій сфері є визначальним показником для повноцінного становлення і розвитку громадянського суспільства

2. Право на свободу об'єднання є невід'ємним правом кожної людини. Вказане право відноситься до прав першого покоління, а отже визнається міжнародними і національними документами як невідчужуване. Проте, право на об'єднання не є абсолютним і може бути обмеженим на підставі ст. 37 Конституції України, відповідно до якої забороняється утворення й діяльність громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення.

3. Під правом на свободу об'єднання слід розуміти визнані та гарантовані Конституцією, законами та іншими нормативно-правовими актами України, в тому числі міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, можливості певної поведінки людини і громадянина у сфері формування громадянського суспільства, що полягає у добровільній ініціативі об'єднатися з іншими фізичними особами та/або юридичними особами приватного права для реалізації та захисту прав і свобод,

задоволення суспільних і приватних інтересів у економічній, соціальній, культурній, екологічній та інших сферах.

4. Право людини на свободу об'єднання включає в себе такі правомочності: а) право вільно створювати громадські об'єднання у організаційно-правовій формі громадської організації або громадської спілки; б) право вступати у вже існуючі громадської організації чи громадської спілки; в) право брати участь у функціонуванні громадського об'єднання; г) право на вихід з громадської організації або громадської спілки; д) право звернутися до компетентних органів за захистом порушеного права; е) право ініціювати припинення діяльності громадського об'єднання.

5. Соціальна цінність громадських об'єднань полягає в тому, що вони покликані активізувати розв'язання тих проблем, які не дістають належної уваги з боку суб'єктів з державно-владними повноваженнями. Разом з тим, на відміну від політичних партій, громадські об'єднання не ставлять собі за мету здобуття і реалізацію політичної влади чи здійснення контролю над нею. Вони спрямовані на виконання завдань, що лежать в інших сферах життя суспільства (економічній, соціальній, культурній та ін.). Проте, хоча громадські об'єднання не ставлять собі за мету власне політичних цілей, їх діяльність об'єктивно носить політичний характер. Адже громадські об'єднання, незважаючи на їх позаполітичний статус, так чи інакше взаємодіють з органами публічної влади (державної і муніципальної) і тому впливають на їх діяльність. Більше того, такий вплив, в окремих випадках, є досить ефективним, наприклад, коли представники громадських організацій здійснюють безпосередній контроль за проведенням виборів народних депутатів України в якості офіційних спостерігачів відповідно до ст. 12 Закону України «Про вибори народних депутатів України».

6. Специфічна роль громадських об'єднань полягає в мобілізації і активізації громадської думки, в об'єднанні людей з метою реалізації їх потреб та інтересів, що підкреслює практичну спрямованість діяльності громадських об'єднань. Функціональне призначення діяльності громадських об'єднань

різноманітне: громадський контроль над органами держави, інформування та представництво перед суспільством і державою конкретних суспільних потреб та інтересів громадян, практичне вирішення соціальних проблем населення власними силами і засобами тощо.

Виявляючи соціальні потреби людей, громадські об'єднання сприяють у визначенні найважливіших і першочергових з них, трансформують їх в соціальні інтереси, виробляють стратегію і тактику їх реалізації через різноманітні ініціативи, проекти і програми дій тощо.

7. Принципи утворення і діяльності громадських об'єднань закріплені ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р. Зокрема, це: добровільність; самоврядність; вільний вибір території діяльності; рівність перед законом; відсутність майнового інтересу їх членів (учасників); прозорості, відкритості та публічності.

Проте, вказаний перелік принципів утворення і діяльності громадських об'єднань, на нашу думку, доцільно доповнити принципом заборони втручання органів публічної влади, їх посадових і службових осіб в утворення та функціонування громадських об'єднань. Адже, визначальним обов'язком правової держави є невтручання як у реалізацію людьми права на свободу об'єднання, так і в діяльність самого об'єднання, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей (ч.1 ст. 36 Конституції України). Цими положеннями унормовуються межі втручання держави в реалізацію права на свободу об'єднання.

8. На основі порівняльно-правового аналізу Закону України «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 р. (втратив юридичну силу) та Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572-VI (зі змінами і доповненнями) можна стверджувати, що останній в цілому змінив концептуальні засади взаємовідносин держави і громадських об'єднань, надавши їм більше можливостей для діяльності та ввівши нові стандарти утворення об'єднань. Чинний Закон України «Про громадські об'єднання»

відповідає європейським стандартам в цій сфері. Відповідно до нього громадські об'єднання – це об'єднання не тільки фізичних осіб (громадські організації), а й юридичних осіб (громадські спілки); діяльність не обмежується територіально і може здійснюватися по всій країні незалежно від місця реєстрації; процедура реєстрації спрощена; реєстраційний збір відсутній, плата справляється за внесення змін до статуту, видачу дублікату; свідоцтво про державну реєстрацію скасовано, заявник отримує виписку з Єдиного державного реєстру; гарантується спрощена процедура ведення громадською організацією підприємницької діяльності для досягнення статутних цілей тощо.

9. На сучасному етапі державно-правового розвитку Україна йде шляхом демократичних перетворень, утвердження та зміцнення інститутів громадянського суспільства. Перспективними напрямками цих процесів є налагодження ефективної співпраці держави та громадських об'єднань у площині взаємозацікавленого соціального партнерства, від якого державна влада може отримати набагато більше користі, що проявиться не тільки в посиленні її авторитету серед громадян, а й зростанні їхньої довіри до владних структур. Ефективні взаємовідносини держави і громадянських об'єднань є однією з важливих передумов розвитку демократії. Їх успішність зумовлюється, насамперед, постійним і стабільним діалогом між цими суб'єктами, удосконаленням практики взаємовідносин, активною участю громадян у державних справах і позитивний результат таких зв'язків.

10. Взаємовідносини громадських об'єднань з державою за своїми сутнісними ознаками та природою носять, в переважній більшості, характер правових відносин. Відтак, дані взаємовідносини наділені такими ознаками: а) вони виникають, змінюються і припиняються лише на основі правових норм; б) їх зміст визначається правовими нормами, де вказується можливість сторін володіти конкретними взаємними правами та обов'язками. Суб'єкти правовідносин ніби «зв'язані» юридичними правами і обов'язками, що в правовій науці називають суб'єктивними та зустрічними, оскільки праву однієї сторони кореспондує (відповідає) юридичний обов'язок іншої, і навпаки; в)

вони завжди носять свідомий, вольовий характер – насамперед тому, що через норми права через них відображена воля держави, а також тому, що навіть при наявності юридичної норми правовідношення не може виникнути або функціонувати автоматично чи випадково, без волевиявлення його учасників. Діяльність, через яку реалізуються суб'єктивні права і обов'язки, – це усвідомлена поведінка, що здійснюється у відповідності з певними потребами та інтересами суб'єктів.

11. Під правовими формами взаємовідносин держави і громадських об'єднань слід розуміти вольові суспільні відносини, що виникають, змінюються і припиняються на основі правових норм, відображені в правомірній поведінці суб'єктів цих відносин і мають основне соціальне призначення у можливості створювати для суб'єктів цих відносин (держави і громадських об'єднань) юридичні можливості для досягнення чи охорони певних соціальних благ, задоволення їхніх потреб та інтересів.

12. Взаємовідносини органів держави з громадськими об'єднаннями можуть набувати різних правових форм і здійснюватися різними способами, що залежить від контексту, в якому відбувається така співпраця, особливостей функціонування органів влади, цілей та методів діяльності громадських об'єднань. Найбільшого поширення отримали такі форми взаємовідносин, як: спільне проведення заходів, громадські консультативні й експертні ради, державні та муніципальні гранти, соціальне замовлення, ярмарки громадських організацій та проектів тощо.

При цьому зазначена взаємодія носить нерівномірний характер на території України, що пов'язано з неоднаковим рівнем розвиненості інститутів громадянського суспільства в мегаполісах та сільській місцевості.

13. На жаль, взаємодія держави з громадськими об'єднаннями в переважній більшості є показовою, демонстраційною, не наповненою конкретним змістом (з боку органів влади), орієнтованою на ефект створення позитивного іміджу влади як прозорої, європейської, що начебто цікавиться та відслідковує запити людей.

Тому розвиток і вдосконалення взаємовідносин держави з громадськими об'єднаннями передбачає пошук ефективних форм їх співпраці. Останнє можливе за умови, якщо така співпраця буде системною і постійною, зафіксованою у відповідних програмах взаємодії. Основними критеріями ефективності таких взаємовідносин має бути рівень партнерської співпраці, як однієї з форм взаємовідносин, що полягає у адекватному представництві, громадської участі, гласності, відкритості, насамперед поінформованості громадян у ключових справах, що стосуються їх життя тощо.

14. Вирішення проблеми належного правового регулювання відносин держави з громадськими об'єднаннями повинно носити системний і комплексний характер і не має зводитися лише до розробки та прийняття нормативно-правових актів. Необхідний аналіз дієвості й ефективності застосування правових норм на практиці, своєчасне виявлення колізій, що вимагають свого правового вирішення, оцінка адекватності правових норм до реалій і тенденцій взаємодії органів публічної влади з громадськими об'єднаннями.

Правове регулювання діяльності громадських об'єднань має забезпечувати не лише розгортання їх активності, а й найліпшим чином сприяти процесам самовдосконалення та оптимізації публічної (державної і муніципальної) влади.

15. Ідея громадянського суспільства заснована на необхідності ефективного регулювання взаємовідносин людини з політичною владою та суспільства з державою. Будь-яка політична влада, особливо державна, має тенденцію до розширення своїх повноважень і встановлення тотального контролю. На сьогоднішній день контроль суспільством державної влади – як ніколи раніше актуальна проблема і в практичному, і в теоретичному сенсі.

На нашу думку, громадський (демократичний) контроль, що здійснюється громадськими об'єднаннями, є одним з різновидів соціального контролю, суть якого полягає у спостереженні представників народу за діяльністю органів публічної (державної і муніципальної) влади, їх посадових осіб, а також всебічному аналізі та об'єктивній перевірці цієї діяльності, що спрямовані на

виявлення, запобігання і припинення протиправних діянь (дій чи бездіяльності), що спричиняють порушення конституційних прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина.

16. Під механізмом взаємовідносин держави і громадських об'єднань слід розуміти систему юридичних засобів – сукупність нормативних засад забезпечення права особи на свободу об'єднання, а також нормативно-правових засобів та загально-соціальних умов реалізації різних форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань, за допомогою яких здійснюється правове регулювання зазначених взаємовідносин, основною метою яких є вирішення актуальних проблем державного й суспільного розвитку та задоволення потреб та інтересів членів соціуму.

17. Механізм правового регулювання взаємовідносин держави і громадських об'єднань є складним структурним утворенням, до якого входять такі елементи: 1) конституційне визнання і закріплення права особи на свободу об'єднання, принципів і гарантій його забезпечення в державі; 2) система нормативно-правових засобів та загально-соціальних умов забезпечення різних форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань, що включає: а) нормативно-правові засоби забезпечення – передбачає нормативно-правову регламентацію діяльності громадських об'єднань, створення певних законодавчих меж для реалізації їх активності; б) інституційно-організаційні засоби забезпечення – передбачені в нормативно-правових актах суспільно-політичні та державні інституції, на які покладаються відповідні функції і повноваження, спрямовані на організацію та здійснення юридичного забезпечення реалізації взаємовідносин держави і громадських об'єднань; в) загально-соціальні умови забезпечення взаємовідносин держави і громадських об'єднань – це об'єктивні умови життєдіяльності суспільства, що виступають фактичною основою суспільних відносин: соціально-економічні, політичні, культурні та інші умови, які визначають дієвість і ефективність нормативно-правових та інституційно-організаційних засобів забезпечення взаємовідносин держави і громадських об'єднань.

Необхідно зауважити, що важливим є не просто наявність самих елементів механізму, а ще й їх логічна взаємопов'язаність. Адже дієвість та ефективність механізму правового регулювання взаємовідносин держави і громадських об'єднань стає можливою лише за умови якісного функціонування усіх його структурних елементів, які у сукупності продукують своєрідне макросередовище формування, існування і розвитку цих взаємовідносин.

18.3 точки зору функціонування механізму правового регулювання взаємовідносин держави і громадських об'єднань – це процес, що має конкретні стадії: 1) стадія регламентації взаємовідносин держави і громадських об'єднань, формування об'єктивного юридичного права, що регулює ці відносини; 2) стадія виникнення у суб'єктів цього виду правовідносин суб'єктивних прав і юридичних обов'язків; 3) стадія реалізації суб'єктивних прав і юридичних обов'язків в поведінці суб'єктів правовідносин, а у випадку порушення норм права – притягнення винних учасників правовідносин до юридичної відповідальності залежно від негативних наслідків такого делікту та відшкодування завданих збитків, відновлення правомірного стану.

19. На основі аналізу таких критеріїв як – мета суспільного розвитку, суспільна стабільність, механізми досягнення мети та прогнозовані наслідки можна сформулювати такі моделі взаємовідносин держави та громадських об'єднань:

а) ідеальна модель. Сильна держава – сильне суспільство. Сформоване громадянське суспільство, що має чітку стратегічну мету – верховенство права. Держава абсолютно відповідає суспільному ідеалу, оскільки за більшістю ознак є правовою. Наявним є контроль з боку інститутів громадянського суспільства (громадських об'єднань), високий ступінь довіри до державної влади;

б) модель конфлікту цінностей. Сильна держава – сильне суспільство. Держава та суспільство мають чітко сформовану мету та бачення шляхів її досягнення. Мета їх розвитку ідеалізується, а сценарій розвитку формується лише в межах мети. Проте цінності, що лежать в основі ідеалу громадянського суспільства, не відповідають ціннісним орієнтаціям владних структур. Кожна

структура прагне бути єдиним суб'єктом управління, висуває свого лідера та відстоює власні пріоритети, намагається контролювати діяльність опонента та використовувати його ресурси. Взаємодія носить деструктивний характер, поступки неможливі і небажані. Наслідок – суспільне протистояння, криза влади, зміна суспільних ідеалів.

в) модель домінування держави. Сильна держава – слабе суспільство. Громадянське суспільство фактично не сформоване і розуміється здебільшого як угруповання громадян за спільними інтересами. У такому суспільстві ідеал розвитку не є поштовхом до дії, а лишається на рівні популістських гасел. Держава є єдиним суб'єктом управління. Але стратегічна мета державної влади йде врозріз з ідеалом громадянського суспільства. Сильна влада переслідує в процесі розвитку власні інтереси, монополізує наявні ресурси, які використовує задля свого становлення, що, відповідно, гальмує або зовсім призупиняє розвиток громадянського суспільства та його інститутів;

г) модель корпоративної держави. Сильна держава – слабе суспільство. В державі діють потужні фінансово-промислові групи, які володіють значними фінансовими, виробничими, матеріальними ресурсами внаслідок доступу їх представників до влади (поєднання влади і бізнесу). Як наслідок органи публічної влади під потужним тиском більш організованих та впливових фінансово-промислових груп перетворюються із суб'єктів влади, які мають захищати права громадян та інтереси більшості населення, на об'єкт маніпуляції корпорації, яка досягла реальної влади. Наслідок – соціальна поляризація, розшарування держави та суспільства, деструктивні зміни їх структури.

д) модель домінування громадянського суспільства. Слабка держава – сильне суспільство. Громадянське суспільство сформоване, відбувається його прогресивний розвиток. Суспільство має свою мету й ідеал, розвинені інститути, але влада не відповідає цьому ідеалу. Громадянське суспільство є лідером змін, генерує інноваційні моделі управління, що відповідають його власним очікуванням, диктує умови, контролює діяльність державної влади та

використання нею ресурси. Фактично відбувається зміщення влади від державної до так званої громадської. Наслідком є стихійна демократія.

е) модель інноваційного суспільства. Слабка держава – сильне суспільство. Ініціатором інноваційних змін виступає громадянське суспільство. Закріплена на рівні суспільної свідомості спільна суспільна мета, розроблена система суспільних цінностей визначає формування новітніх механізмів її реалізації. Наслідком цього є розширення владних повноважень на горизонтальному рівні, децентралізація, зростання суспільного потенціалу.

є) модель інертного протистояння. Слабка держава – слабе суспільство. Обидві системи розвиваються самотійно та паралельно, кожна має свою мету, проте ідеал майбутнього не є чітко сформованим, шляхи та механізми його досягнення відсутні, в процесі діяльності використовуються тільки внутрішні ресурси. Прагнення дійти згоди та співпраці не має чіткого стратегічного спрямування, відбувається хаотично, відсутність сильного лідера призводить до неефективних переговорів, результатом яких може стати ефект «майдану» з боку громадянського суспільства або тоталітарне придушення ініціативи з боку держави. Наслідок – абсолютна безвідповідальність держави та громадянського суспільства, об'єктивація латентного конфлікту, дестабілізація.

ж) модель держави системної кризи. Слабка держава – слабе суспільство. Відсутність спільної мети та ідеалу в кожній підсистемі. Фактично державної влади як цілісного інституту та сформованого громадянського суспільства не існує. Лідери поодинокі, їхня мета – особисте збагачення, відповідно відбувається «розбазарювання» ресурсів, для досягнення особистої мети використовуються всі шляхи та засоби. Взаємодія між державою та громадянським суспільством відбувається лише на рівні гасел. Тобто, взаємодія фактично відсутня – і держава, і громадянське суспільство функціонують самотійно, але їхнього розвитку при цьому не відбувається. Наслідок – деградація, системна криза.

20. У сучасній Європі існує три моделі функціонування громадських об'єднань. Перша модель – це англосаксонський або так званий ліберальний

(Англія, Швейцарія) тип громадських організацій, які виконують незалежну від державних та комерційних структур виробничу й комунікативну функції щодо здійснення великої частки соціальної роботи. Така модель, перш за все, обумовлена пануючою ідеологією індивідуалізму. Вважається, що необмежене володіння власністю і лібералізм підприємництва сприяють накопиченню багатства і заохочують до приватної ініціативи. За таких умов роль держави полягає в забезпеченні, насамперед, свободи підприємництва. Щодо нужденних осіб держава, виходить з того, що люди мають самі захищати власні інтереси, дбати про власну користь, реалізує принцип невтручання.

Друга модель – це модель континентально-європейського (Австрія, Бельгія, Італія, Німеччина, Франція) типу. У цих країнах, на противагу ідеології індивідуалізму, значно розширюється роль держави, вона бере участь у стимулюванні економічного зростання, забезпечує програми соціального захисту та соціальні інвестиційні проекти. За участю держави створюються численні фонди, фінансування яких передбачається в бюджетних статтях. Реалізація зазначених проектів здійснюється у тісній співпраці з окремими великими громадськими об'єднаннями.

Третя – це скандинавський (Данія, Фінляндія, Нідерланди, Норвегія, Швеція) тип, де громадські об'єднання в основному спеціалізуються на вираженні інтересів соціальних груп і їх лобіюванні, а надання соціальних послуг і соціального захисту населення входить до обов'язків державної системи добробуту.

21. У процесі соціальної комунікації не лише держава впливає на створення та принципи діяльності громадських об'єднань, а й останні мають певний вплив на політику держави, який може здійснюватись кількома шляхами: 1) безпосередній вплив – вирішення актуальних суспільних проблем, що не можуть бути вирішені державою. Цей вплив ефективний за умови вчасного реагування держави шляхом зміни політики у відповідній сфері; 2) консультативний вплив – направлення державної політики у правильне русло через проведення спільних консультацій громадських об'єднань з державними

структурами; 3) інноваційний вплив – наукова розробка та презентація нових шляхів вирішення проблем через інформаційні ресурси; 4) наглядовий вплив – громадський контроль за реалізацією державної політики, який реалізується такими соціальними технологіями: адвокасі (advocacy), лобіювання, створення коаліцій громадських об'єднань, проведення масових акцій, громадська просвітна діяльність, взаємодія із засобами масової інформації.

22. У контексті нашого дослідження можна сформулювати таку дефініцію адвокасі. Адвокасі– це комплексна технологія впливу громадських об'єднань на діяльність органів державної влади шляхом залучення громадян, засобів масової інформації, інших громадських інститутів до організованої законної діяльності з впливу на владу, метою якої є створення законодавчо закріплених умов захисту прав та інтересів людини і громадянина, а також вирішення суспільних проблем на засадах загальнолюдських цінностей.

23. Аналіз технологій соціального діалогу, які можуть запроваджуватися владою для налагодження взаємодії з громадськістю, показує, що їх застосування в Україні не має широкого представлення. Однак, застосування повноцінного соціального діалогу можливе, якщо не тільки використовувати діалогові технології, але й концептуально вирішувати це питання, тобто, створювати об'єктивні (організаційно-правові) та суб'єктивні (соціально-психологічні) умови для діалогової взаємодії органів влади і громадських об'єднань.

РОЗДІЛ 3

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВИХ ФОРМ ВЗАЄМОВІДНОСИН ДЕРЖАВИ І ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПЕРЕТВОРЕНЬ

3.1 Глобалізаційні передумови трансформації правових форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань

Розвиток суспільних відносин в Україні підпорядкований загальним закономірностям розвитку сучасної світової системи, головною серед яких є тенденція глобалізації. Саме тому розвиток громадських об'єднань, як суттєвий чинник демократичних перетворень в українській державі, потрапляє під безпосередній вплив глобальних процесів.

Термін «глобалізація» (з англ. globalization – перетворення певного явища на світове, планетарне) отримав поширення наприкінці ХХ ст., коли перед міжнародним співтовариством постали складні багатопланові проблеми всепланетарного характеру, що торкнулися життєво важливих інтересів усього людства. Численні дослідження глобалізації, що проводилися українськими та закордонними вченими, дали можливість збагатити свої уявлення про це явище під різними кутами зору. Така неоднотайність у тлумаченні цього складного феномена пояснюється, по-перше, багатовимірністю даного явища; по-друге, різнобічністю його оцінок під призмою кутів зору різних галузей науки: філософії, історії, соціології, екології, політології, антропології, юриспруденції, культурології, економіки тощо.

Незважаючи на величезний обсяг літератури на тему глобалізації, багато питань цієї наукової сфери залишаються відкритими практично у всіх галузях наукової теорії. Зокрема, досі відсутнє єдине розуміння сутності цього явища та усталене його трактування. Найчастіше глобалізацію пов'язують з якісно новими рівнями інтегрованості, цілісності та взаємозалежності у світі. Зважаючи на таку плюралістичність підходів, слід погодитися з думкою

Г. Френч, що «термін «глобалізація» став модним словом, яке означає різні речі для різних людей, і тому потребує свого уточнення відповідно до контексту кожного конкретного дослідження». Далі автор наголошує, що «можна говорити про соціально-економічні, політичні, культурні, інформаційні, екологічні та антропологічні виміри глобалізації» [224, с. 203–204]. Вона пропонує позначати цим терміном широкий процес суспільної трансформації, включаючи зростання торгівлі, інвестицій, подорожей та комп'ютерних мереж, в якому численні взаємопов'язані сили роблять національні кордони більш відкритими [224, с. 204].

В. Нерсисянц з цього приводу справедливо зазначив, що сучасна глобалізація (включаючи і юридичну глобалізацію як її важливу складову) при всіх особливостях її змісту, специфічних властивостях, характеристиках тощо – являє собою певну віху в подальшій універсалізації всесвітньої історії людства та земної цивілізації. Для належного розуміння і оцінки її змісту, форм прояву і тенденцій розвитку необхідним є її дослідження, з'ясування і висвітлення у загальному контексті всесвітньо-історичного розвитку процесів глобалізації у взаємозв'язку з попередніми етапами глобалізації, наслідками і перспективами сучасних процесів глобалізації [109, с. 38–39].

Багато дослідників виникнення поняття «глобалізація» пов'язують з іменем англійського вченого Р. Робертсона, який 1983 р. використав слово *globality* (глобальність) у назві статті «Обговорюючи глобальність», а 1992 р. виклав засади своєї концепції (ідея цілісності світу, обумовлена поширенням досягнень західної цивілізації) у спеціальному дослідженні, визначаючи розвиток глобалізації як двоєдиний процес перетворення загального в окреме і перетворення окремого в загальне [241, с. 25–31].

У багатьох дослідженнях можна знайти посилання на спрощене визначення глобалізації як розповсюдження західного способу життя та стандартів споживання, «як тенденцію до зменшень відмінностей», ототожнення її з вестернізацією, чи з американізацією [20]. Окремі науковці звертають увагу на «китайську карту глобалізації» [25] або на «орієнталізацію»

масової культури [183] тощо. У широкому значенні глобалізація розглядається як «макромасштабний, багатоплановий і внутрішньо суперечливий процес збільшення спільного у світових системах: економічній, політичній, соціальній та правовій» [130, с. 5].

Власне визначення глобалізації дала Організація Об'єднаних Націй. У доповіді Генерального секретаря ООН Кофі Аннана з приводу діяльності Організації у 1999 р. зазначається: «Глобалізація – це загальний термін, що означає все більш складний комплекс транскордонних взаємодій між фізичними особами, підприємствами, інститутами та ринками, який проявляється у розширенні потоків товарів, технологій та фінансових коштів, у неухильному зростанні та посиленні впливу міжнародних інститутів громадянського суспільства, у глобальній діяльності транснаціональних корпорацій, у суттєвому розширенні масштабів транскордонних комунікаційних та інформаційних обмінів, перш за все через Інтернет, у транскордонному переносі захворювань та екологічних наслідків та у все більшій взаємопов'язаності певних типів злочинної діяльності» [39].

У вітчизняному монографічному дослідженні, присвяченому проблемам глобалістики, наводиться таке визначення: «Глобалізація – це об'єктивний соціальний процес, змістом якого є зростаючий взаємозв'язок та взаємозалежність національних економік, національних політичних і соціальних систем, національних культур та навколишнього середовища». На думку авторів монографії, існують дві головні тенденції сучасного процесу глобалізації, а саме: безпрецедентно щільна взаємопов'язаність новітніх соціально-економічних явищ та процесів (глобалізація економічного розвитку, глобальний характер екологічних проблем) та національний (локальний) характер інших соціальних явищ і процесів (політичні системи, культурна специфічність) визначають характер глобальних трансформацій, породжують певні суперечності світового розвитку, усунення яких можливе лише за умови пізнання їхньої суті та за умови ефективного і справедливого використання великими і малими країнами всіх наявних у людства ресурсів» [26, с. 8].

Правознавець М. Марченко пропонує визначати поняття «глобалізація» з позиції системного підходу як «системну, багатоаспектну та різнорівневу інтеграцію різних існуючих у світі державно-правових, економіко-фінансових і суспільно-політичних інститутів, ідей, принципів, зв'язків, морально-політичних, матеріальних та інших цінностей, різноманітних відносин» [90, с. 12–13].

В умовах глобалізації з'являються унікальні можливості для взаємного збагачення культур, удосконалення системи освіти, поширення нових ідей у різних галузях науки, технологій та інформаційних засобів, обміну результатами наукових досягнень між різними країнами. Проте, позитивні тенденції сучасної глобалізації супроводжуються значними негативними процесами. Найбільш тривожними для людства є погіршення стану довкілля та зростання вразливості людини на тлі екологічної кризи; втрата етнокультурної та мовної ідентичності націй; різке поглиблення економічного розриву між багатими і бідними країнами в рівні життя населення, в технологічній та інформаційній сферах, загроза міжнародній безпеці через розгул тероризму, наркотизму, транснаціональної організованої злочинності тощо.

Крім цих негативних факторів, науковці називають ще один ризик, який несе пряму загрозу національній державності, а саме – «розмивання» державних кордонів. Наслідком такого явища є те, що сучасні держави стають більш залежними одна від одної, що загрожує обмеженням державного суверенітету. Проте, як видається, такі побоювання надто гіперболізовані, адже кожна держава, незалежно від рівня свого економічного розвитку, наділена суверенітетом, що є результатом багатовікової історії, а не продуктом міжнародного права. З огляду на це постає необхідність створення глобальної системи протидії цим викликам і загрозам, об'єднання зусиль усіх держав для нейтралізації негативних наслідків глобалізаційних процесів. Прагнення протистояти негативним впливам цього явища часто знаходить своє втілення в антиглобалізаційному русі, який, втім, є надзвичайно неоднорідним. Так, під гаслами антиглобалізму об'єднуються найрізноманітніші, нерідко протилежні

за своїми цілями, стратегіями й тактиками, розумінням і баченням процесу течії та рухи. Саме тому глобалізація потребує всебічного глибокого аналізу, вільного від шаблонів «ідейно чи світоглядно заангажованих оцінок – чи то позитивних, чи то негативних» [175, с. 9].

Безперечно, глобалізація – об'єктивне явище сучасності. Для кращого розуміння його важливо окреслити істотні риси, що дасть можливість з'ясувати тенденції впливу глобалізації на суспільний розвиток:

- зростання взаємного впливу і взаємозалежності держав і націй практично у всіх сферах життєдіяльності суспільства, «стирання» національних кордонів;
- стирання меж між культурами та цивілізаціями, і, як результат, утворення єдиного простору – глобальної цивілізації, що характеризується вищим рівнем соціального розвитку і продуктивності праці;
- інформаційна революція, що полягає у створенні єдиного інформаційного простору, всесвітньої мережі спілкування на базі новітніх медіатехнологій та Інтернету;
- зміна функцій держав і значне підвищення ролі й масштабів діяльності наднаціональних регіональних (Європейський Союз, Організація Латиноамериканських держав, Євразійське економічне співтовариство тощо) та універсальних організацій (Організація Об'єднаних Націй тощо);
- універсалізація світових стандартів, поширення системи єдиних ліберально-демократичних та соціокультурних цінностей на основі базових положень міжнародного права, що дасть сучасним і майбутнім націям та державам надію на гідне життя.

У цьому аспекті актуалізується потреба з'ясування основного вектора розвитку глобалізації, від чого залежить формування суспільства нового цивілізаційного типу. Отже, глобалізація розглядається у двох аспектах: як історичне явище, закономірний результат попереднього історичного розвитку суспільства, і як феномен цивілізації, що вважається синонімом цілісності світу. Це служить підставою для такого визначення поняття: глобалізація – це процес

всесвітньої політичної взаємодії та економічної інтеграції, що супроводжується створенням єдиного нормативно-правового простору шляхом стандартизації та уніфікації законодавства, кодифікації міжнародного права, а також зближенням національних культур.

Під впливом глобалізації будь-яка подія економічного чи політичного характеру, що відбувається в одній з країн такої інтегрованої системи, негайно відіб'ється на життєдіяльності інших членів світового співтовариства (прикладом може служити гостра економічна криза у Греції).

Економічна інтеграція держав та зростання рівня їх взаємозалежності призводять до формування глобального громадянського суспільства. За цих умов держави несуть відповідальність за забезпечення миру, безпеки, прав і свобод людини та верховенство права. У цьому зв'язку підвищується роль правових методів регулювання не тільки суспільних процесів всередині окремої держави, а й міжнародних відносин, внаслідок чого значно посилюється взаємозалежність держав.

Як видається, термін «взаємозалежність» найповніше пояснює суть процесу глобалізації. Адже жодна держава не може реалізувати свої зовнішні функції (економічне співробітництво, підтримка миру і мирного співіснування держав, охорона довкілля, боротьба з міжнародним тероризмом, участь у вирішенні інших світових глобальних проблем сучасності) ізольовано, без взаємодії з іншими державами. Глобальні проблеми можуть бути вирішені тільки спільними зусиллями всіх членів світового співтовариства. Відомий французький правознавець Рене Давид справедливо відзначив: «Світ став єдиним. Ми не можемо відгородитися від людей, які живуть в інших державах, інших частинах земної кулі, ... потрібна міжнародна взаємодія, ...що вимагає, щоб ми відкрили свої вікна і подивилися на закордонне право» [31, с. 9].

Глобалізація як універсальне багатогранне явище, охоплює найрізноманітніші сфери життя: економіку, політику, культуру, засоби масової інформації, екологію. Цілком обґрунтованою видається думка, що ці тенденції торкнулися й інших аспектів суспільного і державного життя, у тому числі

права. З цього приводу В. Нерсисянц слушно зазначив: «Глобалізація справляє істотний вплив на трансформацію, зміни і модернізацію державно-правових інститутів, норм і відносин на всесвітньому, макрорегіональному і внутрішньонаціональному рівнях, стимулює, прискорює та оновлює процеси універсалізації у галузі права, організації і функціонування держави». А все це визначає актуальність юридичного аналізу змісту і значення основних напрямів впливу загальних процесів глобалізації на сучасний стан і перспективи розвитку держави і права з урахуванням світових тенденцій, зарубіжного досвіду та особливостей формування і розвитку державно-правової системи [109, с. 38].

Глобалізація, з одного боку – це об’єктивне явище сучасності, що розвивається й діє за своїми законами, а з іншого – процес, який стимулюється певними силами і з певними цілями. Глобалізація відображає зростаючі взаємозв’язки людей, загальні тенденції розвитку людства, як універсальне за своєю природою явище вона охоплює не тільки світову економіку, фінанси, засоби масової інформації, де проявляється найбільшою мірою, а й інші сфери й аспекти державного й громадського життя, у тому числі й право. Як доволі складний, різнорівневий, суперечливий процес, вона охоплює практично всі сфери людського буття, змінює алгоритм і логіку взаємозв’язків між окремими елементами і підсистемами суспільства і як визначальний тренд сучасності корегує вектор суспільного розвитку, ставить перед сучасними науковцями широкий спектр як невирішених проблем і завдань, так і шляхів та засобів їх вирішення [218, с. 6].

У контексті даного дослідження існує необхідність визначення особливостей впливу цивілізаційних процесів глобалізації на трансформацію форм взаємовідносин держави і громадських об’єднань в Україні.

Насамперед зауважимо, що в умовах глобалізації все очевиднішою стає тенденція активізації людини як індивідуального суб’єкта правової системи, що проявляється в соціальній активності особи, зростання суб’єктивного чинника у функціонуванні й розвитку правової системи. При цьому біологічне (вітальне),

соціальне й духовне буття людини зазнає принципових змін, які неодмінно знаходять свій прояв у нових тенденціях розвитку її прав і свобод, коригуванням правових статусів тощо.

Безперечно, функціонування і розвиток держави відбуваються завдяки свідомій діяльності людей. Люди в процесі своєї життєдіяльності не тільки пристосовуються (адаптуються) до навколишнього соціального середовища, а й здатні змінювати його, прагнучи пристосувати до власних потреб. Відносини між ними, їхні інтереси та потреби визначають характер, спрямованість, динаміку та ритм життєдіяльності, якість життя. Виходячи з цього управляти означає спонукати людей до діяльності, але дія і вплив на людей мають здійснюватися за допомогою самих людей з урахуванням їхніх взаємопогоджених чи суперечливих інтересів [176, с. 56].

За таких умов, як переконливо стверджує Л. Удовика, першочергове завдання здійснюваних реформ полягає в тому, щоб людина стала центром усієї життєдіяльності суспільства, «мірою всіх речей», найвищою соціальною цінністю. Саме тому наукова теорія і практика функціонування правової системи мають забезпечити: самостійність людини як суб'єкта права; здатність виявляти її ініціативу й відповідати за свої рішення; посилення гарантій невтручання у приватне життя людини; формування ефективних юридичних механізмів реалізації захисту прав людини; надання людині необхідної державної і суспільної допомоги в реалізації прав і при виконанні нею обов'язків; розвиток системи правової освіти населення; ідеологічний і політичний плюралізм [218, с. 167].

Наслідком активізації індивідуальних суб'єктів є активізація соціальних спільнот як суб'єктів правової системи, таких як громадські об'єднання, рухи тощо. Така тенденція має свої позитивні наслідки – захист прав, свобод і законних інтересів громадян, певних культурних надбань і цінностей тощо.

У суб'єктивному розумінні громадянська активність, як діяльність кожної окремої людини, є системою дій, співвіднесеною з потребами, мотивами і цілями особистості та характеризується предметністю. Саме предметність є

конституційною характеристикою діяльності: спочатку діяльність визначається предметом, потім вона опосередковується та регулюється його образом як суб'єктивним продуктом [30, с. 155].

Громадянська активність як діяльність людини характеризується цілеспрямованістю, плановістю і систематичністю; нею як регулятор керує усвідомлена мета. Будь-яка громадянська активність є системою дій, що знаходяться у чіткому порядку і є взаємозалежними, що зумовлена соціально та пов'язана з розвитком суспільства. Характерними рисами громадянської активності як діяльності є: спрямованість на здійснення значущих перетворень в суспільстві на основі попереднього досвіду; творчий підхід до вирішення суспільних та громадських проблем; активність життєвої позиції особистості; відстоювання власних суспільно–політичних поглядів; усвідомлення відповідальності за результати громадянської активності [30, с. 160].

Зростання активності громадських об'єднань організацій в окремій державі здійснює вплив на подальший розвиток процесів глобалізації у світі. Проте, як видається, цей вплив залежить головним чином від авторитету країни у світі.

Необхідно констатувати, що на сьогоднішній день у вітчизняній юридичній літературі відсутні ґрунтовні наукові дослідження особливостей розвитку правової системи та її елементів в умовах глобалізації. Безперечно, це є досить складною проблемою, яка потребує, насамперед, філософсько-правового й загальнотеоретичного осмислення, а на цій основі – дослідження правових форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні та їх трансформації в умовах глобалізаційних процесів.

Термін «трансформація» (лат. *transformatio* – перетворення) означає: «зміна, перетворення» [207, с. 683], тобто це – перетворення виду, форми, властивостей тощо».

Л. Удовика зауважує, що трансформація – це не просто зміна змісту й функцій певної сфери суспільства, а умова оптимізації самих змін. Отже, розвиток суспільства суттєво залежить від процесу соціальних трансформацій, а розвиток правової системи – від трансформацій у сфері права [218, с. 18].

Українська вчена Н. Дармограй визначає трансформацію як «систему, що охоплює весь спектр суспільних відносин, а саме політику, економіку, соціальну структуру, управління, культуру й духовну сферу» [33, с. 40]. Автори В. Ребкало і Л. Шкляр звертають увагу на системний характер трансформацій і, водночас, відзначають відсутність єдиної технології перетворень [184, с. 36–37].

Загальносвітові процеси глобалізації торкаються усіх без винятку відносин, що виникають у державі, а також впливають на всіх суб'єктів правової системи – соціальні спільноти. Поряд з активізацією індивідуальних суб'єктів правової системи, значні зміни відбуваються і в середовищі колективних – громадських об'єднань. Тому розвиток українського суспільства в цілому і громадських об'єднань зокрема підпорядкований загальним закономірностям глобалізації.

Отже, розвиток громадських організацій, як суттєвий чинник демократичних перетворень в українській державі, опиняється під безпосереднім впливом глобальних процесів. Стрімке зростання їх впливу на правові системи в умовах глобалізації зумовлено низкою чинників, серед яких основним є той, що завдяки їх ініціативі, активності, наполегливості, мобільності та наявності переконливих (насамперед економічних) важелів впливу в національних правових системах значна їх частина виступає суб'єктами глобалізації.

Глобалізація передбачає участь у світових політичних процесах різного роду недержавних суб'єктів: міжнародних організацій (Міжнародний валютний фонд, Всесвітній банк), регіональних організацій, багатонаціональних корпорацій, інституційних інвесторів (пенсійних та інвестиційних фондів, страхових компаній тощо).

Глобалізаційні та трансформаційні процеси, які відбуваються у сучасному світі, породжують ще одне надзвичайно важливе явище – зростання впливу неурядових міжнародних організацій як в окремих регіонах, так і в глобальному просторі. Неурядові міжнародні організації функціонують як самостійні суб'єкти, впливаючи на світову політику, репрезентуючи широкі

суспільні інтереси, які виходять за межі сучасних держав, а це, своєю чергою, зумовлює створення глобального громадянського суспільства. Неурядові організації досягають поставлених цілей, мобілізуючи міжнародну суспільну думку та здійснюючи тиск на міжурядові організації (наприклад, на ООН) та на уряди держав. Отже, така політична активність неурядових організацій зумовлює зростання наукового інтересу до них, як до суб'єктів політичного процесу, та вимагає переосмислення їх ролі, місця та ступеня впливу в системі міжнародних відносин. Постає необхідність у всебічному дослідженні процесу інституціоналізації неурядових організацій як суб'єктів системи міжнародних відносин, носіїв світової громадської думки.

Об'єктивними причинами виникнення неурядових міжнародних організацій є глобалізаційні процеси та масштабні транскордонні взаємодії. На думку сучасних науковців, в перспективі міжнародні неурядові організації зумовлять створення глобального громадянського суспільства, яке впливатиме на систему міжнародних відносин подібно до громадянського суспільства у національних державах [95, с. 244].

Основним політичним засобом неурядових організацій у сфері міжнародної політики є мобілізація міжнародної суспільної думки, а методом досягнення цілей – здійснення тиску на впливові міжурядові організації і безпосередньо на ті чи інші держави. Саме так діють, наприклад, «Грінпіс», «Міжнародна амністія», «Міжнародна федерація з прав людини» або «Всесвітня організація боротьби проти тортур». Тому міжнародні неурядові міжнародні організації такого типу часто називають «міжнародними групами тиску».

Міжнародні неурядові організації, як і національні неурядові організації, є самостійними акторами, не пов'язаними з діяльністю національних урядів, на території яких вони зареєстровані. Крім того, організації можуть і протистояти національним державам з політико-ідеологічних міркувань.

У світовій політиці міжнародні неурядові організації забезпечують розширення варіативності і гнучкості політики держав, пропонують такі

варіанти дій і рішень, які раніше не розглядались і не аналізувались; допомагають політикам краще зрозуміти сутність і особливості тієї сфери діяльності, за яку вони несуть відповідальність, а також зрозуміти завдання, що потребують виконання із врахуванням інтересів громадськості. Крім того, неурядові інститути організовують обговорення та вирішення зовнішньополітичних проблем поза межами традиційних урядових каналів, на самостійно створених «форумах неурядових міжнародних організацій». У такому випадку вони виконують функцію соціалізації нових політичних інститутів, рухів до міжнародного співтовариства, виступають агентами глобального громадянського суспільства, представляють і захищають інтереси громадян, чий права порушуються; здійснюють моніторинг діяльності урядів, формуючи в такий спосіб елементи системи політичних стримувань та противаг на глобальному рівні.

Перші неурядові організації з'явилися ще в середині XIX ст. Зокрема, у 1823 р. було утворене Британське міжнародне товариство боротьби проти рабства; у 1863 р. була утворена неурядова організація Міжнародний Червоний Хрест, яка і нині є однією із найвідоміших та найвпливовіших; у 1895 р. був утворений Міжнародний кооперативний альянс, який об'єднав національні та регіональні союзи кооперативів; у 1899 р. парламентарі-пацифісти близько 90 країн створюють неурядову організацію Міжпарламентський Союз, метою якого було сприяння миру й співробітництву між державами, запобігання світовій війні; у 1920 р. була заснована Всесвітня конфедерація праці (яка нині нараховує понад 15 млн. членів), а також Міжнародна торговельна палата, яка об'єднала національні осередки торговельно-промислових палат.

Проведення багатосторонніх конференцій та конгресів, кількість яких до початку XX ст. збільшувалась, заклало підвалини для створення впорядкованої системи неурядових міжнародних організацій, які мали переважно науковий, релігійний, пацифістський чи господарський характер. До середини XX ст. різко збільшується кількість неурядових міжнародних організацій, адже суспільство відчуло нагальну потребу в організації громадськості різних

держав для реалізації й захисту спільних інтересів та досягнення консенсусу з різноманітних питань у сфері зовнішньої політики. Крім того, значний вплив мав процес глобалізації, що активно розпочався з середини 50-х рр. XX ст. і на початок XXI ст. набув колосального розмаху.

Інтенсивний процес утворення і функціонування міжнародних неурядових організацій розпочався після Другої Світової війни і зумовив формування значної їх кількості (Міжнародна демократична федерація жінок (1945 р.), Всесвітня федерація профспілок (1945 р.), Міжнародна організація журналістів (1946 р.); Міжнародна асоціація юристів-демократів (1946 р.)). Більшість неурядових організацій цього періоду виникали як пацифістська реакція на жахливі прояви війни.

Після утворення Організації Об'єднаних Націй, процес утворення міжнародних неурядових організацій став ще більш інтенсивним. Так з метою консолідації національних асоціацій підтримки ООН у 1946 р. утворено Всесвітню федерацію асоціацій сприяння ООН, основними цілями якої стали: зміцнення міжнародного співробітництва й взаєморозуміння між народами; координація й сприяння діяльності національних асоціацій, що виступають на підтримку ООН.

Варто відзначити надзвичайно стрімку динаміку зростання кількості неурядових організацій у системі міжнародних відносин, активізацію їх діяльності та значний вплив на світ політичний процес. У 1905 р. нараховувалось 134 неурядові організації, в 1958 р. – їх вже було 1000, у 1972 р. – 3733, наприкінці 1980-х р. – 4000; у 1994 р. – 43958 міжнародних неурядових організацій [79, с. 6].

З часу утворення у 1823 р. Британського міжнародного Товариства Боротьби проти рабства, неурядові організації пройшли активну за змістом і формами діяльності еволюцію: 1) зростання кількості; 2) посилення співробітництва у вирішенні як окремих, так і глобальних проблем сучасності; 3) зростання рівня і масштабів взаємодії з державними, міжурядовими

організаціями (особливо з установами системи ООН); 4) зміцнення незалежності та авторитету цих організацій на міжнародній арені [79, с. 6–7].

Причинами зростання кількості та впливу міжнародних неурядових організацій на світовий політичний процес є: 1) виникнення глобальних проблем, вирішення яких потребує не лише концентрації та спільних заходів міжнародного співтовариства держав, але й залучення світового громадянського суспільства; 2) активізація демократичних процесів у сфері внутрішніх та міжнародних відносин; 3) поширення світового руху, спрямованого на захист загальнолюдських цінностей та недостатні можливості окремих держав і міжнародних організацій щодо дієвого вирішення проблем сьогодення; 4) посилення громадського контролю над процесом розроблення і ухвалення міждержавних рішень щодо забезпечення захищеності життєво важливих інтересів людини та суспільства у разі появи нових викликів і загроз глобалізації; 5) розширення можливостей міждержавних транскордонних зв'язків та їхній вплив на міжнародні неурядові організації [67, с. 163]

Значне зростання кількості неурядових міжнародних організацій, актуалізація їх впливовості на світовий політичний процес детермінує їх особливу правосуб'єктність, яка полягає у тому, що неурядові міжнародні організації не є суб'єктами міжнародного права, однак можуть виступати як впливові суб'єкти міжнародних правовідносин.

Специфіка впливу неурядових організацій полягає у руйнуванні монополії державних органів на зовнішньополітичну діяльність та політичну інформацію у сфері міжнародних відносин; активізації відкритості та конкурентності на ринку ідей та рішень; лобіюванні громадських інтересів; організації дебатів, публічних дискусій та обговорень зовнішньополітичних рішень.

Незважаючи на впливовість неурядових організацій як суб'єктів міжнародних відносин і активних акторів політичного процесу, сучасне міжнародне право так і не розробило єдиної загальновизнаної дефініції поняття «міжнародна неурядова організація».

На міжнародному рівні визначено критерії, які дають змогу ідентифікувати неурядові організації: 1) організація повинна мати некомерційний характер. Рада Європи прямо вказує на некомерційні цілі діяльності організації у «Фундаментальних принципах щодо статусу неурядових організацій в Європі», прийнятих 5 липня 2002 р. [225]. Організація Об'єднаних Націй некомерційний характер визначає як фінансування організації її членами чи добровільними внесками. До того ж деякі некомерційні організації, визнані Радою Європи та ООН як неурядові, об'єднують представників бізнесу, що лобіюють комерційні інтереси. До таких організацій належить Міжнародний морський форум нафтовидобувних компаній, який активно співпрацює як неурядова інституція з ООН та Міжнародною морською організацією; 2) організація не повинна бути заснована урядом держав на основі угод між державами; 3) організація не повинна використовувати чи пропагувати насильницькі методи. Тобто неурядовими не визнаються рухи за визволення, сторони, що воюють, повстанці та інші озброєні угруповання, навіть якщо їхні дії відповідають принципам міжнародного права. Отже, не визнаються неурядовими Організація визволення Палестини, Народна організація Південно-Західної Африки тощо; 4) організація не повинна брати участі у політичній діяльності з метою досягнення влади. Тобто політичні партії, опозиційні об'єднання не є неурядовими інститутами. Однак міжнародні об'єднання політичних партій такі, як Ліберальний інтернаціонал, Соціалістичний інтернаціонал, Міжнародний союз демократів, визнаються неурядовими організаціями; 5) міжнародною вважається організація, якщо вона має осередки принаймні у трьох державах.

У ХХІ ст. міжнародні неурядові організації впевнено стають «третьою силою» сучасного світового політичного процесу, яка стоїть між державою та ринком, між офіційною дипломатією і міжнародними корпораціями. Насамперед це зумовлено тим, що міжнародні неурядові організації мають певні переваги у світовій політиці порівняно з традиційними акторами – державними та міжурядовими організаціями, а саме:

- 1) виступають альтернативою урядам у вирішенні складних проблем,

оскільки вони динамічніші, швидше, ніж офіційні суб'єкти політики, здатні реагувати на кон'юнктуру, їхня діяльність незалежна від тимчасових політичних коливань;

2) ближчі, ніж інші інститути, до реальних інтересів громадськості та індивідуальних інтересів;

3) відрізняються специфікою політичної діяльності: діють активно, впевнено, наполегливо, рішуче. Їхні цілі виражені чітко, ясно, доступно; вони відкриті, гнучкі, уміють легко домовлятися та ефективно співпрацювати; діють гласно, прозоро;

4) конструктивно налаштовані на реалізацію конкретних завдань у сфері своєї компетенції;

5) на міждержавній арені сміливо висловлюють свої погляди, оскільки є порівняно незалежними у своїх рішеннях з дипломатами, заангажованими у сфері двосторонніх відносин;

6) володіють додатковою професійно значущою інформацією, якої часто не мають урядові структури, об'єднують висококваліфікованих спеціалістів у своїй сфері;

7) розглядаючи принципові питання, зосереджуються виключно на досягненні цілей, тоді як держави ці цілі можуть підпорядковувати іншим зовнішньополітичним інтересам або взагалі їх ігнорувати;

8) використовують активність місцевих осередків на рівні держав з метою врахування громадської думки [230, с. 100–101].

У ХХІ ст. кількість неурядових міжнародних організацій продовжує зростати. Процес їх інституціоналізації мав кілька етапів, кожен з яких відзначався динамічним зростанням кількості неурядових інститутів. Невпинне розширення мережі неурядових міжнародних організацій зумовило їх політичну активність та впливовість як суб'єктів міжнародних відносин, які репрезентують широкі суспільні інтереси, мобілізують світову суспільну думку, впливають на процеси ухвалення зовнішньополітичних рішень, визначають вектори розвитку світових процесів.

3.2 Розвиток правових форм взаємовідносин держави та громадських об'єднань в Україні

У сучасних умовах демократичного розвитку громадянське суспільство є своєрідним регулятором інтересів різних соціальних груп, інститутом, що допомагає узгоджувати ці інтереси, пом'якшувати соціальне напруження та забезпечувати консенсус в суспільстві.

У взаємовідносинах держави з різноманітними інститутами громадянського суспільства (у тому числі громадськими об'єднаннями) можна виділити два основні види взаємовідносин – взаємовідносини співробітництва та взаємовідносини влади і підпорядкування. Доволі часто в реальному житті застосовуються комбінування цих форм взаємодії.

Виконуючи свої завдання і функції, держава здійснює основні напрями діяльності, через які реалізується її соціальне призначення – забезпечення прав і свобод кожної людини як найвищої соціальної цінності. Це дозволяє розглядати державу як універсальний елемент політичної системи суспільства.

Цілком справедливою слід вважати думку українських правознавців, які зауважують, що сучасний етап демократизації громадянського суспільства віддзеркалює процес наділення громадянського суспільства владними повноваженнями для легітимної або санкціонованої участі в управлінні соціальним розвитком. На їх переконання громадські об'єднання виступають тут агентами, інструментом або носіями управлінських впливів. Громадські об'єднання мають природне право і природну силу впливу, оскільки вони є колективними носіями індивідуального або приватного інтересу, що посилюється за рахунок колективної взаємоусвідомлення і взаємодії її носіїв [30, с. 36].

В умовах сьогодення перспектива функціонування партнерських взаємовідносин між українською державою і інститутами громадянського суспільства залежить як від формування раціональної бюрократії, здатної сприяти цьому процесові, так і від можливостей зростання рівня політичної

культури населення. Ю. Габермас слушно підкреслив, що «інституалізована правом роль громадян має бути вписана в контекст вільної політичної культури» [226, с. 112]. Очевидно, що зміни в політичній культурі громадян мають поєднуватись з інституціональними змінами в країні. В цьому контексті для України досить корисним досвід країн «західної демократії».

Як уже зазначалось, розвиток громадянського суспільства тісно пов'язаний з можливістю громадян впливати на формування та реалізацію державної політики, вирішення важливих питань місцевого значення. Формою прояву громадянської активності і одним з провідних механізмів залучення громадян до прийняття державних рішень є створення при органах державної влади та місцевого самоврядування громадських рад. Їх діяльність протягом всіх років розбудови незалежної держави зазнавала чималих змін, відповідно змінювалися й назви (колегія, рада, консультативна рада тощо), персональний склад учасників, рівень представництва, нормативні робочі документи тощо. Незмінною залишалася тільки основна громадянська місія – активізація процесу формування свідомої й активної позиції громадськості щодо подальшого розвитку державної політики та підтримки громадських ініціатив стосовно участі в державотворчому процесі.

Загалом, новітній етап розвитку взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні має декілька особливостей: по-перше, відбувається в умовах гібридної війни проти України, що зумовлює певну політичну, економічну, соціальну нестабільність, є серйозним викликом життєздатності взаємовідносин державних інституцій та громадських об'єднань, їх дієвості та ефективності комунікації між ними; по-друге, одночасне розростання як внутрішньої системи взаємовідносин між зазначеними суб'єктами, так і суттєве розширення співпраці на європейському та міжнародний рівні з міжнародними неурядовими громадськими організаціями та громадськими об'єднаннями інших країн.

Державна підтримка діяльності громадських об'єднань, як і взаємодія між державним і громадським секторами суспільства, залишає бажати кращого. У зв'язку з цим постає питання про доцільність та граничну межу участі

неурядових організацій у політичних процесах та їх вплив на економіку регіонів України. Ці питання визначають пріоритети розвитку громадських організацій у суспільно-політичному житті держави. Наукова оцінка цього процесу має сформулювати критерії, за яких громадські об'єднання мали би змогу розвиватися і за яких умов їх активність спрямовувалася би у творче русло, перш за все на консолідацію зусиль суспільства для вирішення важливих проблем і реалізацію прав, свобод та інтересів людини і громадянина. На наш погляд, це питання є стратегічно важливим для становлення й розвитку повноцінного громадянського суспільства в Україні.

В. Слюсаренко доводить, що у діяльності громадських об'єднань сьогодні виникає багато труднощів, зокрема, недостатність фінансування, відсутність досвіду роботи, не достатньо висока кваліфікація персоналу, недосконалість законодавчої бази. Однією з причин, які стримують розвиток громадських організацій, є відсутність науково-методичних розробок з різних питань їх функціонування [202, с. 60].

Як зазначають українські правознавці Л. Кравченко і М. Цимбалюк у нинішній перехідний період соціальних трансформацій важливим напрямом державно-правового розвитку повинно стати поновлення дієздатності інститутів громадянського суспільства з обмеженим втручанням держави у життєдіяльність громадян. Для Української держави цей шлях відповідає її власним історичним і соціокультурним традиціям. І у той час, поки формуються первинні інститути громадянського суспільства, існує необхідність втручання держави у сферу життєдіяльності останнього, спрямованої на подолання стихії непередбачуваності у поведінці певних політиків та громадян. У подальшому, по мірі зрілості громадян й інститутів громадянського суспільства, вплив держави на становлення такого суспільства повинен бути обмеженим [71, с. 19].

Сьогодні у демократичних суспільствах держава через свої інститути активно втручається у простір громадянського суспільства, забезпечуючи вирішення багатьох соціально важливих проблем. Це свідчить, що система

«держава – громадянське суспільство» сьогодні вийшла на новий, дещо відмінний від відповідної західноєвропейської моделі розвитку громадянського суспільства шлях. Його можна розглядати не як протистояння, а як взаємодію та взаємопроникнення.

У більшості наукових праць зазначається, що сьогодні в Україні громадянське суспільство ще не розвинене, багато його інститутів й елементів або зовсім слабкі, або ж мають асоціальний характер. На думку переважної більшості спеціалістів, у нашій країні тільки розпочинається формування зазначеного суспільства, його інституційних основ. Дійсно, громадянське суспільство «не виникає ні за одну ніч, ні за той термін, протягом якого можна створити демократичну конституцію чи, навіть, закласти основи ринкової економіки» [32, с. 64].

Разом з тим, нам важко погодитися з домінуючою тезою в юридичній літературі про значну слабкість та зародковий характер громадянського суспільства в Україні. Адже саме останнє показало свою міць під час «революції гідності», унеможливило подальшу узурпацію влади, зумовило євроінтеграційний демократичний розвиток нашої держави, забезпечило ефективний громадянський контроль за діяльністю органів публічної влади, їх посадових і службових осіб в умовах тодішньої певної дезорганізації та деморалізації.

На переконання В. Кравчук цілком очевидно є необхідність дієвих громадських об'єднань, які б організували та заохотили громадян до активної і реальної участі в процесах управління громадськими справами та поліпшення свого життя. Через громадські об'єднання громадяни допомагають суспільству нормально функціонувати і розвиватися; завдяки цим об'єднанням громадяни мають можливість висловлювати і відстоювати свою власну позицію щодо керівництва й управління в державі, що сприяє вихованню громадської відповідальності [72, с. 76–77].

Новітніми тенденціями поступу взаємовідносин між державою і громадськими об'єднаннями повинні стати зміцнення взаємної довіри та

забезпечення належного управління суспільством, що сприятиме зміцненню демократії, верховенства права та стійкому економічному розвитку. У цьому важливому процесі громадські об'єднання відіграють важливу роль як цінні партнери, що сприяють розробленню та втіленню в життя державної політики, вносять конструктивні зауваження та пропозиції до цієї політики.

Сьогодні, навіть у демократичних суспільствах, ставиться питання не лише про створення сприятливих умов для розвитку інститутів громадянського суспільства, а й про подолання агресивної та асоціальної діяльності деяких з них. Звичайно, йдеться не про легітимні організації й інститути громадянського суспільства, які представляють інтереси різних соціальних груп, борються за суспільне благо: права людини, охорону довкілля, гендерну рівність тощо, а про такі об'єднання, що мають агресивний та руйнівний характер: луганські, донецькі об'єднання терористичних угруповань тощо, які активно спонсоруються Російською Федерацією та виконують в українському суспільстві деструктивну руйнівну роль. За цих обставин держава повинна виступати не як конфронтуюча громадянському суспільству соціальна структура, а як необхідний інститут соціуму, що попереджає чи обмежує появу небезпечних організацій, у яких групові, приватні інтереси різко протистоять суспільним і державним інтересам, а їх діяльність має асоціальний характер.

Важливим напрямом розвитку громадських інститутів є формування громадянської культури з метою уникнення конфліктних ситуацій у відносинах з органами державної влади, адже взаємодія громадських організацій та їх об'єднань із органами державної влади максимально скорочує можливість розумного взаємодії в процесі становлення гармонійних відносин держави і громадянського суспільства.

У «Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні», затвердженій Указом Президента України від 24 березня 2012 р. № 212/2012 наголошується на сприянні благодійній, волонтерській діяльності, іншим формам громадської активності та громадянської культури. Реалізація державної політики сприяння розвитку

громадянського суспільства в Україні щодо підвищення рівня громадянської та правової культури передбачає: надання населенню правових консультацій з питань створення та правового регулювання діяльності інститутів громадянського суспільства; сприяння проведенню органами місцевого самоврядування, органами самоорганізації населення просвітницьких заходів щодо поширення інформації про можливості місцевої демократії; забезпечення взаємодії з інститутами громадянського суспільства у поширенні ідеї нетерпимості до проявів корупції, у пропагуванні переваг правомірного способу поведінки в усіх сферах суспільного життя; активізацію комплексних заходів правової освіти громадян, популяризацію серед населення участі громадян у діяльності інститутів громадянського суспільства [169].

В умовах низки розпочатих сучасних реформ в Україні триває пошук нових форм взаємодії органів державної влади та інститутів місцевого самоврядування з громадянськими об'єднаннями, мають місце різні спроби налагодження системи оперативного інформування населення про діяльність влади через використання можливостей популярних соціальних мереж (наприклад, Facebook та інших), намагання забезпечити сталий зворотній зв'язок між інститутами влади та громадянами у рамках формування культури державно-громадського управління. Відповідно до цього, з'являються окремі намагання використовувати механізми та інструментарій електронної демократії на центральному та місцевому рівнях державного управління, запровадження механізмів громадської експертизи, інші сучасні діалогові форми політичної комунікації.

По-перше, саме громадські об'єднання здатні забезпечувати постійний вплив громадян на діяльність органів державної влади та елементів системи місцевого самоврядування. Цей вплив охоплює етапи прийняття управлінських рішень на стадії формування порядку денного діяльності органу державної влади з урахуванням пропозицій та запитів громадськості, внесення альтернативних проектів рішення, організації їх фахового та публічного обговорення, прийняття рішень, організація забезпечення їх виконання, з

можливістю делегування певних функцій громадським організаціям, здійснення моніторингу якості процесу їх реалізації, визначення проміжних і кінцевих результатів управлінських дій та рішень з можливістю подальшої корекції раніше ухвалених рішень чи прийняттям нових. На всіх цих етапах, більшою або меншою мірою, участь громадськості у здійсненні та контролі за процесом державного управління засобами діяльності консультативно-дорадчих органів при органах виконавчої влади є не лише бажаною та можливою, але й необхідною, як це засвідчує практика сучасного демократичного управління [6, с. 613]. Особливо важливим виконання функції громадської участі та контролю є міжвиборчий період, коли інші форми впливу громадян послаблюються або стають мало дієвими. Тоді саме активні громадські організації здатні, до певної міри, забезпечити вплив громадян як на формування порядку денного, що визначається владними органами, так і на їх управлінську політику, зокрема й кадрову.

По-друге, будучи структурованими групами, об'єднаними за визначеними їх учасниками прагненнями, громадські організації спроможні забезпечувати активне залучення громадянського суспільства до різних сфер діяльності інститутів влади. Вони сприяють виявленню, артикуляції, агрегації, систематизації та представленню у них важливих запитів громадян, особливо тих із них, які, в силу різних причин, ігноруються або недооцінюються іншими суб'єктами політичного процесу в Україні, насамперед, політичними партіями. Останні в силу своєї політичної заангажованості, зосередженості переважно на задоволенні кланово-корпоративних інтересів своїх засновників і спонсорів, залишаються малочутливими до запитів громадян та інститутів громадянського суспільства.

По-третє, систематична взаємодія активних громадських організацій із органами державного управління та інститутами місцевого самоврядування утворює постійну й різнобічну комунікацію між владою та громадянами, забезпечує такий дефіцитний в умовах нашої країни сталий зворотній зв'язок, а через його налагоджені канали отримання управлінцями своєчасних реакцій

суспільства на дії або бездіяльність влади, що становить важливий стимул її вдосконалення.

По-четверте, залучення на постійній основі громадських організацій до діяльності влади [89, с. 13–14] та здійснення ними суспільного контролю за нею формує активну, зацікавлену позицію громадян, створює в них відчуття причетності до процесів управлінської діяльності на національному, регіональному та місцевому рівнях. Це формує культуру відкритості та прозорості в діяльності органів влади та державних службовців, сприяє гармонізації стосунків поміж тими, хто здійснює управлінську діяльність, та тими, хто отримує й оплачує управлінські послуги держави.

По-п'яте, тривале, успішне становлення вимогливої та взаємовідповідальної системи такої співпраці сформує партнерство державних інституцій, органів місцевого самоврядування й осередків громадянського суспільства на демократичних засадах, вона додасть владі необхідної публічності, прозорості, у кінці кінців, забезпечує як її управлінську ефективність, так і легітимність в очах громадян. Таким чином, взаємодія інститутів громадянського суспільства з органами державної влади, передусім, виконавчої, становить основу сучасної системи політичної комунікації, є одним із важливих чинників розвитку політичного процесу в Україні, має значний потенціал сприяння розвитку її політичної системи на демократичних засадах.

Європейська стратегія визначає перспективні напрямки взаємодії між громадськими об'єднаннями та державно на основі європейських принципів і стандартів. Вказані принципи розглядаються крізь призму інтересів громадян, які мають вплив на рішення, що приймаються органами влади, контролюють та залучаються до здійснення державної політики.

Насамперед ідеться про принцип «участі громадян», тобто залучення громадян до управління. Даний принцип відображає загальнодемократичну вимогу – гарантії участі громадян в управлінні публічними справами – та спирається на досвід, підтверджений публічною практикою: партнерство

громадських інститутів і влади дає змогу поліпшити якість вироблення та впровадження місцевих рішень.

Наступним принципом, який активно впроваджується в Європі та набуває поступового поширення в Україні, є принцип прозорості діяльності органів влади. Цей принцип ґрунтується на: потребі встановлення режиму довіри між владою і громадянами – як щодо безпосередньої діяльності органу чи посадової особи, так і щодо рішень представницького органу; необхідності забезпечення законодавчо закріпленого права громадян на доступ до інформації.

Принцип підзвітності передбачає, що всі посадові особи мають нести відповідальність за свої дії; забезпечувати інформування та пояснення рішень, які ухвалюються владою; забезпечувати ефективні заходи протидії неефективному управлінню та порушенню прав громадян з боку місцевої влади, тобто здійснює контролюючу функцію.

Принцип ефективності та результативності передбачає, що: результати діяльності мають відповідати поставленим цілям, а також забезпечувати найбільш оптимальне використання наявних ресурсів; використання системи управління якістю має сприяти проведенню оцінки, покращенню ефективності діяльності органів місцевого самоврядування та якості надання послуг; забезпечення проведення систематичного аудиту з метою удосконалення діяльності органів влади.

Головним напрямом реалізації такої моделі взаємодії в умовах глобалізації є широкомасштабна, всеохопна модернізація всіх сфер суспільного життя. Запорукою ж перетворення України в сильну демократичну правову державу європейського зразка насамперед стане досягнення консенсусу між владою та суспільством, коли проблеми українських громадян стануть проблемами влади, яка конституційно покликана представляти і захищати права та інтереси людини і громадянина.

Серед стратегічних пріоритетів державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні є: дотримання європейських стандартів забезпечення та захисту прав і свобод людини, зокрема, створення умов для

різноманітних суспільних інтересів, у тому числі економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших, і форм їх вираження (громадські об'єднання (громадська організація, громадська спілка), громадські ініціативи, суспільні рухи тощо).

Однак, на практиці очевидним є те, що забезпечення розвитку правосвідомості та високого рівня правової культури людини і громадянина в Україні може бути ефективним та успішним лише за умови об'єднання зусиль органів державної влади та громадськості. Така співпраця повинна бути системною і постійною, зафіксованою у відповідних програмах взаємовідносин. Основними критеріями результативності такої співпраці має бути високий рівень соціального партнерства, представництва, забезпечення рівних можливостей; взаємовідповідальність, відкритість та прозорість.

Звідси, зокрема, впливають фундаментальні принципи формування взаємовідносин держави і громадських об'єднань: взаєморозуміння та взаємоузгодженість інтересів і потреб держави та її громадян. Лише досягнувши консенсусу у тих чи інших питаннях можна говорити про ефективну співпрацю. Тобто, має бути усвідомлення того, що спільна діяльність формується зі спільного обговорення, узгодження та зацікавленості.

3.3 Перспективи вдосконалення взаємовідносин держави і громадських об'єднань в умовах інтеграції України до Європейського Союзу

У руслі державно-правового розвитку й практичної реалізації ідей міжнародного правопорядку, Україна обрала європейський напрям реалізації національних інтересів у нинішньому глобалізованому світі. Європейський вибір України базується на принципах демократії, верховенства права, народовладдя, забезпечення прав і свобод людини та громадянина тощо. Своєю чергою, важливою складовою євроінтеграційної політики України постає вдосконалення та забезпечення ефективності системи взаємовідносин між громадянським суспільством та державною владою, шляхом надання реальної

можливості участі громадян у формуванні державно-правової політики.

Основним критерієм ефективності модернізації правової системи України є гарантованість правових форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань. Цієї мети можна досягнути лише за умови достатнього рівня розвитку інститутів громадянського суспільства, зокрема, громадських об'єднань, завдяки яким спільна участь членів соціуму дозволить досягнути більшої ефективності в багатьох сферах життя – від реалізації соціальної політики до сфери державного управління.

На наше переконання, конституційне права громадян на участь у громадських об'єднаннях, закріплене у ст. 36 Конституції України [65] та Законі України «Про громадські об'єднання» [140], на сьогодні не в повному обсязі можна реалізувати. Так, Конституція України лише надає визначене право громадянам. Закон України «Про громадські об'єднання» має створити механізм реалізації цього права. Однак, на жаль, останній не визначає сфери діяльності громадських об'єднань, а лише опосередковано вказує на те, що дія цього Закону поширюється на суспільні відносини у сфері утворення, реєстрації, діяльності та припинення громадських об'єднань в Україні. Разом з тим, не конкретизованим залишається саме формулювання у яких сферах діяльності суспільства громадські об'єднання будуть ефективно функціонувати в межах чинного законодавства України. Таким чином, сфера суспільних відносин, у якій на сьогоднішній день повинні діяти громадські об'єднання не знайшла сьогодні належного законодавчого закріплення.

З огляду на це, є нагальна потреба розробки законопроекту «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про громадські об'єднання», що обумовлено необхідністю законодавчого удосконалення та визначення суспільної сфери суспільної діяльності громадських об'єднань, механізму безпосередньої участі їх представників у вирішенні питань як загальнодержавного, так і місцевого значення.

Більше того доцільність підготовки нового законопроекту пов'язана з необхідністю його наповнення європейськими стандартами в цій сфері з

урахуванням впливу світових тенденцій просторового розвитку, яких не уникнути Україні.

Очевидно, що вказаний законопроект має бути розроблений на виконання Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385 [37] та належить до пріоритетних сфер адаптації законодавства України до *acquis communautaire*, визначених Загальнодержавною програмою адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, затвердженою Законом України від 18 березня 2004 р. № 1629 [146], а також в рамках розробленого Плану заходів Міністерством юстиції щодо реалізації «Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2015 рік» від 30 січня 2015 р. [127]

Загальні засади до визначених завдань опосередковано вказані у чинному Законі України «Про громадські об'єднання», однак зазначення конкретних сфер можливої діяльності громадських об'єднань відсутні. Таким чином, внесення змін до вищезазначеного Закону дозволять ефективніше реалізовувати основну мету його прийняття – забезпечення конституційного права громадян на свободу об'єднання у громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів [140].

На наше думку, сфера суспільної діяльності громадських об'єднань повинна охоплювати: 1) забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб; 2) забезпечення прав і свобод громадян України на тимчасово окупованій території України; 3) підтримку ветеранів війни, учасників антитерористичної операції та членів їх сімей; 4) з питань відновлення Донбасу; 5) запобігання і протидія корупції; 6) соціальну допомогу, в тому числі і допомогу родинам, які опинилися у важкій життєвій ситуації; 7) благодійну діяльність; 8) підтримання українських традицій та розвитку української культури, культурної та національної самобутності; 9) діяльність з охорони прав та інтересів національних меншин; 10) охорону та підтримання рівня здоров'я нації;

11) підтримку недієздатних осіб; 12) підтримку зайнятості населення, та осіб, які втратили роботу внаслідок скорочення, або яким загрожує безробіття; 13) діяльність із забезпечення гендерної рівності у всіх суспільних сферах; 14) діяльність щодо формування спроможних територіальних громад; 15) діяльність, пов'язану з розвитком науки, освіти та виховання; 16) діяльність, пов'язану з розвитком краєзнавства, дозвілля дітей та молоді; 17) діяльність, пов'язану з розвитком культури, мистецтва, охорони культурної спадщини; 18) діяльність, пов'язану з розвитком фізичної культури та спорту; 19) діяльність, пов'язану з розвитком екології, охорони довкілля та тваринного світу; 20) діяльність, пов'язану з дотриманням громадського правопорядку і безпеки, протидії суспільним патологіям (алкоголізму, наркоманії, проституції, дитячої бездоглядності, бродяжництва, ігроманії, тощо); 21) розвиток правосвідомості, правової і громадянської культури людини і громадянина; 22) цивільний захист населення та діяльність, направлену на рятування громадян; 23) діяльність, пов'язану з європейською інтеграцією та розвитком контактів та співпраці з громадськими об'єднаннями інших держав; 24) заохочення та організація волонтерської діяльності; 25) бізнес-технічну підтримку, інформаційне забезпечення та професійне навчання щодо створення неурядових громадських об'єднань.

З метою усунення прогалини у чинному законодавстві, до Закону України «Про громадські об'єднання» необхідно внести доповнення – статтю 6-1, у якій вказати, які сфери суспільної діяльності має охоплювати функціонування громадських об'єднань в державі (Додаток А).

Для правильного розуміння кожного з пунктів цієї законодавчої пропозиції, необхідно роз'яснити авторське бачення та деякі категорії, які використовувалися в запропонованій редакції з даного питання.

Діяльність громадських об'єднань в сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб являє собою комплекс заходів спрямованих на сприяння в реалізації прав і свобод громадян України, які постійно проживають в Україні та яких змусили або які самостійно покинули своє місце

проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини. Насамперед, громадські об'єднання мають спрямувати зусилля на моніторинг і оцінку гуманітарної ситуації та потреб тимчасово переміщених осіб, допомогу останнім щодо забезпечення місцем проживання, роботою, сезонним одягом та продуктами харчування за потреби тощо.

Забезпечення прав і свобод громадян України на тимчасово окупованій території України передбачає комплекс заходів з боку громадських об'єднань, спрямованих на правове, науково-експертне, організаційне, психологічне та інші види сприяння реалізації прав громадян України, які проживають на території АРК, окремих районах Донецької і Луганської областей на які тимчасово не розповсюджується юрисдикція України.

Підтримка ветеранів війни, учасників антитерористичної операції та членів їх сімей полягає в діяльності громадських об'єднань щодо підвищення рівня їх матеріально-технічного, медичного, соціально-побутового, культурного забезпечення, підтримання належного морально-психологічного стану, реабілітації та адаптації до мирних умов демобілізованих учасників антитерористичної операції тощо.

Діяльність громадських об'єднань з питань відновлення Донбасу має сприяти процесам відновлення життєдіяльності та захисту прав і свобод людини в населених пунктах Донецької та Луганської областей, що звільнені від незаконних збройних формувань та повернені під контроль Українського Уряду, створюючи підґрунтя для налагодження суспільного діалогу та стабілізації ситуації в регіоні.

Хочемо підкреслити, що ефективне запобігання і протидія корупції можливе лише за умови комплексного застосування примусових, попереджувальних та просвітницьких процедур виключно за спільної участі у цьому процесі органів влади та громадських об'єднань. Діяльність громадських об'єднань в цій сфері має бути спрямована на консолідацію зусиль суб'єктів,

які здійснюють заходи щодо запобігання і протидії корупції, забезпечення системного запобігання, виявлення та припинення корупційних правопорушень, поновлення законних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, усунення причин і наслідків вчинення корупційних діянь, співробітництво з міжнародними організаціями щодо запобігання та протидії корупції.

Під соціальною допомогою слід розуміти допомогу, виражену як у моральній підтримці, демонстрації співчуття та небайдужості до чужих проблем, так і у грошовій формі, що фінансується як з державного бюджету, так і з добровільних пожертв. Така допомога виплачується особам, та родинам, які опинилися у нагальній потребі або складних життєвих ситуаціях (хвороба, стихійне лихо, війна, втрата годувальника, втрата працездатності, сирітство, тощо).

Благодійна діяльність – це добровільна особиста (моральна, психологічна) та/або майнова допомога для досягнення визначених Законом України «Про благодійну діяльність і благодійні організації», що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням набувача благодійної допомоги.

Українські традиції необхідно тлумачити як різноманітні звичаї, досвід, погляди, смаки, норми поведінки, які склалися історично в населення України та в кожної національності зокрема, передаються з покоління в покоління і виражаються у постійному застосуванні та наділені внутрішнім прихованим змістом.

Українська культура – це історично визначена сукупність духовних та матеріальних надбань Українського народу.

Під національною самобутністю ми розуміємо властивість українського народу, набута історично і характеризується особливим національним надбанням Українського народу і виражається у його поведінці, звичаях, традиціях, спілкуванні, побуті, взаємовідносинах з іншими народами у різних сферах життєдіяльності світової спільноти.

Діяльність з охорони і захисту прав та інтересів національних меншин спрямована на виконання ст.ст. 24, 53 Конституції України [65], Закону

України «Про національні меншини в Україні» [157] та запобігання порушенню норм Декларації прав національностей України [34].

Охорона та підтримка рівня здоров'я нації – це комплекс заходів, направлених на: пропаганду здорового способу життя серед населення, уникнення штучного переривання вагітності, вжиття заходів для унеможливлення поширення небезпечних інфекцій, поширення ідей щодо репродуктивної функції людини, тощо.

Підтримка осіб, визнаних судом недієздатними виявляється у діяльності, направлених на моральну, психологічну чи матеріальну допомогу, таким особам створенням усіх можливих умов комфорту для їх ефективної життєдіяльності.

Підтримка зайнятості населення направлена на виконання вимог ст. 46 Конституції України [65], Закону України «Про зайнятість населення» [148] та визначається як вжиття усіх можливих не заборонених законом заходів для продуктивної діяльності громадян України, з метою задоволення своїх життєво важливих особистих потреб та інтересів пов'язаних із допомогою у пошуку роботи, яку було втрачено внаслідок скорочення, або особам, яким загрожує безробіття.

Забезпечення гендерної рівності направлене на виконання вимог ст. 24 Конституції України [65], Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок» [142] спрямоване на дотримання рівного правового статусу жінок і чоловіків та рівних можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Напрямом діяльності громадських об'єднань у цій сфері є контроль за порушенням вимог вище зазначеного закону та оприлюднення усіх негативних фактів зловживань як у засобах масової інформації, так і повідомлення до органів влади.

Участь громадських об'єднань щодо формування спроможних територіальних громад має полягати в правовій, просвітницькій, науково-експертній, роз'яснювальній діяльності щодо створення територіальних громад сіл, селищ та міст, які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний

рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

Заходи, що підтримують розвиток територіальних громад – це заходи, пов'язані з запозиченням позитивного досвіду вирішення соціальних проблем того чи іншого регіону, налагодження взаємодії у цій сфері з органами влади, юридичними особами, підприємцями, розширенням інформаційного простору, залученням інвестицій для розвитку та вдосконалення життєдіяльності осередку, відповідно до місця проживання територіальної громади.

Забезпечення ефективної діяльності сфери освіти, науки та виховання – спрямоване на виконання вимог ст. 53 Конституції України [65], ст. 150 Сімейного кодексу України [197], Законів України «Про освіту» [159], «Про вищу освіту» [137], «Про загальну середню освіту» [147], «Про наукову та науково-технічну діяльність» [156], Указу Президента України від 30.09.2010 № 926 «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» [151] та інших нормативно-правових актів у галузі освіти й науки. Сфера освіти, науки і виховання передбачає вжиття усіх необхідних заходів для підтримання рівня освіти, шляхом допомоги у пошуку додаткових можливостей для якісного рівня освіти, включаючи участь у закордонних освітніх грантах, забезпечення розвитку високого наукового рівня шляхом залучення новітніх технологій, якщо такої можливості не мають навчальні заклади, а також виховання молоді у сфері патріотизму, громадянської і правової культури, правосвідомості та поваги до державних символів.

Діяльність у сфері краєзнавства передбачає організацію залучення дітей та молоді до збору, накопичення і популяризації відомостей про певну територію за географічною, геологічною, метеорологічною ознаками, дослідженням рослинного і тваринного світу, населення, господарства, історії, культури, тощо.

Організація дозвілля дітей та молоді передбачає надання їм можливості відпочинку на природі, участі у спортивних іграх та змаганнях, спонукання до

реалізації творчих здібностей (вишивка, плетіння, квілінгу, ведення власного блогу в соціальних мережах, тощо).

Забезпечення ефективної діяльності сфери культури, мистецтва, охорони культурної спадщини направлене на виконання вимог ст. 54 Конституції України [65] та Законів України «Про культуру» [153], «Про охорону культурної спадщини» [161] та інших нормативно-правових актів і передбачає творчу, господарську, наукову, бібліотечну, інформаційну, музейну, освітню, культурно-дозвілєву та розважальну діяльність, спрямовану на створення, тиражування, розповсюдження, демонстрування, популяризацію, збереження і використання культурних благ та культурних цінностей для задоволення культурних потреб громадян.

Діяльність у сфері фізичної культури та спорту повинна бути направлена на виконання вимог ст. 49 Конституції України [65], Закону України «Про фізичну культуру і спорт» [173] та інших нормативно-правових актів і передбачає систему заходів, направлених на забезпечення фізичного виховання, організацію спортивних заходів, змагань із дотриманням належних гігієнічних та санітарно-технічних умов та залучення для цього спеціального технічного устаткування.

Діяльність у сфері екології, охорони довкілля, тваринного світу повинна бути спрямована на виконання вимог ст.ст. 50, 92 Конституції України [65], Лісового кодексу України [83] та Законів України: «Про охорону навколишнього природного середовища» [162], «Про відходи» [138], «Про тваринний світ» [171], «Про природно-заповідний фонд України» [163] та інших нормативно-правових актів і передбачає комплекс заходів, спрямованих на безпечну взаємодію людини і природи, охорону довкілля, відтворення природних ресурсів та профілактику запобігання правопорушенням у сфері екології.

Діяльність у сфері дотримання громадського правопорядку і безпеки, спрямована на виконання вимог ст. 36 Конституції України [65], Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» [172] і визначається безпосередньою участю членів громадських

об'єднань у протидії протиправним посяганням на права і свободи громадян, державу та її органи, усі види власності, у взаємодії з правоохоронними органами та органами місцевого самоврядування.

Протидія суспільним патологіям – це вжиття заходів щодо нормалізації життєдіяльності окремих індивідів чи груп громадян (алкогольнозалежних та наркозалежних осіб, повій, безпритульних, бродяг, ігromанів і ін.), пов'язаних із наданням матеріальної та моральної підтримки, пошуку соціального житла, роботи, реабілітаційного відновлення.

Розвиток правосвідомості, правової та громадянської культури людини і громадянина передбачає правову обізнаність у сфері національного законодавства, європейського права та загальновизнаних міжнародних норм у сфері захисту прав і свобод людини з метою вироблення у громадян адекватного розуміння елементів правової системи держави, основних суспільних явищ в українському суспільстві, світовому співтоваристві, враховуючи глобалізаційні перетворення.

Діяльність у сфері цивільного захисту населення та рятування громадян покликана на виконання вимог ст.ст. 16, 50 Конституції України [65], Кодексу цивільного захисту України [58] та інших нормативно-правових актів, і регулює відносини пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, своєчасним реагуванням на порушення визначених норм у цій сфері, запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період, допомагаючи в цьому органам державної влади та місцевого самоврядування.

Діяльність, пов'язана з європейською інтеграцією та розвитком контактів і співпраці з громадськими об'єднаннями інших держав полягає в уніфікації законодавства України про утворення громадських об'єднань, наближенням його до європейських стандартів, пошуку та дотримання спільних правових цінностей, сумісність соціальних і політичних ідеалів, можливості взаємодоповнюючого економічного і науково-технічного розвитку, взаємодії,

взаємоповаги, традиційного прагнення до єдності (добровільним шляхом), спільність інтересів з головних питань міжнародного життя, співробітництво в економічному, культурному та соціальному розвитку, цивілізоване врегулювання суперечностей у соціальній сфері життєдіяльності суспільства.

Заохочення та організація волонтерської діяльності покликана на виконання вимог ст. 24 Конституції України [65], Закону України «Про волонтерську діяльність» [139] та інших нормативно-правових актів, і регулює відносини у сфері здійснення добровільної, безкорисливої, соціально спрямованої, неприбуткової діяльності, що забезпечується волонтерами та волонтерськими об'єднаннями шляхом надання волонтерської допомоги, що є формою благодійництва.

Бізнес-технічна підтримка – це діяльність, спрямована на організацію і надання допомоги чи консультацій кваліфікованих фахівців з питань ведення бізнесу, організації та відкриття власної справи, а також вирішення питань технічного характеру в усіх сферах виробництва та народного господарства. Інформаційне забезпечення – це форма діяльності, пов'язана із наданням можливості та створенням усіх умов щодо обсягів, розміщення та форм існування інформації, яка використовується в інформаційній системі щодо створення та ефективної діяльності громадських об'єднань.

Крім того, вважаємо за потрібне внести певні зміни й у інші Закони України, такі як: «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [135], «Про фізичну культуру і спорт» [173], оскільки як вказані у зазначених законах терміни не відповідають нормам чинного Закону України «Про громадські об'єднання» [140], адже дефініція законодавчого визначення поняття «громадське об'єднання» значно ширша, ніж термін «громадська організація», тому що визначає суб'єктів створення як фізичних, так і юридичних осіб.

Стратегічний курс України на інтеграцію в Європейський Союз зумовлює необхідність орієнтуватися на європейські цінності, які лежать в основі творення ЄС як нового типу міждержавних відносин. Відтак, важливим аспектом дисертаційного дослідження є визначення перспективних напрямів

розвитку взаємовідносин держави і громадських об'єднань в умовах зближення України з Європейським Союзом.

Європейський Союз відіграє особливу роль у політичному розвитку світу, особливо в становленні сучасної системи міжнародних відносин. Його членами стали здебільшого розвинуті країни усталеної, так званої «старої» демократії. Слід підкреслити, що з огляду на інтеграційні процеси, Європа є найбільш розвиненим регіоном. На сьогодні членами Європейського Союзу є найбільш стабільні демократичні країни континенту. Цей регіон відрізняється високим рівнем розвитку громадянського суспільства, активною участю громадян у політичному житті.

Окремі дослідники стверджують, що сьогодні ЄС – це фактично нова форма політичного устрою, складовими якого є національні держави. Так, англійський політолог Л. Зідентоп вважає, що сучасна Європа переживає вироблення нової політичної форми, яка буде чимсь більшим за конфедерацію, але меншим за федерацію, а саме: об'єднання незалежних держав, що поступаються своїм суверенітетом лише в окремих, доволі обмежених сферах. «Таке утворення, – на думку дослідника, – становитиме своєрідну асоціацію, яка не прагнутиме використовувати сили примусу при безпосередньому впливі на громадян, як це має місце у межах національних держав» [46, с. 134].

Успішна реалізація стратегічних цілей Європейського Союзу значною мірою залежить від правильного і ефективного застосування кожною державою, яка є чи прагне стати її членом, норм європейського права. Якість імплементації права ЄС в систему національного конституційного права та його застосування у державній практиці перебуває у прямій залежності від розуміння права і ставлення до нього громадян європейських країн. Держави-члени ЄС повинні не просто узгоджувати тексти своїх нормативних актів з правовими нормами ЄС, а й прийняти теорію європейського права, досягнути європейське правове мислення. Тільки за таких умов узгоджене на рівні текстів уніфіковане законодавство застосовуватиметься державами-членами ЄС

ефективно. Адже в основі функціонування Європейського Союзу лежить єдине розуміння сутності права в дусі традицій європейської правової культури.

Важливим постулатом європейських концепцій правової держави та громадянського суспільства є визнання громадських об'єднань важливим системоутворюючим фактором держави, необхідним інтегруючим елементом між державою і людиною. Незаперечність такої взаємодії доводиться і тим, що громадські об'єднання допомагають державі стати правовою, а суспільству – громадянським.

За останні два з лишнім десятиліття європейськими країнами накопичено унікальний досвід суспільних перетворень в умовах переходу від тоталітаризму до демократії, від адміністративно-планової економіки до ринкової, від закритого суспільства з авторитарними методами управління до відкритого громадянського суспільства з демократичним врядуванням.

З огляду на підписану 27 червня 2014 року Угоду про асоціацію між Україною та ЄС та настійливе бажання нашої держави стати повноцінним членом ЄС перед науковцями, політиками, державними службовцями все гостріше постає необхідність розв'язання завдань, пов'язаних з європейською інтеграцією. Особлива роль у цій роботі відведена, крім управлінців, юристам – науковцям і практикам, – оскільки саме право як найважливіший засіб юридичного обґрунтування, нормативної підтримки та забезпечення політики інтеграції може максимально наблизити українське законодавство до законодавства Європейського Союзу для створення міцних правових підвалин майбутнього об'єднання.

Європейський вибір України викристалізовується з історії нашого народу, його ментальності та демократичних традицій, із прагнення нинішнього покоління бачити свою державу невіддільним складником єдиної Європи. Європейський вибір України – це водночас і рух до стандартів реальної демократії, інформаційного суспільства, соціально орієнтованого ринкового господарства, базованого на засадах верховенства права й забезпечення прав та свобод людини і громадянина.

Низку загальних гарантій свободи об'єднання містять окремі міжнародно-правові акти, які ратифіковані Верховною Радою України, і відповідно до ст. 9 Конституції України є частиною національного законодавства [65]. Так, ст. 20 Загальної декларації прав людини 1948 р. закріплює право людини на свободу мирних зборів і організацій, забороняючи поряд з цим примушування її вступати до будь-якої асоціації [45]. Це невідчужуване право в сукупності з іншими правами людини, складає основу гідності людини і забезпечує її політичну автономію.

Деталізацію вказаного права можна зустріти у ст. 22 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р.: «Кожна людина має право на свободу асоціацій з іншими, включаючи право створювати профспілки і вступати до них для захисту своїх інтересів. Користування цим правом не підлягає ніяким обмеженням, крім тих, які передбачаються законом і які є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах державної чи громадської безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я і моральності населення або захисту прав та свобод інших осіб [97].

У ст. 11 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., зазначається, що кожна людина має право на свободу мирних зібрань і свободу асоціації, включаючи право створювати профспілки та вступати до них для захисту своїх інтересів [62]. Реалізація цього права не може бути обмежена, крім випадків, чітко визначених законом і які є необхідними у демократичному суспільстві в інтересах державної або громадської безпеки, громадського порядку, охорони здоров'я та моральності населення або захисту прав і свобод інших осіб.

У червні 1993 р. Європейська Рада ЄС на засіданні в Копенгагені розробила критерії, яким мають відповідати країни-кандидати на вступ до Європейського Союзу. Зокрема, Копенгагенські критерії включають в себе політичні критерії, які включають стабільність інститутів, що гарантують демократію, верховенство права, повагу до прав людини, повагу і захист національних меншин [76].

Зазначені критерії для громадських організацій, які можуть залучатися до співпраці для проведення суспільного діалогу з державними органами влади. Отже для того, щоб організація була визнана як європейська, вона повинна: мати постійне представництво на рівні Європейського Співтовариства, надавати прямий доступ до результатів діяльності своїх експертів та брати участь у консультаціях, мати інтереси, спільні з інтересами європейської спільноти, мати орган, визнаний на рівні країн-членів ЄС як представник окремих інтересів, мати членські організації у більшості країн-членів ЄС, бути підзвітною для своїх членів, мати повноваження діяти на європейському рівні, бути незалежною та виборною, працювати прозоро, особливо у сфері фінансування та з питань, які стосуються прийняття рішень [61, с. 84].

Слід зазначити, що діяльність громадських об'єднань у країнах Європейського Союзу охоплює практично всі сфери життєдіяльності суспільства – економіку, освіту, науку, культуру, дозвілля тощо. Вони утворюють розгалужену мережу молодіжних, дитячих, жіночих, професійних, релігійних, ветеранських, а також елітарних організацій-клубів, аналітичних центрів. Зазначені організації створюють основу громадянського суспільства, стають вирішальним стабілізуючим фактором, гарантом демократичного розвитку держави.

Закріплення в національному законодавстві європейських принципів і стандартів, зокрема щодо взаємодії органів державної влади з громадськими організаціями, відкриває шлях зближенню країн Європи й забезпеченню уніфікації та стандартизації правил і процедур відносин органів влади з громадськістю. Ключові принципи і стандарти цих відносин закріплені в Маастрихтському договорі (Угоди про утворення Європейського Союзу) 1992 р., Ніщській хартії фундаментальних прав Європейського Союзу 2000 р., рішеннях Європейського суду справедливості в Люксембурзі та Європейського суду з прав людини в Страсбурзі, законодавстві ЄС, конвенціях, резолюціях та рекомендаціях Ради Європи тощо.

Вступ у силу Лісабонського договору Європейського Союзу (угода щодо принципів функціонування ЄС) у 2009 р. знаменував собою початок нової епохи в демократичному розвитку Європи. Він зробив більш прозорим, підзвітним, відкритим європейський процес прийняття рішень, тим самим втілюючи в життя сподівання громадян на більш ефективне і продуктивне державне управління. Цей документ ще раз підтвердив деякі давно визнані демократичні цінності, доповнивши їх новими механізмами більшого залучення громадськості [107, с. 249].

Як зазначається у науковій літературі «в європейській практиці документи, які регулюють співробітництво державного та недержавного секторів, характеризують певний етап розвитку відносин між владою й громадськими організаціями. Саме ухвалення різними державними інституціями стратегічних документів із питань підтримки діяльності «третього сектору», а також створення умов для розвитку механізмів та інструментів їх реалізації демонструють позицію офіційної влади щодо ролі громадянського суспільства, закладаючи підвалини для конструктивного діалогу з його організаціями. Зазвичай ці документи мають на меті, по-перше, сприяння активізації участі громадян у політичному житті, а по-друге, – створення механізмів співробітництва, які зменшували б навантаження на державні органи в галузі надання певних послуг населенню та закладали принципи подальшого партнерства» [49, с. 7–8].

У країнах розвинутої демократії існує спільне розуміння того, що чим більшу роль відіграють організації громадянського суспільства у політичному процесі, тим більше обов'язків слід на них покладати. Відтак, дедалі зростають очікування того, що об'єднання повинні дотримуватися таких самих правил прозорості й підзвітності, яких дотримуються державні інституції. Нові норми прозорості й підзвітності для організацій громадянського суспільства розроблялися переважним чином на добровільній основі в самому секторі громадянського суспільства (скажімо, «Європейська хартія активної громадянської позиції», «Хартія відповідальності неурядових організацій»

тощо), а також у посібниках, підготовлених такими великими міжнародними організаціями, як Організація Об'єднаних Націй і Європейський Союз. Головна мета цих стандартів забезпечення того, щоб організації громадянського суспільства репрезентували «справжній» голос громадян і діяли виключно задля суспільного блага [107, с. 5].

У багатьох країнах громадськість бере активну участь в управлінні державними справами через громадські консультативно-дорадчі структури при органах державної влади. В кожній з цих країн робота консультативно-дорадчих органів має свою специфіку, оскільки суттєво залежить від принципів державного устрою та від взаємодії між державною владою та громадянським суспільством.

Розглянемо зарубіжний досвід такої практики на прикладі деяких країн. Так, у Болівії прикладом обов'язковості виконання рішень консультативно-дорадчого органу є діяльність Наглядового комітету цієї країни: якщо комітет не погоджується з використанням муніципальних ресурсів, то влада повинна знайти інші варіанти врегулювання ситуації або заявити про свою неспроможність зробити це іншим шляхом [61, с. 80].

У Данії поширена практика призначення членів консультативних органів, які скоріше виконують роль рад з інформаційними або консультативними повноваженнями, забезпечуючи діалог між громадянами та органами державного управління [21, с. 25].

В Естонії діє Єдина комісія уряду та представників об'єднань громадян, яка покликана вирішувати питання підготовки, виконання та оцінювання результатів реалізації Концепції розвитку громадянського суспільства. Комісія розглядає пропозиції, що до неї надходять, дає їм оцінку та надсилає державним органам влади й установам, до компетенції яких входить реалізація зазначених у пропозиціях питань. Вона також готує інформаційно-просвітницькі матеріали, котрі потребують обговорення в суспільстві. Звіти про роботу від членів комісії надаються на розгляд уряду Естонії, який відповідає за реалізацію Концепції розвитку громадянського суспільства, а також

обговорюються на засіданнях Державних зборів. Максимальна кількість членів комісії – 30 осіб. Склад її затверджується розпорядженням уряду, а її головою призначається міністр внутрішніх справ.

Для виконання поточної роботи в комісії утворюються робочі групи, до їх складу має входити не менше 11 осіб. Такі групи очолюють співголови – представник органу виконавчої влади як куратор роботи комісії та представник об'єднання громадян. Слід зазначити, що до складу робочих груп обов'язково входять працівники міністерства внутрішніх справ. Роботу Єдиної комісії теж координує це міністерство. До його функцій входить підготовка засідань комісії, формування порядку денного засідань, підготовка та поширення матеріалів для засідань, оприлюднення необхідної інформації на веб-сайті, ведення та стенографування самих засідань тощо [61, с. 81].

З досвіду США слід відзначити механізм набуття членства в консультативно-дорадчих органах, які діють в деяких штатах. Йдеться про механізм самовисування. Наприклад, членом Пріоритетної ради міста Дейтона може стати будь-яка особа, якщо вона збере для цього 25 підписів виборців [21, с. 27].

Одним із засобів подолання системного дефіциту налагодженої політичної комунікації в нашій державі стало створення системи громадських рад при органах виконавчої влади, започатковане в процесі підготовки до виборів глави держави ще у 2004 р. За цей час діяльність рад у такому форматі висвітлила як позитивні, так і негативні прояви їх як інституціолізованих комунікаторів між громадянським суспільством та органами державної влади.

До позитивних характеристик їх діяльності варто віднести те, що вони започаткували нормативно визначену форму діалогу громадськості та державних управлінців, вона набувала визначених правових підстав, певної регулярності та, за сприятливих умов, могла позитивно впливати на якість окремих управлінських рішень, сприяючи збільшенню прозорості та публічності виконавчої влади, її відкритості до громадян. До негативних характеристик можна віднести насамперед сам порядок формування таких рад,

які створювались за рішенням першої особи того чи іншого органу влади (та місцевого самоврядування), апаратним шляхом, методом кооптації тих чи інших представників громадянського суспільства, які відповідали ніким і ніде не визначним критеріям відбору. Отож, сам процес вибору членів громадських рад був суб'єктивним та авторитарним, а не відкритим та демократичним. Вони підбиралися керманичами органів влади із врахуванням насамперед інтересів того чи іншого органу влади або персональних уподобань його керівника, ступінь та якість репрезентативності громадських організацій при цьому були довільними, безпосередній вплив на якісний та кількісний склад рад із боку громадянського суспільства був відсутнім. Більше цього, такі ради навіть формально діяли не при органах виконавчої влади, а при їх керівниках, що зайве підкреслювало джерело їх походження та спрямування діяльності. Регулярність засідань, порядок денний, врахування результатів обговорень та ухвалених ними рішень також були в компетенції не цих рад або інститутів громадянського суспільства, а виключно голів органів влади. Це не могло не позначитись на переважно кулуарній атмосфері в їх роботі, дистанційованості від запитів громадянського суспільства, браку належного інформування по їх діяльність [14, с. 186–188], отже, й незначній результативності в цілому.

Досвід переконує, що такі дорадчо-консультативні формування насправді здатні працювати з певної ефективністю та здійснювати позитивний вплив на управлінські процеси. Але для отримання такого позитивного результату необхідно, наш погляд, дотримуватись декількох важливих умов.

По-перше, потрібно, щоби вони об'єднували коло справді авторитетних експертів із проблем управлінській діяльності, знавців соціально-політичних проблем розвитку даного регіону. В іншому випадку рівень експертної спроможності такої громадської ради, без якого вона не може виконувати ані дорадчих, ані контролюючих функцій буде недостатнім.

По-друге, до її складу варто (через нині діючі механізми формування рад ініціативною групою) запрошувати лідерів активних і впливових громадських організацій.

По-третє, свою діяльність вони повинні підпорядковувати такому порядку денному, який несе не формально-символічне навантаження (відзначення ювілеїв, обговорення проблем, накинутих у ході чергових мобілізаційних чи навіть суто пропагандистських кампаній центральною або місцевою владою тощо), а спрямований на вирішення пріоритетних питань даного регіону, які турбують його мешканців і які попередньо повинні так чи інакше вивчати громадські організації, що делегували своїх представників до такої ради.

По-четверте, обговорення визначених питань має бути спрямоване на пошук вирішення важливих для суспільства, певної територіальної громади проблем, а його результати мають бути не просто почуті владою, але й у визначеному порядку покладені в основу рішень, що виробляються відповідним органом влади.

По-п'яте, ухвалені рішення мають доводитись до громадськості, а сам дорадчий орган повинен отримувати своєчасну і повну інформацію про хід та отримані результати їх виконання. Насамкінець, діяльність таких структур має бути публічною, максимально відкритою й належно висвітлюватись у відповідних ЗМІ. За таких умов, громадські ради здатні формувати платформу триваючого діалогу між владою та громадянами, за посередництвом авторитетних експертів та лідерів активних і діяльних громадських організацій.

У нашій державі за роки незалежності частково сформована державна політика у сфері сприяння розвитку громадянського суспільства, забезпечення відкритості та прозорості діяльності органів влади та взаємовідносин держави і громадських об'єднань, для якої створено відповідну нормативно-правову базу. Забезпечення відкритості та прозорості державної політики є одним із пріоритетних завдань кожного органу влади, для реалізації якого державні інституції повинні, зокрема, проводити консультації з громадськістю, здійснювати взаємодію з консультативно-дорадчими органами – громадськими радами, сприяти проведенню громадської експертизи своєї діяльності тощо.

Основними програмними документами, відповідно до яких здійснюється та планується державна політика у сфері взаємодії влади та громадських

інститутів, є Закони України «Про громадські об'єднання» [140] і «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [160], укази Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади» [141], «Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [143], «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [144] та Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства» [170]. Саме в останньому документі Кабінетом Міністрів України визначено принципи та механізми розвитку громадянського суспільства. У Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства визначено окремим розділом форми взаємодії органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства.

При цьому у спеціальній інтерактивній інформаційно-аналітичній системі Кабінету Міністрів України «Громадянське суспільство та влада» усі механізми взаємодії виконавчої влади та громадянського суспільства згруповано у два сектори: консультації з громадськістю; діяльність громадських рад при органах виконавчої влади. Крім того, підтримуємо думку В. Ковальчука та С. Іщука, що третьою групою форм взаємодії виконавчої влади та громадських об'єднань, яка є актуальною та потребує детального розгляду, є інститут громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади. Така форма взаємовідносин не може бути включена у категорію консультацій, оскільки передбачає контрольні повноваження інститутів громадянського суспільства стосовно органів виконавчої влади [57].

Таким чином, громадські об'єднання – це інструмент, з допомогою якого можна сформувати міцну демократичну державу і реформувати соціальну сферу. Роль громадських об'єднань в політичній системі визначається ще й тим, що вони відображають інтереси різних соціальних груп. Діючи через відповідні політико-правові механізми на державу, громадські об'єднання

сприяють задоволенню цих інтересів, а отже, сприяють досягненню більшої ефективності в багатьох сферах життя суспільства, а тому держава повинна сприяти активній громадській самоорганізації.

Можна стверджувати, що на сьогоднішньому етапі демократичного розвитку України і входження держави у європейський політико-правовий простір, громадські об'єднання, по-перше, виступають гарантами непорушності, здійснення та захисту конституційних прав людини і громадянина; по-друге, є засобом самоорганізації членів соціуму та реалізації ними інтересів; по-третє, виступають ефективним інститутом демократичного контролю за функціонуванням органів державної влади і ступенем втручання держави у суспільні відносини; по-четверте, дають громадянам можливість безпосередньо впливати на процес прийняття важливих для суспільства рішень.

В умовах нинішнього державно-правового розвитку громадські об'єднання мають гарну перспективу долучатися до державного управління у тій частині, де йдеться про неполітичне керівництво, оскільки політичне – це монополія саме інституту держави. У всіх інших випадках держава, якщо вона проголошує себе демократичною, має потребу широкого залучення громадськості до відправлення функцій оперативного управління державної політики.

Громадські об'єднання виступають рушійною силою, засобом змін у сучасному суспільстві, природним фундаментом демократії, ефективним інструментом реалізації та захисту спільних інтересів, що охороняються та гарантуються Конституцією України.

Стимулом для підвищення уваги держави до громадських об'єднань є вимоги, пов'язані із реалізацією Україною курсу на європейську інтеграцію. Оскільки чи не найголовнішою умовою прийняття будь-якої країни до європейського співтовариства є створення в ній середовища інститутів громадянського суспільства та забезпечення демократичних умов для їх функціонування і розвитку, європейські стандарти верховенства права та демократії, що передбачають взаємодію громадських об'єднань з органами державної влади, повинні бути імplementовані в національну юридичну

практику. Перспективним напрямом цих процесів є налагодження ефективної співпраці держави та суспільних інститутів у площині взаємозацікавленого соціального партнерства, від якого державна влада може отримати набагато більше користі, що проявиться не тільки в посиленні її авторитету серед громадян, а й зростанні їхньої довіри до владних структур.

Висновки до розділу 3

Підсумком здійсненого аналітичного дослідження основних тенденцій цивілізаційного розвитку світу в умовах науково-технічної революції, швидкісного обміну інформацією, глобалізаційних чинниках, що не могло не відобразитися на національній специфіці розвитку взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні стали такі узагальнення.

1. Глобалізація – це процес всесвітньої політичної взаємодії та економічної інтеграції, що супроводжується створенням єдиного нормативно-правового простору шляхом стандартизації та уніфікації законодавства, кодифікації міжнародного права, а також зближення національних культур.

Глобалізацію можна розглядати у двох аспектах: як історичне явище, закономірний результат попереднього історичного розвитку суспільства, і як – феномен цивілізації, що вважається синонімом цілісності світу.

Під впливом глобалізації будь-яка подія економічного чи політичного характеру, що відбувається в одній з країн такої інтегрованої системи, негайно відіб'ється на життєдіяльності інших членів світового співтовариства (прикладом може служити гостра економічна криза у Греції). Економічна інтеграція держав та зростання рівня їх взаємозалежності призводять до формування глобального громадянського суспільства.

2. Глобалізація – це об'єктивне явище сучасності. Для кращого його розуміння важливо окреслити істотні риси, що дасть можливість з'ясувати тенденції впливу глобалізації на суспільний розвиток: а) зростання взаємного впливу і взаємозалежності держав і націй практично у всіх сферах

життєдіяльності суспільства, «стирання» національних кордонів; б) стирання меж між культурами та цивілізаціями, і, як результат, утворення єдиного простору – глобальної цивілізації, що характеризується вищим рівнем соціального розвитку і продуктивності праці; в) інформаційна революція, що полягає у створенні єдиного інформаційного простору, всесвітньої мережі спілкування на базі новітніх медіатехнологій та Інтернету; г) зміна функцій держав і значне підвищення ролі й масштабів діяльності наднаціональних регіональних (Європейський Союз, Організація Латиноамериканських держав, Євразійське економічне співтовариство тощо) та універсальних організацій (Організація Об'єднаних Націй тощо); д) універсалізація світових стандартів, поширення системи єдиних ліберально-демократичних та соціокультурних цінностей на основі базових положень міжнародного права, що дасть сучасним і майбутнім націям та державам надію на гідне життя.

3. В умовах глобалізації все очевиднішою стає тенденція активізації людини як індивідуального суб'єкта правової системи, що проявляється в соціальній активності особи, зростання суб'єктивного чинника у функціонуванні й розвитку правової системи. При цьому біологічне, соціальне й духовне буття людини зазнає принципових змін, які неодмінно знаходять свій прояв у нових тенденціях розвитку її прав і свобод.

Наслідком активізації індивідуальних суб'єктів є активізація соціальних спільнот як суб'єктів правової системи, таких як громадські об'єднання, рухи тощо. Така тенденція має свої позитивні наслідки – значне підвищення рівня захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, плідне накопичення певних культурних надбань і цінностей тощо.

4. Розвиток українського суспільства в цілому і громадських об'єднань зокрема, підпорядкований загальним закономірностям глобалізації. Саме тому діяльність громадських організацій, як суттєвий чинник демократичних перетворень в українській державі, опиняється під безпосереднім впливом глобальних процесів. Глобальні зміни та перетворення трансформують громадянське суспільство, державу, а також усі суспільні

процеси в ньому, включаючи і взаємовідносини між державою та громадськими об'єднаннями.

Під трансформацією розуміють процес набуття взаємовідносин держави і громадських об'єднань нових рис, що відповідають вимогам часу та сучасному розвитку суспільства. Важливими рисами такої трансформації будуть: демократизація державної влади, зміна життєвих стандартів суспільства, доступ громадських об'єднань до участі у правовому регулюванні, здійснення громадського контролю за державною діяльністю.

5. Новітній етап розвитку взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні має декілька особливостей: по-перше, відбувається в умовах гібридної війни проти України, що зумовлює певну політичну, економічну, соціальну нестабільність, є серйозним викликом життєздатності взаємовідносин державних інституцій та громадських об'єднань, їх дієвості та ефективності комунікації між ними; по-друге, одночасне розростання як внутрішньої системи взаємовідносин між зазначеними суб'єктами, так і суттєве розширення співпраці на європейському та міжнародний рівні з міжнародними неурядовими громадськими організаціями та громадськими об'єднаннями інших країн.

6. Важко погодитися з домінуючою тезою в юридичній літературі про значну слабкість та зародковий характер громадянського суспільства в Україні. Адже саме останнє показало свою міць під час «революції гідності», унеможливило подальшу узурпацію влади, зумовило євроінтеграційний демократичний розвиток нашої держави, забезпечило ефективний громадянський контроль за діяльністю органів публічної влади, їх посадових і службових осіб в умовах тодішньої певної дезорганізації та деморалізації.

7. В умовах низки розпочатих сучасних реформ в Україні триває пошук нових форм взаємодії органів державної влади та інститутів місцевого самоврядування з громадянськими об'єднаннями, мають місце різні спроби налагодження системи оперативного інформування населення про діяльність влади через використання можливостей популярних соціальних мереж

(наприклад, Facebook та інших), намагання забезпечити сталий зворотній зв'язок між інститутами влади та громадянами у рамках формування культури державно-громадського управління. Відповідно до цього, з'являються окремі намагання використовувати механізми та інструментарій електронної демократії на центральному та місцевому рівнях державного управління, запровадження механізмів громадської експертизи, інші сучасні діалогові форми комунікації.

8. Є нагальна потреба розробки законопроекту «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про громадські об'єднання» [Додаток А], що обумовлено необхідністю законодавчого удосконалення та визначення сфери суспільної діяльності громадських об'єднань, механізму безпосередньої участі їх представників у вирішенні питань як загальнодержавного, так і місцевого значення. Більше того доцільність підготовки нового законопроекту пов'язана з необхідністю його наповнення європейськими стандартами з урахуванням впливу світових тенденцій просторового розвитку, яких не уникнути Україні.

9. На сьогоднішньому етапі демократичного розвитку України і її перспективного входження у європейський політико-правовий простір, громадські об'єднання, по-перше, виступають гарантами непорушності, реалізації та захисту конституційних прав людини і громадянина; по-друге, є засобом самоорганізації членів соціуму та здійснення ними інтересів; по-третє, виступають ефективним інститутом демократичного контролю за функціонуванням органів державної влади; по-четверте, дають людям можливість безпосередньо впливати на процес прийняття важливих для суспільства рішень.

Громадські об'єднання виступають рушійною силою, засобом змін у сучасному суспільстві, природним фундаментом демократії, ефективним інструментом реалізації та захисту спільних інтересів, що охороняються та гарантуються Конституцією України.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової задачі щодо дослідження правових форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань в умовах побудови громадянського суспільства, механізмів їх розвитку в умовах глобалізації і входження України у європейський простір. За результатами дослідження сформульовано такі основні методологічні, теоретичні та практичні висновки:

1. Право на свободу об'єднань є одним із фундаментальних прав та займає особливе, пріоритетне місце серед інших політичних прав і свобод людини і громадянина. Воно є основоположним і невід'ємним правом та основою демократичного режиму держави. Проте, право на об'єднання не є абсолютним і може бути обмеженим на підставі ст. 37 Конституції України, відповідно до якої забороняється утворення й діяльність громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення.

Належна нормативна регламентація цього права у національному законодавстві на основі міжнародних стандартів у цій сфері є визначальним показником для повноцінного становлення і розвитку громадянського суспільства.

2. Під правом на свободу об'єднання слід розуміти визнані та гарантовані Конституцією, законами та іншими нормативно-правовими актами України, в тому числі міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, можливості певної поведінки людини і громадянина у сфері формування громадянського суспільства, що полягає у добровільній ініціативі об'єднатися з іншими фізичними особами та/або

юридичними особами приватного права для реалізації та захисту прав і свобод, задоволення суспільних і приватних інтересів у економічній, соціальній, культурній, екологічній та інших сферах.

3. Право людини на свободу об'єднання включає в себе такі правомочності: а) право вільно створювати громадські об'єднання у організаційно-правовій формі громадської організації або громадської спілки; б) право вступати у вже існуючі громадської організації чи громадської спілки; в) право брати участь у функціонуванні громадського об'єднання; г) право на вихід з громадської організації або громадської спілки; д) право звернутися до компетентних органів за захистом порушеного права; е) право ініціювати припинення діяльності громадського об'єднання.

4. Соціальна цінність громадських об'єднань полягає в тому, що вони покликані активізувати розв'язання тих проблем, які не дістають належної уваги з боку суб'єктів з державно-владними повноваженнями. Разом з тим, на відміну від політичних партій, громадські об'єднання не ставлять собі за мету здобуття і реалізацію політичної влади чи здійснення контролю над нею. Вони спрямовані на виконання завдань, що лежать в інших сферах життя суспільства (економічній, соціальній, культурній та ін.). Громадські об'єднання, незважаючи на їх позаполітичний статус, так чи інакше взаємодіють з органами публічної влади (державної і муніципальної) і в такий спосіб впливають на їх діяльність. Більше того, як переконливо засвідчує практика такий вплив, в окремих випадках, є досить дієвим та ефективним.

5. Принципи утворення і діяльності громадських об'єднань закріплені ст. 3 Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р. Зокрема, це: добровільність; самоврядність; вільний вибір території діяльності; рівність перед законом; відсутність майнового інтересу їх членів; прозорість, відкритість та публічність.

Проте, вказаний перелік принципів утворення і діяльності громадських об'єднань, на нашу думку, доцільно доповнити принципом заборони втручання органів публічної влади, їх посадових і службових осіб в утворення та

функціонування громадських об'єднань. Адже, визначальним обов'язком правової держави є невтручання як у реалізацію людьми права на свободу об'єднання, так і в діяльність самого об'єднання, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей (ч.1 ст. 36 Конституції України). Цими положеннями унормовуються межі втручання держави в реалізацію права на свободу об'єднання.

Загалом можна виокремити такі принципи взаємовідносин держави і громадських об'єднань: соціальне партнерство; забезпечення державою рівних можливостей громадським об'єднанням у контролі за діяльністю держави та її органів; взаємна відповідальність; відкритість та прозорість у прийнятті рішень, отримання інформації про діяльність; невтручання органів державної влади у діяльність громадських об'єднань; визнання органами державної влади різних видів діяльності громадських об'єднань; підвищення ефективності процесу такої взаємодії.

6. На основі порівняльно-правового аналізу Закону України «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 р. (втратив юридичну силу) та Закону України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 року № 4572-VI (зі змінами і доповненнями) можна стверджувати, що останній в цілому змінив концептуальні засади взаємовідносин держави і громадських об'єднань, надавши їм більше можливостей для діяльності та ввівши нові стандарти утворення об'єднань. Чинний Закон України «Про громадські об'єднання» відповідає європейським стандартам в цій сфері. Відповідно до нього громадські об'єднання – це об'єднання не тільки фізичних осіб (громадські організації), а й юридичних осіб (громадські спілки); діяльність не обмежується територіально і може здійснюватися по всій країні незалежно від місця реєстрації; процедура реєстрації спрощена; реєстраційний збір відсутній, плата справляється за внесення змін до статуту, видачу дублікату; свідоцтво про державну реєстрацію скасовано, заявник отримує виписку з Єдиного

державного реєстру; гарантується спрощена процедура ведення громадською організацією підприємницької діяльності для досягнення статутних цілей тощо.

7. Взаємовідносини громадських об'єднань з державою за своїми сутнісними ознаками та природою носять, в переважній більшості, характер правових відносин. Відтак, дані взаємовідносини наділені такими ознаками: а) вони виникають, змінюються і припиняються лише на основі правових норм; б) їх зміст визначається правовими нормами, де вказується можливість сторін володіти конкретними взаємними правами та обов'язками. Суб'єкти правовідносин ніби «пов'язані» юридичними правами і обов'язками, що в правовій науці називають суб'єктивними та зустрічними, оскільки праву однієї сторони кореспондує юридичний обов'язок іншої, і навпаки; в) вони завжди носять свідомий, вольовий характер.

8. Під правовими формами взаємовідносин держави і громадських об'єднань слід розуміти вольові суспільні відносини, що виникають, змінюються і припиняються на основі правових норм, відображені в правомірній поведінці суб'єктів цих відносин і мають основне соціальне призначення у можливості створювати для суб'єктів цих відносин (держави і громадських об'єднань) юридичні можливості для досягнення чи охорони певних соціальних благ, задоволення їхніх потреб та інтересів.

9. Взаємовідносини органів держави з громадськими об'єднаннями можуть набувати різних правових форм і здійснюватися різними способами, що залежить від контексту, в якому відбувається така співпраця, особливостей функціонування органів влади, цілей та методів діяльності громадських об'єднань. Найбільшого поширення отримали такі форми взаємовідносин, як: спільне проведення заходів, громадські консультативні й експертні ради, державні та муніципальні гранти, соціальне замовлення, ярмарки громадських організацій та проектів тощо.

При цьому зазначена взаємодія носить нерівномірний характер на території України, що пов'язано з неоднаковим рівнем розвиненості інститутів громадянського суспільства в мегаполісах та сільській місцевості.

10. На жаль, нині взаємодія держави з громадськими об'єднаннями не носить системний характер та, як правило, є показовою і демонстраційною, не наповненою конкретним змістом (з боку органів влади) та орієнтованою на ефект створення позитивного іміджу влади як прозорої, європейської, що начебто цікавиться та відслідковує запити людей.

11. Ідея громадянського суспільства заснована на необхідності ефективного регулювання взаємовідносин людини з політичною владою та суспільства з державою. Як правило, державна влада має тенденцію до розширення своїх повноважень і встановлення тотального контролю. Проте, на сьогоднішній день контроль суспільством державної влади – вкрай актуальна проблема і в практичному, і в теоретичному сенсі.

На нашу думку, громадський (демократичний) контроль, що здійснюється громадськими об'єднаннями, є одним з різновидів соціального контролю, суть якого полягає у спостереженні представників народу за діяльністю органів публічної (державної і муніципальної) влади, їх посадових і службових осіб, а також всебічному аналізі та об'єктивній перевірці цієї діяльності, що спрямовані на виявлення, запобігання і припинення протиправних діянь (дій чи бездіяльності), що спричиняють порушення конституційних прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина.

12. Під механізмом взаємовідносин держави і громадських об'єднань слід розуміти систему юридичних засобів – сукупність нормативних засад (принципів) забезпечення права особи на свободу об'єднання, а також нормативно-правових засобів та загально-соціальних умов реалізації різних форм взаємовідносин держави і громадських об'єднань за допомогою яких здійснюється правове регулювання зазначених взаємовідносин, основною метою яких є вирішення актуальних проблем державного й суспільного розвитку та задоволення потреб та інтересів членів соціуму.

13. З точки зору функціонування механізму правового регулювання взаємовідносин держави і громадських об'єднань – це процес, що має конкретні стадії: 1) регламентація взаємовідносин держави і громадських об'єднань,

формування об'єктивного юридичного права, що регулює ці відносини; 2) виникнення у суб'єктів цього виду правовідносин суб'єктивних прав і юридичних обов'язків; 3) реалізація суб'єктивних прав і юридичних обов'язків в поведінці суб'єктів правовідносин, а у випадку порушення норм права – притягнення винних учасників правовідносин до юридичної відповідальності залежно від негативних наслідків такого делікту та відшкодування завданих збитків, відновлення правомірного стану.

14. На основі аналізу таких критеріїв як – мета суспільного розвитку, суспільна стабільність, механізми досягнення мети та прогнозовані наслідки можна сформулювати такі моделі взаємовідносин держави та громадських об'єднань:

а) ідеальна модель. Сильна держава – сильне суспільство. Сформоване громадянське суспільство, що має чітку стратегічну мету – верховенство права. Держава абсолютно відповідає суспільному ідеалу, оскільки за більшістю ознак є правовою. Наявним є контроль з боку громадських об'єднань, високий ступінь довіри до державної влади;

б) модель конфлікту цінностей. Сильна держава – сильне суспільство. Держава та суспільство мають чітко сформовану мету та бачення шляхів її досягнення. Мета їх розвитку ідеалізується, а сценарій розвитку формується лише в межах мети. Проте цінності, що лежать в основі ідеалу громадянського суспільства, не відповідають ціннісним орієнтаціям владних структур. Кожна структура прагне бути єдиним суб'єктом управління, висуває свого лідера та відстоює власні пріоритети, намагається контролювати діяльність опонента та використовувати його ресурси. Взаємодія носить деструктивний характер, поступки неможливі і небажані. Наслідок – суспільне протистояння, криза влади, зміна суспільних ідеалів;

в) модель домінування держави. Сильна держава – слабе суспільство. Громадянське суспільство фактично не сформоване і розуміється здебільшого як угруповання громадян за спільними інтересами. У такому суспільстві ідеал розвитку не є поштовхом до дії, а лишається на рівні популістських гасел.

Держава є єдиним суб'єктом управління. Але стратегічна мета державної влади йде врозріз з ідеалом громадянського суспільства. Сильна влада переслідує в процесі розвитку власні інтереси, монополізує наявні ресурси, які використовує задля свого становлення, що, відповідно, гальмує або зовсім призупиняє розвиток громадянського суспільства та його інститутів;

г) модель корпоративної держави. Сильна держава – слабе суспільство. В державі діють потужні фінансово-промислові групи, які володіють значними фінансовими, виробничими, матеріальними ресурсами внаслідок доступу їх представників до влади (поєднання влади і бізнесу). Як наслідок органи публічної влади під потужним тиском більш організованих та впливових фінансово-промислових груп перетворюються із суб'єктів влади, які мають захищати права громадян та інтереси більшості населення, на об'єкт маніпуляції корпорації, яка досягла реальної влади. Наслідок – соціальна поляризація, розшарування держави та суспільства, деструктивні зміни їх структури;

д) модель домінування громадянського суспільства. Слабка держава – сильне суспільство. Громадянське суспільство сформоване, відбувається його прогресивний розвиток. Суспільство має свою мету й ідеал, розвинені інститути, але влада не відповідає цьому ідеалу. Громадянське суспільство є лідером змін, генерує інноваційні моделі управління, що відповідають його власним очікуванням, диктує умови, контролює діяльність державної влади та використання нею ресурси. Фактично відбувається зміщення влади від державної до так званої громадської. Наслідком є стихійна демократія;

е) модель інноваційного суспільства. Слабка держава – сильне суспільство. Ініціатором інноваційних змін виступає громадянське суспільство. Закріплена на рівні суспільної свідомості спільна суспільна мета, розроблена система суспільних цінностей визначає формування новітніх механізмів її реалізації. Наслідком цього є розширення владних повноважень на горизонтальному рівні, децентралізація, зростання суспільного потенціалу;

є) модель інертного протистояння. Слабка держава – слабе суспільство.

Обидві системи розвиваються самостійно та паралельно, кожна має свою мету, проте ідеал майбутнього не є чітко сформованим, шляхи та механізми його досягнення відсутні, в процесі діяльності використовуються тільки внутрішні ресурси. Прагнення дійти згоди та співпраці не має чіткого стратегічного спрямування, відбувається хаотично, відсутність сильного лідера призводить до неефективних переговорів, результатом яких може стати ефект «майдану» з боку громадянського суспільства або тоталітарне придушення ініціативи з боку держави. Наслідок – абсолютна безвідповідальність держави та громадянського суспільства, об'єктивація латентного конфлікту, дестабілізація;

ж) модель держави системної кризи. Слабка держава – слабе суспільство. Відсутність спільної мети та ідеалу в кожній підсистемі. Фактично державної влади як цілісного інституту та сформованого громадянського суспільства не існує. Лідери поодинокі, їхня мета – особисте збагачення, відповідно відбувається «розбазарювання» ресурсів, для досягнення особистої мети використовуються всі шляхи та засоби. Взаємодія між державою та громадянським суспільством відбувається лише на рівні гасел. Тобто, взаємодія фактично відсутня – і держава, і громадянське суспільство функціонують самостійно, але їхнього розвитку при цьому не відбувається. Наслідок – деградація, системна криза.

15. У процесі соціальної комунікації не лише держава впливає на створення та діяльність громадських об'єднань, а й останні мають певний вплив на політику держави, який може здійснюватись кількома шляхами: 1) безпосередній вплив – вирішення актуальних суспільних проблем, що не можуть бути вирішені державою. Цей вплив ефективний за умови вчасного реагування держави шляхом зміни політики у відповідній сфері; 2) консультативний вплив – направлення державної політики у правильне русло через проведення спільних консультацій громадських об'єднань з державними структурами; 3) інноваційний вплив – наукова розробка та презентація нових шляхів вирішення проблем через інформаційні ресурси; 4) наглядовий вплив – громадський контроль за реалізацією державної політики, який реалізується

такими соціальними технологіями: адвокати (advocacy), лобіювання, створення коаліцій громадських об'єднань, проведення масових акцій, громадська просвітна діяльність, взаємодія із засобами масової інформації.

16. Глобалізація – це процес всесвітньої політичної взаємодії та економічної інтеграції, що супроводжується створенням єдиного нормативно-правового простору шляхом стандартизації та уніфікації законодавства, кодифікації міжнародного права, а також зближення національних культур.

Глобалізацію можна розглядати у двох аспектах: як історичне явище, закономірний результат попереднього історичного розвитку суспільства, і як – феномен цивілізації, що вважається синонімом цілісності світу.

17. Глобалізація – це об'єктивне явище сучасності. Для кращого його розуміння важливо окреслити істотні риси, що дасть можливість з'ясувати тенденції впливу глобалізації на суспільний розвиток: а) зростання взаємного впливу і взаємозалежності держав і націй практично у всіх сферах життєдіяльності суспільства, «стирання» національних кордонів; б) стирання меж між культурами та цивілізаціями, і, як результат, утворення єдиного простору – глобальної цивілізації, що характеризується вищим рівнем соціального розвитку і продуктивності праці; в) інформаційна революція, що полягає у створенні єдиного інформаційного простору, всесвітньої мережі спілкування на базі новітніх медіатехнологій та Інтернету; г) зміна функцій держав і значне підвищення ролі й масштабів діяльності наднаціональних регіональних (Європейський Союз, Євразійське економічне співтовариство тощо) та універсальних організацій (Організація Об'єднаних Націй тощо); д) універсалізація світових стандартів, поширення системи єдиних ліберально-демократичних та соціокультурних цінностей на основі базових положень міжнародного права, що дасть сучасним і майбутнім націям та державам надію на гідне життя.

18. В умовах глобалізації все очевиднішою стає тенденція активізації людини як індивідуального суб'єкта правової системи, що проявляється в

соціальній активності особи, зростання суб'єктивного чинника у функціонуванні й розвитку правової системи.

Наслідком активізації індивідуальних суб'єктів є активізація соціальних спільнот як суб'єктів правової системи, таких як громадські об'єднання, рухи тощо. Така тенденція має свої позитивні наслідки – значне підвищення рівня захисту прав, свобод і законних інтересів громадян, плідне накопичення певних культурних надбань і цінностей тощо.

19. Розвиток українського суспільства в цілому і громадських об'єднань, зокрема, підпорядкований загальним закономірностям глобалізації. Саме тому діяльність громадських організацій, як суттєвий чинник демократичних перетворень в Українській державі, опиняється під безпосереднім впливом глобальних процесів. Глобальні зміни та перетворення трансформують громадянське суспільство, державу, а також усі суспільні процеси в ньому, включаючи і взаємовідносини між державою та громадськими об'єднаннями.

20. Новітній етап розвитку взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні має декілька особливостей: по-перше, відбувається в умовах гібридної війни проти України, що зумовлює певну політичну, економічну, соціальну нестабільність, є серйозним викликом життєздатності взаємовідносин державних інституцій та громадських об'єднань, їх дієвості та ефективності комунікації між ними; по-друге, одночасне розростання як внутрішньої системи взаємовідносин між зазначеними суб'єктами, так і суттєве розширення співпраці на європейському та міжнародний рівні з міжнародними неурядовими громадськими організаціями та громадськими об'єднаннями інших країн.

21. Важко погодитися з домінуючою тезою в юридичній літературі про значну слабкість та зародковий характер громадянського суспільства в Україні. Адже саме останнє показало свою міць під час «революції гідності», унеможливило подальшу узурпацію влади, зумовило євроінтеграційний демократичний розвиток нашої держави, забезпечило ефективний

громадянський контроль за діяльністю органів публічної влади, їх посадових і службових осіб в умовах тодішньої певної дезорганізації та деморалізації.

22. В умовах низки розпочатих сучасних реформ в Україні триває пошук нових форм взаємодії органів державної влади та інститутів місцевого самоврядування з громадянськими об'єднаннями, мають місце різні спроби налагодження системи оперативного інформування населення про діяльність влади через використання можливостей популярних соціальних мереж (наприклад, Facebook та інших), намагання забезпечити сталий зворотній зв'язок між інститутами влади та громадянами у рамках формування культури державно-громадського управління.

23. Є нагальна потреба розробки законопроекту «Про внесення змін і доповнень до Закону України «Про громадські об'єднання» [Додаток А], що обумовлено необхідністю законодавчого удосконалення та визначення сфери суспільної діяльності громадських об'єднань, механізму безпосередньої участі їх представників у вирішенні питань як загальнодержавного, так і місцевого значення.

24. На сьогоднішньому етапі демократичного розвитку України і її перспективного входження у європейський політико-правовий простір, громадські об'єднання, по-перше, виступають гарантами непорушності, реалізації та захисту конституційних прав людини і громадянина; по-друге, є засобом самоорганізації членів соціуму та здійснення ними інтересів; по-третє, виступають ефективним інститутом демократичного контролю за функціонуванням органів державної влади; по-четверте, дають людям можливість безпосередньо впливати на процес прийняття важливих для суспільства рішень.

Громадські об'єднання виступають рушійною силою, засобом змін у сучасному суспільстві, природним фундаментом демократії, ефективним інструментом реалізації та захисту спільних інтересів, що охороняються та гарантуються Конституцією України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексеев С. С. Право : азбука – теория – философия : Опыт комплексного исследования: [монография] / С. С. Алексеев. – М. : Статут, 1999. – 712 с.
2. Афанасьев В. Г. Системность и общество / Виктор Григорьевич Афанасьев. – М. : Политиздат, 1980. – 368 с.
3. Балинська О. М. Проблеми теорії держави і права : навчально-методичний посібник / О. М. Балинська, Т. З. Гарасимів. – Львів: ЛьвДУВС, 2008. – 320 с.
4. Балинська О.М. Право як знакова модель / О. М. Балинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 3. – С. 365–372.
5. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія. досвід, шляхи удосконалення. – Харків: Основа, 1996. – 398 с.
6. Бачинін В. А. Філософія права : [підручник] / В. А. Бачинін, М. І. Панов. – К. : Ін Юре 2002. – 472 с.
7. Береза А. В. Громадські ради в Україні: історія становлення / А. В. Береза // Держава і право : зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 52. – С. 613.
8. Бехруз Х. Праворозуміння, розуміння права і правова система / Х. Бехруз // Право України. – 2010. – № 4. – С. 143–147.
9. Білинський А. Громадські організації в СРСР / Андрій Білинський. – Мюнхен ; Чікаго: Український публіцистично-науковий ін-т, 1969. – 160 с.
10. Білоус В. С. Синергетична парадигма і політична діяльність: методологічний потенціал та ефективність його реалізації / В.С. Білоус // Вісник Київського нац. університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Філософія. Політологія. – 2006. – № 81/83. – С. 8–9.
11. Блауберг И. В. Философский принцип системности и системный поход / И В. Блауберг, В. Н. Садовский, Б. Г. Юдин // Вопросы философии. – 1978. – № 8. – С. 39–52.

12. Богашева Н. В. Відносини держави і політичних партій в Україні: конституційно-правові аспекти: монографія / Н. В. Богашева. – К. : Логос, 2012. – 446 с.
13. Бородай С. Б. Партнерство как способ взаимодействия социальных субъектов / С. Б. Бородай // Актуальные вопросы правотворческой и правоприменительной деятельности: [темат. сб. науч. трудов]. – К. : НМК ВО, 1992. – С. 3–8.
14. Бульба В.Г. Діяльність громадських гуманітарних рад та її висвітлення на веб-сайтах обласних державних адміністрацій / В.Г. Бульба, А.В. Меляков // Теорія і практика державного управління. – 2011. – Вип. 1 (32). – С. 185– 191.
15. Бурдов В. Г. Экономическая теория развития общества : [в двух томах] / под ред. В.Д. Смолина. - Т.1. – СПб, 2005. – 220 с.
16. Василенко Л. Фінансове забезпечення діяльності й розвитку громадських організацій / Л. Василенко, С. Зелінський // Фінанси України. – 2002. – № 8. – С. 30.
17. Ващук О.М. Конституційно-правовий статус громадських організацій України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.02 / О. М. Ващук; НАН України; Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. – К., 2004. – 17 с.
18. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел.] – К.; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
19. Велитченко Л. К. Психологічні основи педагогічної взаємодії: автореф. дис. доктора психол. наук: 19.00.07 / Л. К. Велитченко; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова – К., 2006. – 45 с.
20. Виклик глобалізації : [збірн. наук. праць] / ред. О. Гомілко. – К.: Стилос, 2001. – 206 с.
21. Влада і суспільство: діалог через громадські ради : монографія / Ю. Ж. Шайгородський, Т. С. Андрійчук, А. Я. Дідух [та ін.] ; за заг. ред. Ю. Ж. Шайгородського. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2011. – 148 с.

22. Воронов І. О. Глобалізація і політика: Реалії і перспективи соціальних трансформацій / І. О. Воронов. – К.: Генеза, 2004. – 288 с.
23. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії «громадянське суспільство» / Ю. Габермас. – Львів: Літопис, 2000. – 320 с.
24. Гегель Г.-В.Ф. Сочинения / Георг Вильгельм Фридрих Гегель ; [в 14 т]. – М. : Государственное издательство политической литературы, 1929. – Т. 1. – 473 с.
25. Генис А. 2001 : сюрпризы глобализации / А. Генис // Иностранная литература. – 2002. – №1. – С. 233–238.
26. Глобалізація і безпека розвитку: [монографія] / О. Г. Білорус, Д. Г. Лук'яненко та ін. ; керівник авт. колективу і наук. ред. О. Г. Білорус. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.
27. Головій В. М. Взаємодія органів влади, ЗМІ та організацій громадянського суспільства в реалізації державної соціальної політики / В. М. Головій // Державне будівництво: [Електронне фахове видання]. – 2008. – № 2. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua>.
28. Гончаров А. А. Гражданский контроль над органами власти / А. А. Гончаров. – М.: Издательство «Весь Мир», 2010. – 224 с.
29. Громадські організації та органи державного управління : питання взаємовідносин : [монографія] / за заг. ред. Н. Р. Нижник, В. М. Олуйка. – Хмельницький : Вид-во ХУУП. – 236 с.
30. Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства: монографія / за наук. ред. В. П. Беха ; редкол. : В. П. Бех (голова), Г. О. Нестеренко (заст. голови) [та ін.]. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – 680 с.
31. Давид Р. Основные правовые системы современности / Р. Давид, К. Жоффре-Спинози – М.: Международные отношения, 1997. – 400 с.

32. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт. Очерк политики свободы / Ральф Дарендорф; [пер. с нем. Л. Ю. Паншиной]. – М. : РОССПЭН, 2002. – 288 с.
33. Дармограй Н. М. Культура влади трансформаційного періоду / Н. М. Дармограй // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2005. – № 1. – С. 39–50.
34. Декларація прав національностей України від 01.11.1991 № 1771-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Ст.799.
35. Денисюк М. В. Правовий механізм контролю громадянським суспільством діяльності органів державної влади / М. В. Денисюк // Держава і право. – 2011. – Випуск 53. – С. 99 – 103.
36. Державна влада і громадянське суспільство: система взаємодії : монографія / О. П. Якубовський, Т. О. Бутирська. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2004. – 198 с.
37. Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року: затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 № 385 // Офіційний вісник України. – 2014. – № 70. – Ст. 1966.
38. Джужа О. М. Щодо можливості вивчення правових явищ з позицій синергетики / О. М. Джужа, Ю. Ю. Орлов, Р. А. Калюжний // Право і суспільство. – 2009. – Вип. 2. – С. 3–12.
39. Дія права : інтегративний аспект : [монографія] / кол. авторів; [відп. ред. Н. М. Оніщенко]. – К. : Юридична думка, 2010. – 360 с.
40. Додіна Є. Є. Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / Є. Є. Додіна; Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2002. – 21 с.
41. Донеллі Дж. Права людини у міжнародній політиці / Джек Донеллі; [пер. з англ. Т. Завалія]. – Львів : Кальварія, 2004. – 280 с.
42. Доповідь Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про роботу Організації на 54 Сесії Генеральної Асамблеї // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/document/gadocs>.

43. Жалинский А. Э. Эффективность профилактики преступлений и криминологическая информация / А. Э. Жалинский, М. В. Костицкий. – Львов: Вища школа; Изд-во при Львов. ун-те, 1980. – 212 с.
44. Жданенко С. Б. Партнерство як соціальний інститут / Жданенко С. Б. // Наукові записки Харківського військового університету: Соціальна філософія, педагогіка, психологія. – 2002. – Вип. 15. – С. 85–89.
45. Загальна декларація прав людини : прийнято Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – С. 303.
46. Зидентоп Л. Демократия в Европе / Ларри Зидентоп; [под ред. В. Л. Иноземцева; пер. с англ.]. – М.: Логос, 2001. – 312 с.
47. Иноземцев В. Л. Философия глобальных проблем. Вторые Фроловские чтения. Глоболизация наивная мечта XXI века / В. Л. Иноземцев // Человек. – 2003. – №3. – С. 38–44.
48. Ібрагімова А. Відкритий форум: обмін досвідом із розвитку громад / А. Ібрагімова // Наша громада. – 2007. – № 1. – С. 2–11.
49. Калінічева Г. Державна політика підтримки розвитку організацій громадянського суспільства в країнах ЦСЄ / Г. Калінічева // Віче. – 2013. – № 20. – С. 7–11.
50. Карась А. Громадянське суспільство і Україна: пошук дискурсивного контексту свободи й автентичності / А. Карась // Громадянське суспільство як здійснення свободи: [зб. наук. праць] / [за ред. А. Карася. – [3-й вип.]. – Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – С. 33.
51. Карась А. Ф. Філософія громадянського суспільства як інтерпретація свободи і соціальності: автореф. дис. д-ра філос. наук: 09.00.03 / А. Ф. Карась; Львівський національний університет імені Івана Франка. – Львів, 2005. – 35 с.
52. Кваша О. О. Зміст і значення понять «взаємодія» та «система» у філософських і правових досліджень / О. О. Кваша // Держава і право. – 2010. – Вип. 56. – С. 32–38.

53. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права: [підручник] / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. – К.: Кондор, 2006. – 477 с.
54. Керимов Д. А. Методология права : предмет, функции, проблемы философии права / Джангир Аббасович Керимов ; [4-е изд.] – М. : Изд-во СГУ, 2008. – 521 с.
55. Ковальчук В. Б. Легітимність державної влади в правовій теорії та державно-правовій практиці: [монографія] / В. Б. Ковальчук. – К. : Логос, 2011. – 392 с.
56. Ковальчук В. Правові засади взаємодії громадянського суспільства та державної влади в процесі демократичної легітимації: [монографія] / В. Б. Ковальчук, С. І. Іщук. – Острог: Видавництво НУ «Острозька академія», 2013. – 268 с.
57. Ковальчук В. Правові основи взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади в процесі демократичної легітимації / В. Ковальчук, С. Іщук // Вибори та демократія. – 2012. – № 2 (22). – С. 51–57.
58. Кодекс цивільного захисту України від 02.10.2012 // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 34-35. – Ст. 458.
59. Козловський А. А. Право як пізнання: Вступ до гносеології права / А. А. Козловський – Чернівці: Рута, 1999. – 295 с.
60. Колпаков В. К. Адміністративне право України: [підручник] / В. К. Колпаков. – К. : Юрінком Інтер, 1999. – 736 с.
61. Комунікація: демократичні стандарти в роботі органів державної влади / за заг. ред. Н.К. Дніпренко. – К.: ТОВ «Вістка», 2008. – 164 с.
62. Конвенція про захист прав людини та основних свобод: прийнята Радою Європи 04.11.1950 // Офіц. вісн. України. – 1998. – № 13 / № 32. – С. 270.
63. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник / Николай Иванович Кондаков ; отв. ред Д. П. Горский ; [2-е, исправл. и дополн. изд.]. – М. : Наука, 1975. – 720 с.
64. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В. Я. Тацій, О. В. Петришин, Ю. Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук

України. – [2-ге вид., переробл. і допов.]. – Х. : Право, 2011. – 1128 с.

65. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 (редакція від 02.03.2014) // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.

66. Концепція взаємодії держави з громадянським суспільством: роз'яснення Міністерства юстиції України від 03.02.2011 // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua>

67. Корнієвський О. А. Громадські об'єднання у системі національної безпеки держави: [монографія] / О. А. Корнієвський. – К.: Альтерпрес, 2010. – 396 с.

68. Корнякова Т.В. Прокуратура і органи позавідомчого контролю: нагляд і взаємодія: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.10 / Одеська національна юридична академія – Одеса, 2004. – 19 с.

69. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу : [монографія] / О. М. Костенко. – К. : Атіка, 2008. – 352 с.

70. Кохановский В. П. Философия / В. П. Кохановский, Л. В. Жаров, В. П. Яковлев. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2003. – 224 с.

71. Кравченко Л. Розбудова українського громадянського суспільства: крізь призму бачення окремих проблем / Л. Кравченко, М. Цимбалюк // Право України. – 2003. – № 10. – С. 17–21.

72. Кравчук В. М. Громадські організації і держава : взаємовідносини в умовах формування громадянського суспільства в Україні (теоретико-правові аспекти) : [монографія] / В. М. Кравчук. – Тернопіль : Терно-граф, 2011. – 260 с.

73. Красин Ю. А. Долгий путь к демократии и гражданскому обществу / Ю. А. Красин Политические исследования – 1992. – №5–6. – С. 97–104.

74. Криминалистика / под ред. Т. А. Седовой, А. А. Эскархопуло. – СПб. : Лань, 2001. – 926 с.

75. Криминология / Под ред. В. Н. Бурлакова, В. П. Сальникова. – СПб. : Академия МВД РФ, 1998. – 573 с.

76. Критерії вступу країн Центральної та Східної Європи до

Європейського Союзу : прийняті у червні 1993 р. на засіданні Європейської Ради в Копенгагені; підтверджені в грудні 1995 р. на засіданні Європейської Ради в Мадриді // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>.

77. Крутій О. М. Діалогова взаємодія органів державної влади та громадськості : [монографія] / О. М. Крутій. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2008. – 236 с.

78. Крутій О. М. Технології соціального діалогу органів влади і громадськості / О. М. Крутій // Наукові праці. Державне управління. – 2011. – Вип. 169. – Том 181. – С. 22–28.

79. Кузнєцова Е. В. Международные неправительственные организации (правовые вопросы): учеб. пособ. для студ. юрид. спец. / Е. В. Кузнєцова. – Минск: БГУ, 2007. – 115 с.

80. Куліш А. Поняття й ознаки взаємодії правоохоронних органів України // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 11. – С. 90–93.

81. Литвинов О. М. Зміст та основні напрямки взаємодії правоохоронних органів і громадських формувань у протидії злочинності // Актуальні проблеми участі населення та громадських формувань в охороні громадського порядку і безпеки громадян у сучасних умовах: Матеріали наук.-практ. семінару (м. Харків, 29 березня 2007 р.) – Харків: Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2007. – С. 30.

82. Личко Б. Демократія в контексті еволюції суспільства / Б. Личко, С. Назаренко. – Харків, 2000. – 100 с.

83. Лісовий кодекс України від 21.01.1994 // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 17. – Ст. 99.

84. Лук'янець В. С. Сучасний науковий дискурс: Оновлення методологічної культури: [монографія] / В. С. Лук'янець, О. М. Кравченко, Л. В. Озадовська. – К.: ЗАТ ВІПОЛ, 2000. – 304 с.

85. Людина в сфері гуманітарного пізнання / уклад. М. Ю. Зелінський; ред. Л. В. Губерський. – К.: Український Центр духовної культури, 1998. – 408 с.

86. Малый Д. А. Общественное объединение как форма реализации

права на объединение: монография / А. Ф. Малый, Д. А. Малый, Р. В. Уткин – Архангельск: Изд-во Арханг. гос. техн. ун-та, 2009. – 331 с.

87. Малькова М. О. Формування професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до взаємодії з девіантними підлітками: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.05 / М. О. Малькова ; Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2006. – 22 с.

88. Манжола П. Г. Форми участі громадськості у діяльності органів влади та прийнятті політичних рішень / П. Г. Манжола // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4. – С. 13–14.

89. Манжул І. В. Визначення методів пізнання в науковій літературі / І. В. Манжул // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 11. – С. 11–17.

90. Марченко М. Н. Государство и право в условиях глобализации : [монография] / Михаил Николаевич Марченко. – М. : Проспект, 2009. – 400 с.

91. Матвійчук А. В. Громадські організації в Україні: історія та сучасність / А. В. Матвійчук // Політологічний вісник. – 2007. – № 26. – С. 194–205.

92. Матвійчук А. В. Громадські організації як чинник становлення громадянського суспільства: автореф. дис. канд. політ. наук : 23.00.02 / А. В. Матвійчук; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2008. – 21 с.

93. Менджул М. В. Цивільно-правовий статус громадських організацій: [монографія] / М. В. Менджул. – Ужгород: Вид-во Олександри Гаркуші, 2010. – 200 с.

94. Минуле та майбутнє: культурна взаємодія в музиці східноєвропейських та євразійських країн: Другий міжнародний форум (25-28 травня 2001) – Одеса, 2001. – 234 с.

95. Мировая политика и международные отношения: учеб. пособ. / под ред. С. А. Ланцова, В. А. Ачкасова. – СПб.: Питер, 2008. – 448 с.

96. Миронова Н. Социальная эволюция и цивилизационные сдвиги: модели динамического развития социальных систем и управления // Стратегии

динамического развития России: единство самоорганизации и управления // Материалы I Международной научно-практической конференции / Под общ. ред. проф. В.Л.Романова. – М.: Проспект, 2004. – Том 1. – С. 357–367.

97. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : прийнято Генеральною Асамблеєю ООН 16.12.1966 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon4.rada.gov.ua.

98. Мороз О. М. Методологічні засади дослідження місця й ролі громадських об'єднань у правовій системі суспільства / О. М. Мороз // Право і суспільство. – 2014. – № 6-2. – С. 17–22.

99. Мороз О. М. Місце і роль громадських об'єднань у політичній системі сучасної демократичної держави / О. М. Мороз // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція: науковий збірник. – 2014. – № 9-1. – С. 50–55.

100. Мороз О. М. Перспективи розвитку взаємовідносин держави і громадських об'єднань в умовах зближення України з Європейським Союзом / О. М. Мороз // Jurnalul juridic national: teorie și practică. – 2014. – № 5 (9). – С. 39–45.

101. Мороз О. М. Правові та організаційні засади реалізації права на свободу об'єднання як основи формування й розвитку громадянського суспільства в Україні / О. М. Мороз // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2014. – № 26. – Ч. 1. – С. 24–27.

102. Мороз О. М. Форми і механізм правового регулювання взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні / О. М. Мороз // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». – 2014. – № 3. – С. 35–38.

103. Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс / С. Московичи. – М. : Прогресс, 1998. – 480 с.

104. Надрага В.І. Взаємодія владних структур, політичних і громадських організацій як засіб підвищення ефективності управління на регіональному рівні: автореф. дис. канд. наук з держ. управління: 25.00.02 / В. І. Надрага ; Нац.

акад. держ. упр. при Президентіві України – К., 2003. – 19 с.

105. Назаров В.В. Кримінальний процес України: навч. посіб. / В. В. Назаров, Г. М. Омеляненко. – [вид. 2-ге, доп. і переробл.]ю – К.: Атіка, 2007. – 584 с.

106. Науково-практичний коментар Закону України «Про громадські об'єднання» / М. К. Галянтич, В. В. Кочин. – К.: НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2013. – 90 с.

107. Національні та міжнародні механізми фінансування громадянського суспільства. Міжнародні заходи зміцнення довіри між державою та громадянським суспільством: Дослідження. – К.: Фенікс, 2011. – 336 с.

108. Недбай В. В. Громадські об'єднання України : навчальний посібник / В. В. Недбай, Д. С. Шелест. – Одеса : Фенікс, 2007. – 152 с.

109. Нерсисянц В. С. Процессы универсализации права и государства в глобализирующемся мире / В. С. Нерсисянц // Государство и право. – 2005. – № 5. – С. 38–47.

110. Нікітін В. В. Ресурсний потенціал становлення громадянського суспільства в Україні / В. В. Нікітін. – Х.: Магістр, 2006. – 247 с.

111. Новак В. В. Організаційно-правові питання соціального партнерства органів державної влади та громадських об'єднань в Україні: стан та перспективи розвитку : автореф. дис. канд. наук з держ. управління: 25.00.01 / В. В. Новак; Інститут законодавства Верховної Ради України. – Київ, 2008. – 22 с.

112. Новиков А. М. Методология / А. М. Новиков, Д. А. Новиков. – М.: СИНТЕГ. – 668 с.

113. Новіков М. М. Об'єднання громадян у механізмі взаємодії держави і громадянського суспільства : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.01 / М. М. Новіков; Національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2002. – 17 с.

114. НУО та протидія корупції: роль, стан, перспективи: звіт про результати дослідження. – К.: БФ «Творчий центр «Каунтерпарт», 2007. – 56 с.

115. Олійник О. М. Лобіювання громадських організацій в Україні: українські реалії та світовий досвід / О. М. Олійник // Центр політичного моніторингу і прогнозування «Варіанти». – Режим доступу: <http://www.varianty.org.ua/projects/total>
116. Оніщенко Н. М. Концептуальні засади забезпечення правової культури населення в Україні : наукова доповідь / Н. М. Оніщенко, Н. М. Пархоменко, О. Л. Богініч. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – 69 с.
117. Основи демократії: [підруч. для студ. вищ. навч. закладів] / за заг. ред. А.Ф. Колодій. – [3-тє вид., оновл. і доп.]. – Львів: Астролябія, 2009. – 832 с.
118. Основы управления в органах внутренних дел: учебник. / под ред. проф. А. П. Коренева. – М.: МЮИ МВД России, изд-во «Щит-М», 1999. – 356 с.
119. Офіційний сайт ВО «Майдан» // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://maidan2013.com.ua/page/open/3>
120. Офіційний сайт Державної служби статистики // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
121. Очерк теории государственного управления / Б. П. Курашвили; отв. ред. М. И. Пискотин; АН СССР, Ин-т государства и права. – М.: Наука, 1987. – 294 с.
122. Паньонко І. М. Основи управління в органах внутрішніх справ : навчальний посібник / І. М. Паньонко. – Львів: ЛЮІ, 1998. – 132 с.
123. Паталаха В. Ф. Інтеграції громадян в соціально-політичному розвитку суспільства : автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.03 / В. Ф. Паталаха; Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2010. – 18 с.
124. Пате́й-Братасюк М. Г. Громадянське суспільство: сутність, генеза ідеї, особливості становлення в Україні / М. Г. Пате́й-Братасюк, Т. І. Довгунь. – Тернопіль: Мандрівець, 1999. – 254 с.
125. Петришин О. В. Соціально-юридична природа права / О. В. Петришин // Право України. – 2012. – № 1–2. – С. 15–29.

126. Пиголкин А. С. Теория государства и права: учебник / А. С. Пиголкин, А. Н. Головистикова, Ю.А. Дмитриев; под ред. А. С. Пиголкина, Ю. А. Дмитриева; [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Высшее образование, 2008. – 743 с.
127. План заходів Міністерства юстиції України щодо реалізації «Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2015 рік» від 30.01.2015 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.minjust.gov.ua/file//43798.
128. Погорілко В. Ф. Політична система України і проблеми її реформування / В. Ф. Погорілко // Вісник Запорізького державного університету. Юридичні науки – 2004 – №1. – С. 7–18.
129. Пожидаєв Є. О. Неурядові організації у суспільно-політичному житті України: межі участі та пріоритети діяльності / Є. О. Пожидаєв // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4 (5) – С. 19–25.
130. Поленина С. В. Взаимодействие глобализации на правовую систему России / С. В. Поленина, О. А. Гаврилов, Н. П. Колдаева, Е. Г. Лукьянова, Е. В. Скурко // Государство и право. – 2004. – № 3. – С. 5–15.
131. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку : [навч. посіб. для студ. вищ. закладів освіти] / за ред. Ф. М. Рудіча. – К. : Парлам. вид-во, 2002. – 326 с.
132. Політологічний енциклопедичний словник : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / за заг. ред. В. П. Горбатенко. – К. : Генеза, 1997. – 400 с.
133. Попов І. Недержавні організації як запорука демократичних виборів / І. Попов // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2005. – № 2. – С. 41–44.
134. Посібник з участі громадськості. Проект «Голос громадськості» / Міжнародний центр перспективних досліджень / за ред. Дж. Г. Холдарта, О. Захаренко ; [відп. за вип. А. Аткинец ; пер. з англ. Т. Дігтяр та І. Піонтівська]. – К. : Дизайн-студія «Media», 2002. – 149 с.
135. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 25. – Ст. 252.

136. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17.11.2011 // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 10–11. – Ст. 73.
137. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 37–38. – Ст. 2004.
138. Про відходи: Закон України від 05.03.1998 // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 36–37. – Ст. 242.
139. Про волонтерську діяльність: Закон України від 19.04.2011 // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 42. – Ст. 435.
140. Про громадські об'єднання : Закон України від 22.03.2012 // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 1. – Ст. 1.
141. Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади: Указ Президента України від 01.08.2002 № 683 // Офіційний вісник України. – 2002. – № 31. – Ст. 192.
142. Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок: Закон України від 08.09.2005 // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 52. – Ст. 561.
143. Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Указ Президента України від 31.07.2004 № 854 // Урядовий кур'єр. – 2004. – № 146. – Ст. 12.
144. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Указ Президента України від 15.09.2005 № 1276 // Офіційний вісник України. – 2005. – № 38. – Ст. 17.
145. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 № 996 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – Ст. 2945.
146. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18.03.2004 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 29. – Ст. 367.
147. Про загальну середню освіту: Закон України від 13.05.1999 // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 28. – Ст. 230.

148. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 24. – Ст. 243.
149. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 9. – Ст. 79.
150. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 № 976 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 86. – Ст. 100.
151. Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні: Указ Президента України від 30.09.2010 № 926/2010 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 75. – Ст. 2659.
152. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
153. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 24. – Ст. 168.
154. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
155. Про молодіжні та дитячі громадські організації: Закон України від 01.12.1998 // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 1. – Ст. 2.
156. Про наукову та науково-технічну діяльність: Закон України від 13.12.1991 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 12. – Ст. 165.
157. Про національні меншини в Україні: Закон України від 25.06.1992 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36 – Ст. 529.
158. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності: Закон України від 22.06.2012 // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 22. – Ст. 216.
159. Про освіту: Закон України від 23.05.1991 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 34. – Ст. 451.

160. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки: Закон України від 09.01.2007 // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 12. – Ст. 102.
161. Про охорону культурної спадщини: Закон України від 08.06.2000 // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 39. – Ст. 333.
162. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1991 // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
163. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16.06.1992 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Ст. 502.
164. Про професійних творчих працівників та творчі спілки: Закон України від 07.10.1997 // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 52. – Ст. 312.
165. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 45. – Ст. 397.
166. Про свободу совісті та релігійні організації: Закон України від 23.04.1991 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 25. – Ст. 283.
167. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23.12.2010 // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 28. – Ст. 255.
168. Про соціальні послуги: Закон України від 19.06.2003 // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 45. – Ст. 358.
169. Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації: Указ Президента України № 212/2012 від 05.07.2013 р. // Офіційний вісник України. – 2012. – № 26. – Ст. 966.
170. Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.11.2007 № 1035-р // Офіційний вісник України. – 2007. – № 89. – Ст. 89.
171. Про тваринний світ: Закон України від 13.12.2001 // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 14. – Ст. 97.

172. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22.06.2000 // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 40. – Ст. 338
173. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24.12.1993 // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 14. – Ст. 80.
174. Проблеми реалізації Конституції України : теорія і практика : монографія / [відп. ред. В.Ф. Погорілко]. – К. : А.С.К., 2003. – 652 с.
175. Пролеєв С. Людство перед викликом глобалізації / С. Пролеєв // Виклик глобалізації. – К.: Стилос, 2001. – 145 с.
176. Публічне адміністрування в Україні : навч. посіб. / за заг. ред. докт. філос.наук, проф. В. В. Корженка, к.е.н., доц. Н. М. Мельтюхової. – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2012. – 256 с.
177. Пухтецька А. Європейські принципи адміністративного права : поняття і система / А. Пухтецька // Право України. – 2006. – № 10. – С. 15–19.
178. Рабінович П. М. Герменевтика і правове регулювання / П. М. Рабінович // Вісник Академії правових наук України. – 1999. – № 2. – С. 61–71.
179. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : [навч. посібн.] / П. М. Рабінович ; [вид 6-е.]. – Харків : Консум, 2002. – 160 с.
180. Рабінович П. М. Загальнотеоретичне праводержавознавство в Україні: здобутки, проблеми, перспективи / П. М. Рабінович / Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 1. – С. 16–26.
181. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посіб. / П. М. Рабінович; [вид. 10-те, доп.]. – Львів: Край, 2008. – 224 с.
182. Рабінович П. М. Права людини і громадянина: навч. посіб. / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. – Київ: Атіка, 2004. – 464 с.
183. Разлогов К. Э. Глобальная и/или массовая? / К. Э. Разлогов // Общественные науки и современность. – 2003. – № 2. – С. 143-156.
184. Ребкало В. А. Політичні інститути в процесі реформування системи влади: [навч.-метод. посіб.] / В. А. Ребкало і Л. Є. Шкляр. – К.: Вид-во НАДУ;

Міленіум, 2003. – 172 с.

185. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам–членам стосовно правового статусу неурядових організацій у Європі № CM/Rec(2007) 14 (Прийнято Комітетом Міністрів 10 жовтня 2007 р. на 1006-му засіданні заступників Міністрів) // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ucipr.kiev.ua>

186. Рішення Конституційного Суду України у справі про молодіжні організації від 13.12.2001 № 18-рп/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. – № 51. – С. 2310.

187. Рожков Ю. А. Громадянське суспільство і особистість: форми взаємодії : автореф. дис. канд. філос. наук : 09.00.03 / Ю. А. Рожков; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2009. – 16 с.

188. Розенблум Н. Л. Громадянські суспільства: лібералізм і моральні впливи плюралізму / Ненсі Л. Розенблум // «І». Незалежний культурологічний часопис. – 2001. – № 21. – С. 6–29.

189. Руденко О. Розбудова громадянського суспільства – запорука національної безпеки // Розвиток людського ресурсу – основа національної безпеки України: монографія / М. І. Мельник (кер.авт. кол.), П. М. Копка, О. М. Руденко та ін. – К.: ПоліграфКонсалтинг; 2007. – С. 57–83.

190. Руденко О.М. Механізми забезпечення суспільної стабільності: моделі взаємодії держави і громадянського суспільства/ О. М. Руденко // [Електронний ресурс]: Матеріали сайту «Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського, м. Київ», 2013. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua>.

191. Садовский В. Н. Основание общей теории систем. Логико-методологический анализ / В. Н. Садовский. – М. : Наука, 1974. – 279 с.

192. Саппа Н. Н. Социальный диалог в экологическом конфликте / Н. Н. Саппа. – Х. : Основа, 1999. – 173 с.

193. Селіванов В. М. Право і влада суверенної України: Методологічні аспекти / В. М. Селіванов ; [наук. ред. О. Д. Святоцький]. – К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2002. – 724 с.

194. Селіванов В. Правова природа регулювання суспільних відносин / В. Селіванов, Н. Діденко // Право України. – 2000. – № 10. – С. 10–20.
195. Семигіна Т.В. Робота в громаді: практика й політика / Т.В. Семигіна. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 180 с.
196. Ситник П. Громадянське суспільство і держава: особливості їх взаємодії / П. Ситник // Стратегічна панорама. – 2002. – № 4. – С. 57-65.
197. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
198. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / Ольга Федорівна Скакун ; [пер. з рос.]. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
199. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: [підручник] / О.Ф. Скакун; [4-те вид.]. – К.: Алерта, 2013. – 524 с.
200. Скворець В. О. Громадянське суспільство і детермінанти оптимізації його розвитку в Україні : автореф. дис. канд. філософ. наук: 09.00.03 / В. О. Скворець; Запоріз. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2007. – 17 с.
201. Словник синонімів української мови : [в 2 т.] / А. А. Бурячок, Г.М. Гнатюк, С.І. Головащук та ін. – К. : Наук. думка, 2006. – Т. 2 : «О–Я». – 960 с.
202. Слюсаренко В. С. Формування інститутів громадянського суспільства : регіональні аспекти / В. С. Слюсаренко. – Ужгород : ВДНЗ «Ужгородський національний університет», 2013. – 160 с.
203. Социология: [учеб. пособ.] / Э. В. Тадевосян, С. А. Кравченко, М. О. Мнацаканян и др.; общ. ред. Э. В. Тадевосяна. – М.: Знание, 1995. – 270 с.
204. Стан та динаміка розвитку неурядових організацій України 2002–2006 роки: [звіт за даними дослідження] / авт.-упор.: Л. Паливода, О. Кікоть. – К. : БФ «Творчий центр «Каунтерпарт», 2006. – 160 с.
205. Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: затверджено Указом Президента України від 24.03.2012 // Офіційний вісник України. – 2012. – № 26. – Ст. 966.
206. Субочев В. В. Законные интересы : монография / В. В. Субочев ; [под. ред. А. В. Малько]. – М. : Норма, 2008. – 496 с.

207. Сучасний словник іншомовних слів : близько 20 тис. слів і словосполучень / [уклали : О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. – К. : Довіра, 2006. – 789 с.
208. Сущенко В. Д. Організація управління персоналом в органах внутрішніх справ: монографічне дослідження / В. Д. Сущенко, А. М. Смирнов, О. І. Коваленко, А. А. Смирнов. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 1999. – 352 с.
209. Тарасов О. В. Суб'єкт міжнародного права : проблеми сучасної теорії : [монографія] / О. В. Тарасов. – Харків: Право, 2014. – 512 с.
210. Теория государства и права: курс лекций / под ред. Н. И. Матузова, А. В. Малько; [изд. 2-е, дополн. и перераб.]. – М.: Юристъ, 2000. – 776 с.
211. Тихомиров М. Ю. Юридическая энциклопедия / М. Ю. Тихомиров, Л. В. Тихомирова ; под. ред. М. Ю. Тихомирова ; [изд. 6-е, доп. и перераб.]. – М. : Изд. Тихомирова М.Ю., 2009. – 1088 с.
212. Тімуш І. С. Інтегральний погляд на право : [монографія] / І. С. Тімуш. – К. : Атіка, 2009. – 284 с.
213. Ткаченко В. Д. Гл. IV. Законность и демократия // Основы государства и права / под ред. проф. В. В. Комарова – Х. : Основа, 1994. – С. 33–34.
214. Ткачук М. Держава та громадянське суспільство. Динаміка їхньої взаємодії в Україні / М. Ткачук // [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.spa.ukma.kiev.ua/article>.
215. Тодика О. Ю. Народовладдя на трансформаційному етапі розвитку держави і суспільства : [монографія] / О. Ю. Тодика; [за ред. О. В. Петришина]. – Х. : Право, 2007. – 480 с.
216. Токвіль де А. Про демократію в Америці / А. де Токвіль; [пер. з фр. Г. Пилипчука та М. Москаленка]. – К.: Видавничий дім «Всесвіт», 1999. – 590 с.
217. Туленков М. В. Організаційна взаємодія в демократичній системі управління / М. В. Туленков. – К. : ІПК ДЗСУ, 2007. – 102 с.
218. Удовика Л. Г. Трансформація правової системи в умовах

глобалізації: антропологічний вимір: [монографія] / Л. Г. Удовика. – Харків: Право, 2011. – 552 с.

219. Умови, шляхи і засоби запобігання корупції в діяльності неурядових організацій України / Інформаційно-аналітичні матеріали до робочої зустрічі «Доброчесність у діяльності неурядових організацій: виклики та шляхи забезпечення» 26.11.2013 р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.razumkov.org.ua>.

220. Усаченко Л. Форми взаємовідносин органів державної влади з неурядовими організаціями / Л. Усаченко // Вісник державної служби України. – 2008. – № 1. – С. 19–23.

221. Філософія права : [навч. посіб.] / [О. О. Бандура, С. А. Бублик, М. Л. Заінчковський та ін.] ; за заг. ред. М. В. Костицького, Б. Ф. Чміля. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 336 с.

222. Філософія : [навч. посіб.] / [Л. Б. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко та ін.] ; за ред. І. Ф. Надольного ; [5-те вид., стер.]. – К. : Вікар, 2005. – 516 с.

223. Філософський енциклопедичний словник / [під гол. ред. В. І. Шинкарука]. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

224. Френч Г. Виклики екологічної глобалізації / Гіларі Френч // Стан світу – 2000: Доповідь Інституту Всесвітнього Спостереження про прогрес до сталого суспільства. – Київ: Інтелсфера, 2000. – С. 203–223.

225. Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі: прийнято учасниками багатосторонньої зустрічі, організованої Радою Європи 05.07.2002 // Юридичний вісник України. – 2002. – № 50.

226. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность: [московские лекции и интервью] / Юрген Хабермас. – М.: Academia, 1995. – 252 с.

227. Хайек Ф. А. Общество свободных / Ф. А. Хайек. – Лондон: Overseas Publications Interchange Ltd., 1990. – 309 с.

228. Харитонов О. І. Порівняльне право Європи. Основи порівняльного правознавства: Європейські традиції / О. І. Харитонов, – [вид. 2-е, доповн]. –

Х.: Одиссей, 2006. – 624 с.

229. Цимбал Г. П. Взаємодія як умова забезпечення виявлення і розслідування податкових злочинів : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Г. П. Цимбал; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2005. – 22 с.

230. Чернявська Л. Н. Роль міжнародних неурядових організацій у перебудові політичної системи світу в умовах глобалізації / Л. Н. Чернявська // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. праць. – 2005. – Вип. 53. – Ч. I. – С. 95–104.

231. Чому держава має бути зацікавлена в існуванні третього сектору?: [матеріали круглого столу]. – К.: Центр інновацій та розвитку, 1999. – 320 с.

232. Чувардинський О. Г. Громадянське суспільство в Україні: становлення, функціонування, перспективи розвитку: автореф. дис. д-ра політ. наук : 23.00.02 / О. Г. Чувардинський; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Л., 2008. – 31 с.

233. Шабров О. Ф. Политическое управление : проблема стабильности или развитие / Олег Федорович Шабров. – М. : Наука, 1997. – 176 с.

234. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції / С. Шевчук. – [вид. 2-е, випр., доп.]. – К.: Реферат, 2007. – 848 с.

235. Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності : [підручник] / В. М. Шейко, Н. М. Кушнарєнко ; [5-те вид., стер.]. – К. : Знання, 2006. – 307 с.

236. Щедровицкий Г. П. Проблемы методологии системного исследования / Г. П. Щедровицкий. – М.: Знание, 1964. – 48 с.

237. Щекочихин П. Конституционные основы гражданского общества в Российской Федерации // Проблемы науки конституционного права / под ред. М.И.Кукушкина. – Екатеринбург, 1998. – С. 78–101.

238. Dahrendorf R. Zagrozone społeczeństwo obywatelskie, Europa i społeczeństwo obywatelskie – rozmowy w Castel Gandolfo / Ralf Dahrendorf. – Krakow: Społeczny Instytut Wydawniczy ZNAK, 1994. – 235 s.

239. Fukuyama F. Death of hierarchy. From «The Great Description: Human Nature and the Reconstitution of Social Order» // Financial Times 1999. June 12 / June 13.
240. Levitt T. The Globalization of Markets / Theodore Levitt // Harvard Business Review. – 1983. – May – June. – P. 92–102.
241. Robertson R. Globalization: Social Theory and Global Culture / Roland Robertson. – London: Sage Publications Ltd., 1992. – 188 p.
242. Wilson E. O. Sociology: The New Synthesis / Edward O. Wilson; [25th Anniversary Edition] – MA: Belknap The Belknap Press of Harvard University Press, 2000. – 697 p.

Д О Д А Т К И

Додаток А

Проект Закону України

**«Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів
України (щодо визначення сфери суспільної діяльності громадських
об'єднань та приведенням чинного законодавства у відповідність до норм
Закону України «Про громадські об'єднання»))»**

Внести зміни до таких законів України:

1. Закон України «Про громадські об'єднання» доповнити ст. 6-1 такого змісту:

6-1. Суспільна діяльність громадських об'єднань.

1. Сфера суспільної діяльності громадських об'єднань повинна охоплювати:

- 1) забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб;
- 2) забезпечення прав і свобод громадян України на тимчасово окупованій території України;
- 3) підтримку ветеранів війни, учасників антитерористичної операції та членів їх сімей;
- 4) з питань відновлення Донбасу;
- 5) запобігання і протидія корупції;
- 6) соціальну допомогу, в тому числі і допомогу родинам, які опинилися у важкій життєвій ситуації;
- 7) благодійну діяльність;
- 8) підтримання українських традицій та розвитку української культури, культурної та національної самобутності;
- 9) діяльність з охорони прав та інтересів національних меншин;
- 10) охорону та підтримання рівня здоров'я нації;
- 11) підтримку недієздатних осіб;
- 12) підтримку зайнятості населення, та осіб, які втратили роботу внаслідок скорочення, або яким загрожує безробіття;
- 13) діяльність із забезпечення гендерної рівності у всіх суспільних сферах;
- 14) діяльність щодо формування спроможних територіальних громад;
- 15) діяльність, пов'язану з розвитком науки, освіти та виховання;
- 16) діяльність, пов'язану з розвитком краєзнавства, дозвілля дітей та молоді;
- 17) діяльність,

пов'язану з розвитком культури, мистецтва, охорони культурної спадщини; 18) діяльність, пов'язану з розвитком фізичної культури та спорту; 19) діяльність, пов'язану з розвитком екології, охорони довкілля та тваринного світу; 20) діяльність, пов'язану з дотриманням громадського правопорядку і безпеки, протидії суспільним патологіям (алкоголізму, наркоманії, проституції, дитячої бездоглядності, бродяжництва, ігроманії, тощо); 21) розвиток правосвідомості, правової і громадянської культури людини і громадянина; 22) цивільний захист населення та діяльність, направлену на рятування громадян; 23) діяльність, пов'язану з європейською інтеграцією та розвитком контактів та співпраці з громадськими об'єднаннями інших держав; 24) заохочення та організація волонтерської діяльності; 25) бізнес-технічну підтримку, інформаційне забезпечення та професійне навчання щодо створення неурядових громадських об'єднань.

2. Діяльність громадських об'єднань в сфері забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб являє собою комплекс заходів спрямованих на сприяння в реалізації прав і свобод громадян України, які постійно проживають в Україні та яких змусили або які самостійно покинули своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини. Насамперед, громадські об'єднання мають спрямувати зусилля на моніторинг і оцінку гуманітарної ситуації та потреб тимчасово переміщених осіб, допомогу останнім щодо забезпечення місцем проживання, роботою, сезонним одягом та продуктами харчування за потреби тощо.

3. Забезпечення прав і свобод громадян України на тимчасово окупованій території України передбачає комплекс заходів з боку громадських об'єднань, спрямованих на правове, науково-експертне, організаційне, психологічне та інші види сприяння реалізації прав громадян України, які проживають на території АРК, окремих районах Донецької і Луганської областей на які тимчасово не розповсюджується юрисдикція України.

4. Підтримка ветеранів війни, учасників антитерористичної операції та членів їх сімей полягає в діяльності громадських об'єднань щодо підвищення рівня їх матеріально-технічного, медичного, соціально-побутового, культурного забезпечення, підтримання належного морально-психологічного стану, реабілітації та адаптації до мирних умов демобілізованих учасників антитерористичної операції тощо.

5. Діяльність громадських об'єднань з питань відновлення Донбасу спрямована на відновлення життєдіяльності та захисту прав і свобод людини в населених пунктах Донецької та Луганської областей, що звільнені від незаконних збройних формувань та повернені під контроль Українського Уряду, на створення підґрунтя для налагодження суспільного діалогу та стабілізації ситуації в регіоні.

6. Діяльність громадських об'єднань щодо запобігання і протидії корупції полягає в консолідації зусиль суб'єктів, які здійснюють заходи в цій сфері, забезпечення системного запобігання, виявлення та припинення корупційних правопорушень, поновлення законних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб, усунення причин і наслідків вчинення корупційних діянь, співробітництво з міжнародними організаціями щодо запобігання та протидії корупції.

7. Соціальна допомога – це допомога, виражена як у моральній підтримці, вираженні співчуття та небайдужості до чужих проблем, так і у грошовій формі, що фінансується як з державного бюджету, так і з добровільних пожертв. Така допомога виплачується особам, та родинам, які опинилися у нагальній потребі або складних життєвих ситуаціях (хвороба, стихійне лихо, війна, втрата годувальника, втрата працездатності, сирітство, тощо).

8. Благодійна діяльність – це добровільна особиста (моральна, психологічна) та/або майнова допомога для досягнення визначених цим Законом України «Про благодійну діяльність і благодійні організації», що не передбачає одержання благодійником прибутку, а також сплати будь-якої винагороди або компенсації благодійнику від імені або за дорученням набувача благодійної допомоги.

9. Українські традиції – це різноманітні звичаї, досвід, погляди, смаки, норми поведінки, які склалися історично в населення України та в кожній національності зокрема, передаються з покоління в покоління і виражаються у постійному застосуванні та наділені внутрішнім прихованим змістом.

10. Українська культура – це історично визначена сукупність духовних та матеріальних надбань Українського народу.

11. Національна самобутність – це властивість українського народу, набута історично і характеризується особливим національним надбанням Українського народу і виражається у його поведінці, звичаях, традиціях, спілкуванні, побуті, взаємовідносинах з іншими народами у різних сферах життєдіяльності світової спільноти.

12. Діяльність з охорони і захисту прав та інтересів національних меншин направлена на виконання ст.ст. 24, 53 Конституції України, Закону України «Про національні меншини в Україні» та запобігання порушенню норм Декларації прав національностей України.

13. Охорона та підтримка рівня здоров'я нації – це комплекс заходів, направлених на: пропаганду здорового способу життя серед населення, штучне переривання вагітності, вжиття заходів для унеможливлення поширення небезпечних інфекцій, поширення ідей щодо репродуктивної функції людини, тощо.

14. Підтримка осіб, визнаних судом недієздатними виявляється у діяльності, направлених на моральну, психологічну чи матеріальну допомогу, таким особам створенням усіх можливих умов комфорту для їх ефективної життєдіяльності.

15. Підтримка зайнятості населення направлена на виконання вимог ст. 46 Конституції України, Закону України «Про зайнятість населення» та визначається як вжиття усіх можливих не заборонених законом заходів для продуктивної діяльності громадян України, з метою задоволення своїх життєво важливих особистих потреб та інтересів пов'язаних із допомогою у пошуку

роботи, яку було втрачено внаслідок скорочення, або особам, яким загрожує безробіття.

16. Забезпечення гендерної рівності направлене на виконання вимог ст. 24 Конституції України, Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок» направлене на дотримання рівного правового статусу жінок і чоловіків та рівних можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства. Основним напрямом діяльності у цій сфері є контроль за порушенням вимог вище зазначеного закону та оприлюднення усіх негативних фактів зловживань як у засобах масової інформації, так і повідомлення до органів влади.

17. Участь громадських об'єднань щодо формування спроможних територіальних громад полягає в правовій, просвітницькій, науково-експертній, роз'яснювальній діяльності щодо створення територіальних громад сіл, селищ та міст, які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

18. Заходи, що підтримують розвиток територіальних громад – це заходи, пов'язані з запозиченням позитивного досвіду вирішення соціальних проблем того чи іншого регіону, налагодження взаємодії у цій сфері з органами влади, юридичними особами, підприємцями, розширенням інформаційного простору, залученням інвестицій для розвитку та вдосконалення життєдіяльності осередку, відповідно до місця проживання територіальної громади.

19. Забезпечення ефективної діяльності сфери освіти, науки та виховання – спрямоване на виконання вимог ст. 53 Конституції України, ст. 150 Сімейного кодексу України, Законів України «Про вищу освіту», «Про загальну середню освіту», «Про освіту», «Про наукову та науково-технічну діяльність», Указу

Президента України від 30.09.2010 № 926 «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» та інших нормативно-правових актів у галузі освіти й науки. Сфера освіти, науки і виховання передбачає вжиття усіх необхідних заходів для підтримання рівня освіти, шляхом допомоги у пошуку додаткових можливостей для якісного рівня освіти, включаючи участь у закордонних освітніх грантах, забезпечення розвитку високого наукового рівня шляхом залучення новітніх технологій, якщо такої можливості не мають навчальні заклади, а також виховання молоді у сфері патріотизму, громадянської і правової культури, правосвідомості та поваги до державних символів.

20. Діяльність у сфері краєзнавства передбачає організацію залучення дітей та молоді до збору, накопичення і популяризації відомостей про певну територію за географічною, геологічною, метеорологічною ознаками, дослідженням рослинного і тваринного світу, населення, господарства, історії, культури, тощо.

21. Організація дозвілля дітей та молоді передбачає надання їм можливості відпочинку на природі, участі у спортивних іграх та змаганнях, спонукання до реалізації творчих здібностей (вишивка, плетіння, квілінгу, ведення власного блогу в соціальних мережах, тощо).

22. Забезпечення ефективної діяльності у сфері культури, мистецтва, охорони культурної спадщини направлене на виконання вимог ст. 54 Конституції України та Законів України «Про культуру», «Про охорону культурної спадщини» та інших нормативно-правових актів і передбачає творчу, господарську, наукову, бібліотечну, інформаційну, музейну, освітню, культурно-дозвілєву та розважальну діяльність, спрямовану на створення, тиражування, розповсюдження, демонстрування, популяризацію, збереження і використання культурних благ та культурних цінностей для задоволення культурних потреб громадян.

23. Діяльність у сфері фізичної культури та спорту повинна бути направлена на виконання вимог ст. 49 Конституції України, Закону України

«Про фізичну культуру і спорт» та інших нормативно-правових актів і передбачає систему заходів, направлених на забезпечення фізичного виховання, організацію спортивних заходів, змагань із дотриманням належних гігієнічних та санітарно-технічних умов та залучення для цього спеціального технічного устаткування.

24. Діяльність у сфері екології, охорони довкілля, тваринного світу повинна бути спрямована на виконання вимог статей 50, 92 Конституції України, Лісового кодексу України та Законів України: «Про охорону навколишнього природного середовища», «Про відходи», «Про тваринний світ», «Про природно-заповідний фонд України» та інших нормативно-правових актів і передбачає комплекс заходів, спрямованих на безпечну взаємодію людини і природи, охорону довкілля, відтворення природних ресурсів та профілактику запобігання правопорушенням у сфері екології.

25. Діяльність у сфері дотримання громадського правопорядку і безпеки, спрямована на виконання вимог статей 36 Конституції України, Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» і визначається безпосередньою участю членів громадських об'єднань у протидії протиправним посяганням на права і свободи громадян, державу та її органи, усі види власності, у взаємодії з правоохоронними органами та органами місцевого самоврядування.

26. Протидія суспільним патологіям – це вжиття заходів щодо нормалізації життєдіяльності окремих індивідів чи груп громадян (алкоголіків, наркозалежних, повій, безпритульних, бродяг, ігроманів і ін.), пов'язаних із наданням матеріальної та моральної підтримки, пошуку соціального житла, роботи, реабілітаційного відновлення.

27. Розвиток правосвідомості, правової та громадянської культури людини і громадянина передбачає правову обізнаність у сфері національного законодавства, європейського права та загальновизнаних міжнародних норм у сфері захисту прав і свобод людини з метою вироблення у громадян адекватного розуміння елементів правової системи держави, основних

суспільних явищ в українському суспільстві, світовому співтоваристві, враховуючи глобалізаційні перетворення.

28. Діяльність у сфері цивільного захисту населення та рятування громадян покликана на виконання вимог статей 16, 50 Конституції України, Кодексу цивільного захисту населення та інших нормативно-правових актів, і регулює відносини пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, своєчасним реагуванням на порушення визначених норм у цій сфері, запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період, допомагаючи в цьому органам державної влади та місцевого самоврядування.

29. Діяльність, пов'язана з європейською інтеграцією та розвитком контактів і співпраці з громадськими об'єднаннями інших держав полягає в уніфікації законодавства України про утворення громадських об'єднань, наближенням його до європейських стандартів, пошуку та дотримання спільних правових цінностей, сумісність соціальних і політичних ідеалів, можливості взаємодоповнюючого економічного і науково-технічного розвитку, взаємодії, взаємоповаги, традиційного прагнення до єдності (добровільним шляхом), спільність інтересів з головних питань міжнародного життя, співробітництво в економічному, культурному та соціальному розвитку, цивілізоване врегулювання суперечностей у соціальній сфері життєдіяльності суспільства.

30. Заохочення та організація волонтерської діяльності покликана на виконання вимог статті 24 Конституції України, Закону України «Про волонтерську діяльність» та інших нормативно-правових актів, і регулює відносини у сфері здійснення добровільної, безкорисливої, соціально спрямованої, неприбуткової діяльності, що забезпечується волонтерами та волонтерськими об'єднаннями шляхом надання волонтерської допомоги, що є формою благодійництва.

31. Бізнес-технічна підтримка – це діяльність, спрямована на організацію і надання допомоги чи консультацій кваліфікованих фахівців з питань ведення бізнесу, організації та відкриття власної справи, а також вирішення питань технічного характеру в усіх сферах

виробництва та народного господарства. Інформаційне забезпечення – це форма діяльності, пов'язана із наданням можливості та створенням усіх умов щодо обсягів, розміщення та форм існування інформації, яка використовується в інформаційній системі щодо створення та ефективної діяльності громадських об'єднань.

2. У Законі України «Про благодійну діяльність та благодійні організації»:

– у назві слово «організації» змінити на «об'єднання»;

– п. 3 ст. 1 слова «благодійна організація – юридична особа приватного права» замінити: «благодійне об'єднання – це громадська організація чи громадська спілка, документи про заснування або»;

– п. 1 ст. 6 після «Цивільного кодексу України» додати «Закону України «Про громадські об'єднання».

3. У Законі України «Про фізичну культуру і спорт» у ст. 1:

– «громадська організація фізкультурно-спортивної спрямованості – об'єднання громадян» замінити на: «громадське об'єднання фізкультурно-спортивної спрямованості – громадська організація чи громадська спілка»;

– «суб'єкти сфери фізичної культури і спорту – фізичні або юридичні особи» замінити на: «суб'єкти сфери фізичної культури і спорту – фізичні особи, юридичні особи або громадські об'єднання»;

– «відповідні органи влади» замінити на: «органи державної влади та місцевого самоврядування, громадські об'єднання».

4. У Законі України «Про волонтерську діяльність»:

абзац 1 п. 1 ст. 1 після «волонтерами» додати «та волонтерськими об'єднаннями»;

– абзац 2 п. 1 ст. 1 після «волонтерами» додати «та волонтерськими об'єднаннями».

– п. 1 ст. 1 доповнити наступним змістом: «Волонтерське об'єднання – це юридична особа, утворена як фізичними, так і юридичними особами з метою надання допомоги нужденним та постраждалим, яке здійснює волонтерську діяльність без мети одержання прибутку та отримало статус волонтерської згідно з вимогами цього Закону»;

– у назві Розділу II «ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ» змінити на «ВОЛОНТЕРСЬКОГО ОБ'ЄДНАННЯ»

– п. 1–7 ст. 5. «Організації» змінити на: «Об'єднання».

Додаток Б

До Спеціалізованої Вченої ради
Д 26.007.04
Національної академії
внутрішніх справ

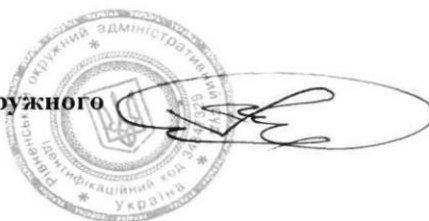
29 01 2015 року

м. Рівне

Акт
про впровадження у практичну діяльність результатів дисертаційного
дослідження здобувача кафедри теорії та історії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ
Мороз Оксани Миколаївни

Цей акт складений про те, що результати дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук здобувача кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ Мороз Оксани Миколаївни на тему: «Правові форми взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні в епоху глобалізації» використовуються у практичній діяльності Рівненського окружного адміністративного суду під час опрацювання матеріалів справ з метою забезпечення їх своєчасного та якісного розгляду, застосування норм права чинного законодавства України.

Голова Рівненського окружного
адміністративного суду

В.М. Шарапа

Додаток В

До Спеціалізованої Вченої ради
Д 26.007.04
Національної академії
внутрішніх справ

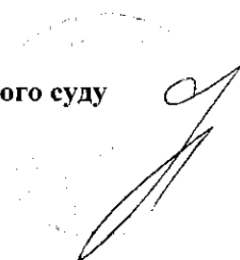
29 01 2015 року

м. Рівне

Акт
про впровадження у практичну діяльність результатів дисертаційного
дослідження здобувача кафедри теорії та історії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ
Мороз Оксани Миколаївни

Цей акт складений про те, що результати дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук здобувача кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ Мороз Оксани Миколаївни на тему: «Правові форми взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні в епоху глобалізації» використовуються у практичній діяльності Рівненського районного суду Рівненської області під час опрацювання матеріалів справ у сфері розгляду спорів між органами державної влади та громадськими об'єднаннями з метою забезпечення ефективного, своєчасного та якісного їх вирішення, застосування норм права чинного законодавства України.

Голова Рівненського районного суду

С.М. Сидоренко

Додаток Г

До Спеціалізованої Вченої ради
Д 26.007.04
Національної академії
внутрішніх справ

19 лютого 2015 року

м. Рівне

Акт
про впровадження у практичну діяльність результатів дисертаційного
дослідження здобувача кафедри теорії та історії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ
Мороз Оксани Миколаївни

Цей акт складений про те, що результати дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук здобувача кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ Мороз Оксани Миколаївни на тему: «Правові форми взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні в епоху глобалізації» використовуються у практичній діяльності під час залучення до участі в примирних процедурах, поряд із народними депутатами України, представниками державної влади, органами місцевого самоврядування і представниками громадських об'єднань відповідно до напрямку їх діяльності у сфері захисту прав і свобод громадян під час виникнення трудових конфліктів.

В.о. начальника відділення
Національної служби посередництва
і примирення в Рівненській області

В.М. Ігнатенко

Додаток Д

До Спеціалізованої Вченої ради
Д 26.007.04
Національної академії
внутрішніх справ

12 лютого 2015 року

м. Рівне

Акт
про впровадження у практичну діяльність результатів дисертаційного
дослідження здобувача кафедри теорії та історії держави і права
Львівського державного університету внутрішніх справ
Мороз Оксани Миколаївни

Цей акт складений про те, що результати дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук здобувача кафедри теорії та історії держави і права Львівського державного університету внутрішніх справ Мороз Оксани Миколаївни на тему: «Правові форми взаємовідносин держави і громадських об'єднань в Україні в епоху глобалізації» використовуються у практичній діяльності адвокатського об'єднання «Скорпіон» під час надання юридичних консультацій та інших адвокатських послуг при вирішенні правових колізій та ефективного застосування норм права чинного законодавства під час надання правової допомоги громадським організаціям та їх представникам у сфері їх взаємовідносин з органами державної влади та держави в цілому.

Голова адвокатського об'єднання «Скорпіон» **М.М. Давидюк**

